جغرافیای نظامی ایران
فارس
تألیف
سرلشکر علی رزم آرا

جغرافیای نظامی ایران

منطقه فارس

تألیف : سرلشکر علی رزم آرا

۱۳۲۳

چاپخانه ارتش

فهرست مطالب جغرافیای نظامی فارس

مطالب	صفحه

مقدمه

فارس یا پارس سرزمین تاریخی و مرکز رشید ترین طوایف و سکنه ان است .

یادگار ایام عظمت و افتخار ایران در این سرزمین بابهترین طرزی باقی پایدار و همواره برای هر عابر و مسافری بزرگترین صحنه باعظمت و مجد ران گذشته را میرساند در ایامی که اروپا مهد تمدن امروز جهان در آتش بریت وحشی گری میسوخت پادشاهان باعظمت و اقتداری چون داریوش و روس پایهای اولیه تمدن و ترقی جهان را در این منطقه برقرار ساخته اصول دم داری - رعیت پروری و زیر دست نوازی را بوجود آوردند - امروز که زاران سال از آن دوران با مجد و عظمت میگذرد از زیر توده های عظیم اك نقوش و مجسمه های بی عیب این دوران که طرز کار و عمل را حکایت نماید بیرون آمده و متمدنین این عهد در اطراف آن ماهها و سالها بررسی نمایند .

این آثار و علائم در منطقه پهن آور فارس منحصر به فرد نبوده بلکه ر هرسوی آن آثار بسیار از قدیم ترین ادوار باقی مانده -

احساسات میهن پرستی و علاقمندی سکنه فارس در تمام ادوار بهترین و زرگترین ضرب المثل حرکات بی آلایش و احساسات بی‌شائبه بیابان گردان و حرانشینان این منطقه خود بهترین نمونه احساسات و افکار بوده است .

امروز نیز از طرفی این سرزمین مدفن آثار عظمت نیاکان ما واز طرف یگر محل سکونت با اصل ترین مردمان کشور ایران محسوب شده خون ایرانیت قیقی را بایستی در این سرزمین تجسس و افکار بی آلایش و ایران پرستی را ر آن انتظار داشت .

باتصدیق به این مطلب که این منطقه از مناطق بسیار مهم و گرانبهای کشور است جای آن دارد که کتب بسیار مفصل و مبسوطی راجع بان انتشار یابد .

فصل اول

کلیات مربوط به منطقه فارس

فصل اول شامل هفت قسمت نامبرده پائین است

۱ - مقدمه تاریخی

۲ - حکومتها و سلاطین

۳ - حدود - مختصات جغرافیائی - مساحت

٤ - آب و هوا

۵ - ارتفاعات

٦ - رودخانها

۷ - دریاچه

۱ - مقدمه تاریخی

اسم فارس یا پارس منصوب به یکی از شعب نژاد آرین است که نزدیك به ۱۱۰۰ سال بیش از میلاد مسیح به این ناحیه آمده و اسم خود را بان داده اند (بطوریکه در کتب مذهبی زرتشت یادشده پس از آنکه مسکن آرین ها سرد شده بسمت جنوب متوجه شده اند)

عمده طوایف آرین ده شعبه بوده که هریك در قسمتی ساکن و مهم ترین طوایف آنها دو طایفه بوده که اهمیت مخصوص داشته اند.

اول - مدیاماد که‌در آذربایجان فعلی تا حدود عراق عجم را تحت‌تسلط داشته اند.

دوم - طایفه پارس یا پارسا که بعداً بواسطه اهمیت و اقتدار خود دولت ماد راتحت الشعاع گرفته و برتمام ایران مسلط آمده و نام خود را به تمام نواحی مختلفه این سرزمین تحمیل کرده اند.

پس از تسلط عرب کلمه پارس معرب و به فارس تبدیل گردید چنانچه

گفته شد این شعبه دارای ده طایفه بوده که نزدیك به ۱۱۰۰ سال قبل از میلاد به این ناحیه آمده و هر طایفه در قسمتی سکونت اختیار کرده اند و هر قدر اقتدار تیره های مختلفه این نژاد زیاد تر میشد نواحی اطراف را بفارس ضمیمه مینمودند بنابر این برای پارس در دوره هخامنشی حدود مشخصی نمی توان تعیین کرد چیزی که مسلم است قبل از کورش مرکز اقتدار هخامنشیان در اصفهان بوده و پس از زمان کورش نام آن تبدیل به گابیان شده و لفظ گابه کم کم تبدیل به جی شد که هنوز در اصفهان محله به این نام معروف است اما مقر اصلی طوایف پارس در ناحیه بوده که فعلا آنرا فارس میگویند و حدود آن از طرف جنوب بخلیج فارس از طرف باختر به خوزستان از شمال بعراق عجم (عراق عجم بناحیه گفته میشود که از شمال محدود به گیلان ومازندران و از باختر به کردستان ولرستان وازطرف خاور بخراسان و از جنوب بحدود فارس می رسیده)واز خاور به کرمان بوده است - این ناحیه که ذکرشد شامل یکی از بزرگترین ساترابی های مهم ممالك هخامنشی در خاور رود فرات بوده مرکز این ناحیه شهر استخر بوده که اسکندر مقدونی پس از غلبه بر ایران به جبران سوختن آتن بدست ایرانیان این شهر را آتش زده است و از نواحی مهم آن پازرگاد است که در حوالی مرغاب و محل فعلی قریه معروف به مادر سلیمان بوده که یکی از قراء بلوك مرغاب است ولی از ده شهریکه مقر سلطنتی بوده و آنهارا اوکا و گابی می نامیدند اثری برجای نیست .

قسمت جنوبی فارس بواسطه گرما و کمی آب بدون حاصل و بواسطه همین وضعیت طبیعی کم جمعیت ولی قسمت مرکزی آن بی نهایت حاصل خیز ومحصولات مختلفی بواسطه نزدیکی بکوهستان و آب نسبتا کافی و هوای مناسب در نواحی مختلفه بعمل میآید. سرزمین فارس یکی از مراکز پرجمعیت ایران قدیم بوده چنانچه در کتیبه های استخر داریوش کبیر در وصف آن میگوید (سرزمین فارس که ثروت فراوان و اسبهای زیبا و مردمان دلاوردارد اهور مزدا آن را بمن بخشیده و از هیچ دشمنی باك ندارم)

یکی از مسائل مهم تاریخی آن است که از زمان بسیار قدیم تمام جزایر و سواحل جنوبی خلیج فارس در دست ایرانیها بوده و پارسی ها در آن سکنی داشته اند -

در زمان ساسانیان فارس به ٥ کوره تقسیم می شده : استخر - اردشیر خور - داراب کرد - شاپور - قبادخور که در کتب نزهت‌القلوب حمدالله‌مستوفی وغیره ذکری از این کوره ها شده است -

مرکز کوره استخر شهر استخر بوده که فعلا خراب است . مرکز کوره اردشیر خور چور بوده که امروز بفیروز آباد مشهور است - مرکز داراب کرد شهر داراب در محل داراب فعلی بوده - مرکزشاپور شهرشاپور در شمال کازرون بوده که فعلا خراب است - مرکز قباد خور یاقباد شهر ارجان بوده که فعلا خراب و بهبهان جانشین آن شده است ولی پس از هجوم قبایل خارجی که عدهٔاز آنها در فارس ساکن شده اند تقسیمات بالا بکلی بهم خورده و بعد از تسلط عرب ناحیه فارس به چهار بخش تقسیم شده از این قرار .

اول شبانکاره که از فسا تا بشا کرد امتداد داشته - دوم فارس خاص که از آباده تا سیراف (بندر اختر فعلی) ممتد بوده - سوم کوه کیلویه چهارم لارستان - این تقسیمات هم باز باقی نماند در زمان مغول و صفویه و نادرشاه و کریم خان زند بواسطه کوچانیدن ایلات مختلفه تقسیمات ولایتی بکلی به صورت دیگر در آمد -

۲ - حکومتها و سلاطین

فارس یکی از قسمتهائی است که پس از تسلط عرب زودتر بفکر استقلال افتاد ولی بصورت ملوك الطوایفي در آمدو به چهار قسمت نامبرده تقسیم گردید باید دانست که پس از تسلط عرب و خلافت خلفای راشدین سرداران مختلف بفارس فرستاده میشوند مخصوصا در زمان خلیفه ثانی که غالباً با جنك جدال بسر میبردند واغلب فتح در آن زمان نصیب اعراب میشد .

در زمان خلافت بنی امیه بواسطه دو تیرگی مسلمین عرب و پیدایش خوارج واختلاف عقاید قسمتی از خوارج بجنوب ایران رهسپار شده در فارس و کرمان و دیگر نواحی جنوب سکونت اختیار کردند و مکرر سرداران عرب باین نواحی قشون کشیده بزد و خورد می پرداختند چنانچه در سال ۷۵ هجری حجاج بن یوسف ثقفی ازطرف عبدالملك مروان خلیفه بنی امیه والی فارس و خوزستان کرمان و خراسان شد و زدو خوردهائی بین سرداران عرب خوارج و فرماندهان لشگر حجاج در نواحی جنوبی مخصوصاً فارس اتفاق می افتاد در در سال ۱۰۵ هجری فرمانروائی فارس و اهواز از طرف منصور خلیفه‌عباسی به عمارت ابن همزه وسپس به نصربن‌حرب مفوض شد .

پس از برچیده شدن دامنه حکومت عرب در ایران آل بویه در فارس مسلط شده و علی بن بویه در این سرزمین بفرمانروائی پرداخت و در همین سرزمین وفات کرد سپس عضدالدوله برادر او در فارس فرمانروائی میکرد و بند امیر را برای بالا آوردن آب و استفاده آن بمنظور زراعت در روی رودخانه کر بسته است ورکن الدوله دیلمی‌در دوران‌حکومت خود قنات رکنی رااحداث کرد که هنوز مورد استفاده است‌این دودمان سالها در فارس فرمانروائی کردند چنانکه از آثار صفاریان که در فارس برجا است برمی‌آید یعقوب لیث و عمرولیث برفارس مسلط بوده اند مسجد عمرولیث که به جامع عتیق معروف است هنوز آثار و نشانه آن در شهر شیراز باقی است - سپس سلاجقه بعد از غلبه به غزنویان بر فارس مسلط شدند چنانچه الب ارسلان در سال ٤٤٠ هجری فارس را متصرف و پس از خرابی و قتل غارت بسیار بخراسان برگشت و در خلال این ایام بلوك شبانکاره در فارس اهمیت داشته است .

پس از سلاجقه اتابکان در فارس بحکومت پرداختند وهنوز آثاری از آنان‌مانند مسجد نوشیراز درشهر باقی است اتابکان بادادن پول و اطاعت کردن از سرداران فاتح مغول فارس را از خرابی و تاخت و تاز آن قوم وحشی‌مصون داشتند ولی پس از ابوبکر سعد و ضعف این خاندان مغول برفارس مسلط شده

وحکامی از جانب خود باین سرزمین میفرستادند که سعدی بمدح بعضی از آنها پرداخته سپس سلاطین ال مظفر در فارس بحکومت پرداختند پس از تسلط تیمور اوضاع فارس رو بخرابی رفت و پس از تشکیل ملوك طوایفی در ایران ترکان قراقوینلو و بعدا آق قوینلو گاهی دراین سرزمین تسلط داشتند و زمانی مغلوب بوده اند پس از رسیدن دوران حکومت به سلاطین صفوی ایران ازحالت ملوك الطوایفی خارج شده تحت یك حکومت در آمد معلوم است که فارس را صفویه دراختیار خود گرفته و دست انداز هائیکه از طرف ساکنین مغرب زمین بنواحی جنوبی فارس می شد (پرتقالیها و انگلیس ها) کوتاه کردند . چنانکه جنگهای شاه عباس کبیر باپرتقالیها سپس با انگلیسها در نواحی خلیج بتوسط سردار نامی او امامقلیخان در تاریخ مفصلا تصریح گردیده است .

پس از انقراض صفویه و فرمانروائی نادر در ایران از طرف سردار نامی حکامی بطرف فارس فرستاده میشد سپس کریم خان زند پس از غلبه بر آزادخان افغان در کتل کمارج وفتح و مساعدتی که در نواحی جنوب و مردم این سرزمین به او شده بود شیراز را پس از غلبه به محمد حسن خان قاجار پایتخت خود قرار داد در مدت سلطنت ۷۳ ساله خود نواحی مختلفه فارس آباد شد در دوره حکومت قاجاریه از طرف آنها والی به این سرزمین گسیل می شد -

۳ - حدود - مختصات جغرافیائی - مساحت

منطقه فارس محدود است از شمال به اصفهان و یزد - از خاور بشهرستان کرمان و شهرستان بندر عباس از باختر به شهرستان بهبهان و خوزستان از جنوب بخلیج فارس تقسیم بندی داخلی آنرا در فصل بعد شرح خواهیم داد

طول جغرافیای فارس : از ۵۰ درجه الی ۵۵ درجه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ

عرض جغرافیائی آن : از ۲۶ درجه ۳۰ دقیقه الی ۳۱/ درجه ۳۰ دقیقه عرض شمالی مساحت منطقه فارس بطور تقریب ۲۰۰/۰۰۰ کیلومترمربع

٤ - آب و هوا

از نظر آب و هوا میتوان منطقه فارس را به سه ناحیه تقسیم نمود .

اول - ناحیه گرمسیری که از سواحل خلیج فارس تا صد کیلومتری جنوب شیراز در همین امتداد تا انتهای قسمت شرقی منطقه را شامل میشود .

دوم - ناحیه معتدل که تا حد شمالی فارس امتداد دارد .

سوم - نواحی کوهستانی حدود شمال و شمال باختری که باقتضای کوههای مرتفع دارای آب و هوای سردسیری می باشد .

چون حد جنوبی منطقه بخلیج فارس محدود و نزدیك بخط استوا است در وضعیت آب و هوای این منطقه تاثیرات مهمی بخشیده قسمتهای شمالی سرد سیر قسمتهای مرکزی معتدل و قسمتهای جنوبی و جنوب خاوری کاملا گرمسیر و مخصوصا دارای آب و هوای دریائی وسوزان است و بهمین مناسبت وضع بارندگی و بادهای قسمتهای مختلفه منطقه متفاوت چنانکه در قسمتهای شمالی مانند مناطق سردسیر در زمستان بارندگی زیاد علاوه برباران برف تگرگ یخ بندی کاملی میشود در قسمتهای مرکزی برف ویخ بندی و تگرگ نسبتاً کمتر وسرما شدتی نداشته هرچه بقسمت جنوبی نزدیك میشود برف و یخ بندی کم بفرض هم ببارد دوام نداشته و زود آب میشود .

در قسمتهای جنوبی و جنوب شرقی بهیچ وجه برف نباریده و یخ بندی مشهود نمیشود و فقط منحصراً باران باریده در تابستان نیز مانند هندوستان مخصوصا در حدود لارستان و خنج باران میبارد .

وبهمین ترتیب هم وزش باد متفاوت مخصوصا در قسمت جنوب وجنوب خاوری اغلب باد ههای سوزانی میوزد .

٥ - ارتفاعات

وضع کوهستانی منطقه فارس باسایر مناطق ایران تباین بسیار دارد با یك نظر سریع به نقشه این منطقه منظره زیر در نظر مجسم خواهد شد .

رشته های بسیاری که جهت عمومی آنها شمال باختری جنوب خاوری است بموازات هم سراسر این منطقه را فرا گرفته بین هریك از این رشته هادره هائی بوجود آمده که بعضی وسیع و برخی دیگر فشرده است .

هر قدر از طرف شمال بطرف جنوب متوجه گردیم از ارتفاع کوهستانها بطور محسوسی کاسته میشود بطوریکه مرتفعترین نقاط کرانه از ۵۰۰۰ پا تجاوز نمی نماید در صورتیکه در سمت شمال اکثر قلل بارتفاع از ده هزار متر تجاوز مینماید .

کلیه این رشته های کوهستانی در سمت باختر بهم متصل و گره خورده است در صورتیکه هرقدر بسمت خاور ممتد میگردد از هم باز تر و دره های بین آنها وسیعتر میگردد .

در نتیجه گره خوردن کوهستان و فشرده شدن ارتفاعات کلیه قلل مهم در سمت باختر منطقه ملاحظه میگردد بطوریکه در این قسمت ارتفاع قلل بهٔ ۱٤۰۰۰ پا میرسد دره‌هائیکه در سمت باختر واقع شده عموماً تنك فشرده و دارای پرتگاههای بسیار موحشی است آبهائیکه در این تنك ها جاری است تشکیل آبشارهای قشنك و باصفائیرا میدهد درصورتیکه این دره ها هرقدر بطرف خاور پیش میرود وسیعتر شده و تبدیل به دهلیزهای بزرگی میگردد در وسط اکثر این دهلیز ها رودخانهائی جریان دارد که گاهی در شنزارها فرو رفتهٔ و در بعضی دهلیز ها تشکیل دریاچه یا کویر و نمك زار هائی را میدهد عموما در این دهلیزها بمحض شروع باران راه‌ها مسدود و عبورمرورقطع میشود

رشته های کوهستان عموما در سمت باختر پیوسته و بهم متصل میباشد در خاور اکثر ارتفاعات قلل مجزائی دارند .

درسمت خاور منطقه کوهستان فارس بین یزد وطاهونه در کرانه خلیج فارس بمسافت ۵۷۰ کیلومتر بخط مستقیم است در صورتیکه در سمت باختر منطقه کوهستانی چقاخور و باشت از ۱۸۰ کیلومتر تجاوز نه مینماید .

برای اینکه وضعیت کوهستانی منطقه بهتر در نظر روشن شود وضعیت

کوهستانهای منطقه بطور مشروح تشریح میشود .

کوهستانهای فارس را از نظر طبیعی به ۷ رشته تقریباً موازی یکدیگر میتوان تقسیم نمود .

۱ ـ سلسله کوهستانیکه از شمال آباده شروع از جنوب بوانات و هرات گذشته بکوه سفید متصل وتا کوهستان عین البقر جنوب سیرجان ممتد است .
از قلل مرتفع این سلسله قله کوه‌خاتون ۳۵۹۵متر و قله‌کوه گور سفیدبارتفاع ۲۸۰۶ متر را میتوان نامبرد

۲ـ سلسله کوهستانهائیکه از چهار دانگه شروع شده از شمال ار سنجان ونیریز گذشته وتا دره رود شور ممتد است .
قلل مهم این سلسله کوه دل نشین ۳۵۰۰ متر و کوه سر سفید ۳٤۰۰ متر و قله کوه داراب ۳۵۳۰ متر و کوه فرك ۲۸۲۵ متر است .

۳ ـ سلسله کوههای شمالی شهر شیراز که از شمال دریاچه بهار لوو بخش فسا گذشته بکوهستان داراب منتهی میشود قلل مهم آن کوه بمبو بارتفاع ۲٦۹٤ متر و قله کوه احمدی ۲۸۷۱ متر و قله کوه خرمان ۲۳۰۰ متر است

٤ سلسله کوههائیکه از شمال کازرون و شمال فیروزآباد و جنوب جهرم و شمال جویم شمال لار گذشته بجبال هرمز در شمال بندر خمیر منتهی میشود قلل مرتفع این سلسله عبارت است از قله کوه عبدی ۳۱۱۱ متر در باختر کتل پیره زن و قله کوه سفید بارتفاع ۳۱۹۱ متر و کوه هرمز بارتفاع ۲۸۳٦ مترو است .

۵ سلسله کوههائیکه از بلوك ماهور ـ خشت شروع شده از جنوب فراشبند گذشته در خاور رود مند به کوهستان محال اربعه متصل از جنوب قیر و کارزین و خنج گذشته بکوهستان جنوبی لار منتهی میشود .

٦ ـ سلسله کوهستانیکه از خاور برازجان شروع از شمال خور موج و شمال جم ـ علاو مرودشت ـ اشکنان گذشته به بستك منتهی میشود.

۷ ـ سلسله کوههای تنگستان که از خاور بوشهر شروع همجا در

موازات خلیج فارس ممتد بکوهستان شمال بندر لنگه منتهی میشود .

وضعیت کوهای منطقه فارس بطور مفصل در قسمت طبیعی هریك از شهرستانهای فارس (فصل سوم) شرح داده خواهد شد .

رودخانه های مهم منطقه فارس

منطقه فارس نسبت بوسعت خود از حیث رودخانه زیاد بهرمند نیست و رودخانهای موجوده نیز حین عبوراز هر محلی در نزد اهالی بنام بلوك مربوطه شناخته و نامیده میشود و قسمتی از رودخانه ها هم جز در زمستان و مواقع بارندگی وسیل دارای آب نبوده و جزومسیل محسوب و معروف به خشك رود میباشند

رودخانه های مهم فارس عبارتند از :

۱ رودخانه کر : که سد معروف به بند امیر از بناهای امیر عضدالدوله دیلمی در روی آن بنا شده در ۲۴ کیلومتری شمال‌شیراز واقع خط شوسه‌شیراز اصفهان از آن میگذرد .

رود مزبور از کوه خسرو شیرین در سرحد شش ناحیه سرچشمه گرفته پس از مشروب نمودن زمینهای بلوك - رامگرد - کربال بدریاچه بختگان میریزد

۲ - رودخانه قره آ قاج : از کوههای اردکان و شمال ممسنی سرچشمه گرفته پس از مشروب نمودن بلوك ممسنی-کوار - خفر - خواجه - فیروزآباد - قیر و کارزین - افزر بخاك دشتی وارد و بنام رودمند بخلیج فارس میریزد (در بلوك کوار بند بهمن روی این رود بسته شده و در دشتی از قریه شنبه آب آن بواسطه تصادف باکوه نمك والحاق رودخانه شور در دولت آباددزگاه آب آن شور میشود) این رود درحین طلاقی جاده شوسه شیراز بوشهر جنب زنیان دارای پل سنگی است .

۳ رودخانه شاپور - . از کوههای دشمن زیاری سرچشمه گرفته پس از مشروب کردن اراضی بلوك شاپور و قسمتی از خشت در اراضی دشتستان پس‌از الحاق به رودخانه شور دالکی بنام رود حله وارد خلیج فارس میشود .

٤ - رودخانه شور : از کوهستان داراب و سبعه‌سرچشمه گرفته پس از عبور از بلوك کهورستان بنام رود کل در خاور بندر خمیر به خلیج فارس میریزد .

٥ - رودخانه فهلیان : از کوههای اردکان سرچشمه گرفته پس ازمشروب نمودن بلوك ممسنی وعبور از باختر باشت و باوی بارودخانه زهره یکی شده واز قسمت باختری ماهور میلانی گذشته به رودخانه خیرآباد ملحق سپس بنام رودخانه ثابت یا هندیان وارد خلیج فارس میشود .

٦ - رودخانه سیوند : از قصر یعقوب قنقری سرچشمه گرفته پس از مشروب نمودن بلوك مرغاب و قسمتی از کمین و خضرك علیا و سفلی ومرودشت نزدیك پل خان بنام پلوار برودخانه کر ملحق میگردد .

رودخانه های جزء منطق فارس را در قسمت طبیعی شهرستانهای فارس (فصل سوم) شرح خواهیم داد .

۷ - دریاچه ها

نظر به نفوذ ناپذیر بودن زمین آب باران در بعضی از تنك ها مجتمع و فاضل آب رودخانه های مختلفه نیز در آنها واردتشکیل دریاچه هائی داده‌است

دریاچه های مهم فارس بقرار زیر است .

۱ - دریاچه نیریز یابختگان در بین بلوك کربال -ارسنجان - آباده طشك - نی‌ریز و ناحیه خیراصطهبانات واقع طول آن از رستاق نیریز تا نظام آباد ارسنجان متجاوز از یکصد بیست کیلومتر و منتهای عرض آن از چهل کیلومتر تجاوز نمی کند آب این دریاچه شور بدین لحاظ هیچ گونه‌حیوانی‌در آن زندگی نه مینماید .

۲ - دریاچه پریشان یا فامور در خاور کازرون واقع آب آن شیرین ولی ناگوار دارای ماهی میباشد طول آن ۹ و عرض آن ۳ کیلومتر است .

۳ - دریاچه کافر در جنوب باختری آباده واقع آب آن‌شیرین قراء کافتر کرچول - آب باریك و خرن کشت در کنار این‌دریاچه واقع گردیده اندطرل

بیست و چهار و عرض آن شش کیلومتر است .

٤ - دریاچه مهارلو یا نمك - در ١٨ کیلومتری جنوب خاوری شهرشیراز واقع آب آن شور دارای نمك طعام طول آن از چهل و عرض آن از دوازه کیلومتر تجاوز نه مینماید

در پانزده کیلومتری عماد ده صحرای باغ (شهرستان لار) در کوه کاوس تالابی است که در زمستان از آب باران پرشده و آب آن مورد استفاده عابرین واقع قابل استفاده یك تیپ میباشد .

در دامنه همین کوه دوازدهٔ کیلومتری تالاب بیست حوض از سنك تراشیده شده که بنای آنرا بزرتشت نسبت میدهند حوض های مزبور از قطرات آبی که از کوه ترشح مینماید پرآب وقابل استفاده یك هنك میباشد

فصل دوم

فصل دوم شامل قسمتهای مفصله ذیل است .

۱ - نفوس
۲ نژاد
۳ - اخلاق و آداب
٤ - درجه تمدن
۵ - تقسیمات اداری

۱ - نفوس

منطقه فارس در ازمنه قدیمه دارای جمعیت کثیری بوده و یکی از مراکز پرجمعیت ایران قدیم بوده است و از همین لحاظ عمران و آبادی نقاط مختلفه این منطقه فوق العاده قابل اهمیت حتی باوجود بدی آب وهوای قسمت جنوبی تمام کرانه و جزایر دست پارس ها بوده است .

استیلای اسکندر و تسلط عرب و سلسله های غیرفارسی وبروزاختلافات داخلی و ملوك الطوایفی در نتیجه زدو خوردهای حاصله جمعیت رو بنقصان گذارده فعلا مطابق آخرین آمار جمعیت فارس بقرار ذیر لیکن علاوه بر تعداد مصرحه بازهم عدهٔ یافت میشوند که بواسطه عدم آشنائی بقوانین شناسنامه اخذ نه نموده باشند بدیهی است این تعداد محدود و تعیین آن موکول بسرشماری خواهد بود

۱ - شهرستان شیراز	٤١٠٧١٦	نفر
۲ - شهرستان آباده	١١٨٤٩٣	«
۳ - شهرستان فسا	١٦١٩٤٣	«
٤ - شهرستان لار.	٢٣٤١٦١	«
۵ - شهرستان بوشهر	٢١٩٣١٥	«
جمع کل	١/١٤٤/٦٢٦	نفر

۲ - نژاد

بطوریکه در مقدمه تاریخی ذکر گردید نژاد اولیه مردم فارس از طایفه پارس یا پارسا که شعبه نژاد آرین بوده می باشد و رفته رفته در نتیجه قشون کشی های اسکندر و عرب و قبائل خارجی دیگر نژاد پارس با نژادهای دیگری که وارد این سرزمین گردیده ممزوج و مختلط گردیده مخصوصا ایلات مختلفه که سلاطین مقتدر ایران از نقطه نظر سیاسی از نقاط دیگر ایران به این منطقه کوچ داده اند مزید براختلاف نژاد گردید . ذیلا نژادهای مختلفه منطقه فارس مورد بررسی قرار میدهیم .

شیراز - پس از تسلط عرب قسمت عمده از اعراب (خوارج) در این نواحی سکونت اختیار و بعد ها نیز در اثر حملات مغول و قرار گرفتن طوایف مختلفه ترک در سر زمین فارس و اختلاط بانژاد اصلی ، آرین ، اگرچه درنژاد آرین مستهلك شده اند ولی هنوز در بعضی قسمت های این منطقه طوایفی از آنها باقی ولی ساکنین شهر شیراز ظاهرا از همان نژاد ارین می باشند سابقا قسمتی از طوایف مختلف فارس مانند بیات - انیالو به شهر شیراز آمده پس از سکونت وطول زمان در اهالی طوری مستهلك شده اند که فعلا اثری از اخلاق و عادات آنها مشهود نیست و فقط بعضی از کوچه های شهر و خانواده ها به این اسامی متصفند اهالی شیراز عموما شیعه می باشند ارمنی فوق العاده کم و کلیمی نسبتاً بیشتر و در محله مخصوصی سکونت دارند اهالی آباده و بوانات نیز فارسی نژاد وسفید پوست می باشند اهالی آباده اهل تشیع می باشند نی ریز واصطهبانات نیز از نژاد پارسی و جزئی از تیره تاتی و قرائی نیز باقی مانده اند عموم اهالی این حوزه شیعه و دارای مساجد و آب انبار زیادی است .

فسا - اهالی فسا عموماً ایرانی نژاد وشیعه وفقط در نوبندگان غریب سیصد نفر کلیمی ساکنند

جهرم ـ اهالی بومی جهرم نژاد ایرانی قدیم و اخیرا قسمتی از تیره های ایلات خمسه و عرب وقشقائی در این حوزه تخته قاپو شده اند ـ

داراب ـ اهالی اصلی داراب از همـان نژاد فارسیان قدیم و تیره هـای مختلفه ایل بهارلو و عرب در این سکونت دارند .

لارستان ـ از نژاد اصلی ایرانی و فقط قسمت محدودی از ایلات عرب و قشقائی که از نقاط مختلفه این حوزه سکونت اختیـار نموده اند عرب و ترك زبـان می باشند و قسمتی از اهالی این سامان به عمانات و بـحرین رفته و متمکن گردیده اند نژاد اصلی لارستان بدواً زرتشتی بوده که بعدا با اعراب و عشایر و عبرانی مخلوط پس از استیلای عرب مذهب تسنین اختیار در دوره صفویه قسمت کمی از اهالی شهر لارو دهات اطراف آن تشیع و بقیه بحالت تسنن باقی هستند زبان بومی اهالی لارستان شبیه‌از زبان بحرانی است که‌مخلوط بزبان فارس قدیم گردیده و مخصوص باین منطقه است .

فیروز آباد ـ نژاد عمده و اصلی همان نژاد فارس لیکن طوایف لر ـ ترك ـ عرب و بلوچ بطور مختلط در کلیه نقاط این حوزه سکونت دارند .

کازرون ـ اهالی کازرون از نژاد فارسی‌و قسمتی‌هم که از اهل‌قشقائی تخته قاپو شده ترك زبـان می باشند

ممسنی ـ سفیدپوست و طوایف ممسنی می باشند .

برازجان و سواحـل خلیج ـ قسمت عـمده ساکنین دشتی و دشتستان و تنگستان و شبانکاره از نژاد اصل آرین لیکن پس از تسلط عرب از لحاظ قرب جوار بخلیج فارس و هجوم اعراب از طریق آب مخصوصاً در سرتـاسر خلیج فارس از لحاظ اینکه به آب وهوای ساحلی عربستان‌عادت داشته اند بالخصوص در سواحل متمکن و متوطن گردیده و فقط در نتیجه کوچانیدن قسمتی ازالوار در ازمنه سابق بحدود میراوی‌و جهات‌داود وشبانکاره با اعراب مختلط گردیده اند در حدود ساحلی تنگستان و دشتستان ودشتی نیز اعراب با اهالی و نـژاد پارس و حتی قسمتی از آنها بمذهب زرتشتی باقی مانده بودند کما اینکه علائم

و آثار آتشکده در دربند بتونه که مخفف بتخانه در ۲ کیلومتری بندر امیر مشهور و این نقطه را مدتهای مدیدی زرتشتیان پس از ترک نقاط داخلی جنوب بواسطه استیلای قبایل مختلف مرکز قرار داده و از روی خرابه های مشهوده درآن حدود کاملا اهمیت این محل مبرهن است لیکن بقیه سواحل شمالی خلیج فارس از ابتدای بنادر ثلاث که از دوازده کیلومتری بندر امیر و شش کیلومتری بندر کنگان است عموما طوایف اعراب سنی متوطن گردیده اند که هر طایفه و تیره بنام شیوخ مربوطه نامیده شده اند

۳ - اخلاق و آداب

بطوریکه در قسمت نژاد ومقدمه تاریخی ذکر گردیده بمناسبت استیلای قبائل مختلفه و سکونت ایلاتی که از نقاط دیگر ایران به این منطقه کوچ داده شده اند نژاد اهالی این سامان بطور مختلف و اغلب مختلط و ممزوج گردیده از لحاظ تباین اخلاقی نژاد اولیه و نژاد طوایف بعدی اخلاق و آداب اهالی نیز متفاوت است وبعلاوه نظریه ملوك الطوایفی و اغتشاشات و زدو خوردهائیکه در ادوار سابق در نقاط مختلفه این منطقه حکم فرما بوده با عدم تسلط حکومت های سابق مرکزی در این نقاط جز شهر شیراز که تا اندازهٔ مرکزیت و ارتباط با پای تخت و خارج داشته تقریبا بهمان وضع اخلاق و آداب سابقه باقی و فقط در این چند ساله اخیر بواسطه بسط دوائردولتی لشگری و کشوری در کلیه نقاط نزدیك ودور منطقه تفاوت هائی حاصل گردیده .

شیراز از نظر طبیعی بواسطه داشتن آسمانی صاف و شفاف و آب‌وهوای معتدل و اراضی حاصلخیز و چمن های سبز و خرم دارای مردمی آزاد منش وبا ذوق بوده و هست اعتدال آب و هوا و فراوانی سبزه زارها و باغات و درخشان بودن آسمان اهالی آنرا چنانچه‌سزاوار است.و محیط طبیعی‌اجازه میدهد کمتر بزحمت زیاد واداشته زیرا بامختصر زحمتی بواسطه وفور نعمت معاش خود را تامین میکردند از طرف دیگر گذشته از محصولات کافی وضع طبیعی وافق

باز این سرزمین چنین اجازه میدهد که ساکنین این ناحیه بیشتر به علوم ادبی و شعر و شاعری توجه داشته باشند مخصوصاً که این موضوع از قدیم الایام طرف توجه بوده و این سرزمین باطراوت مردمان باذوق و دارای روح شاعرانه می پرورانده چنانکه سعدی و حافظ بهترین نمونه تاثیر محیط طبیعی این سرزمین هستند وچنانکه از تاریخ برمی آید و هنوز زبان زد خاص و عام است سر سلسله زندیه پس از استقرار در این شهر اهالی را بعیش و عشرت وخوش گذرانی تشویق میکرده و آنرا دلیل برراحتی و فراغت اهالی میگرفته و این موضوع نیز در روح مردم این شهر بوراثت منتقل شده در عشرت ساکنین این ناحیه هنوز هم اثرات خود را دارد سلطنت کریمخان زند گرچه درحدود بیست سال باعث امنیت و آسایش ساکنین این ناحیه شده ولی پس از او انقلاب پی درپی و کشت و کشتارهائی که بدست سرسلسله قاجاریه در این حدود انجام می گرفته و نیز بعدها بواسطه عدم قدرت مرکزی و خود سری طوایف مختلفه فارس این حدود وضعیت ملوك الطوایفی بخود گرفته بود و هیچکس از مال و جان خود امنیت نداشت باعث سلب علاقه از زندگی آتی گردیده و بالنتیجه امید زندگی و استقامت در کار را از مردم این سرزمین سلب کرده و این امر طبیعی است امید زندگی اتی بهترین وسیله برای عمران و آبادی و موجب هر نوع جدیت و کوشش است اهالی آباده نیز نسبت بزمان سابق کاملا فرق کرده و از لحاظ نزدیکی به مرکز نسبت بسایر بلوکات از این حیث جلو افتاده اند در حوزه بوانات اخلاق اهالی در بلوك موریان و ارسنجان بواسطه بعد مسافت به شهر و جاده شاهی نسبت به سایر بلوك خوب نیست لیکن اهالی بلوك مشهد ام النبی و کمین بواسطه نزدیکی بجاده شاهی و ایاب و ذهاب به شیراز تا اندازه بهتر می باشند.

اهالی نی‌ریز اخلاق و رفتارشان خوب و مردمان بدبخت و زحمت کش هستند در اصطهبانات اخلاق اهالی ملایم میباشد در فسا نیز اخلاقشان متوسط در نتیجه افتتاح آموزشگاههای زکور و اناث روبه ترقی است.

در جهرم اهالی زحمت کش و مقتصد با نداشتن معاشرت و اجتماعات تقریباً باوضعیت انفرادی زندگانی میکنند مردمان داراب نیز زحمت کش و مطیع و نیز متمایل به اصلاحات و پیشرفت امور و ترقی و تعالی کشور هستند اهالی لارستان اخلاقشان متوسط و قابل تربیت می باشند و زندگانی اهالی همان زندگانی قدیمه دارای صداقت و امانت ولی روحیه آنها ضعیف و فوق العاده کم معاشرت و در مخارج خصیص واندوخته دوست میدارند.

در خنج اهالی نظر بفقدان جاده های شوسه و عدم استقرار وسائل ارتباط و دوائر دولتی ووسائل تحصیلیه اخلاقشان بحال سابق توام با توحش و اغلب از دزدی و وارد نمودن قاچاق امرار زندگانی میکنند

اهالی فیروز آباد در اثر فقدان طرق شوسه و بسط فرهنگ عادات واخلاق قدیمه آنها باقی و متمایل به صیادی و خود سری بوده توجه قابلی به آبادی و زراعت ندارند ودر چندسال اخیر متدرجاً اخلاقشان رو به بهبودی گذارده است اهالی دشتی و دشتستان و تنگستان نیز مانند اهالی فیروز آباد و قراء و قصباتیکه در نزدیك بوشهر واقع می باشند نسبتاً بهتر و طوایف اعراب ساکنین سواحل نیز دارای اخلاق زمخت و عادات ایلاتی می باشند.

در کازرون اخلاق اهالی بواسطه اغتشاشات و زدوخورد هائیکه همه‌روزه با آن مواجه بودند مخصوصاً طوایف قشقائی استعداد سواری وکوه گردی آنها زیاد نسبت به شهریها بد بین به خانه و زندگانی خود بی علاقه در زمان سابق جز دزدی کسب دیگری نداشتند از زراعت بی اطلاع اخیراً جزئی زراعت جو و گندم میکنند عده که در اطراف کوه‌هاسکونت داشتند بواسطه موقعیت محل و اغتشاشات داخلی قصی القلب پرزور و بد سابقه وبیشتر بزندگانی کوه گردی مهارت داشته اشخاص فوق العاده در زندگانی قانع و مدتها با خوراکهای خیلی کمی زندگانی مینمودند و قدرت خود را بسته به‌اسلحه‌دست خود دانسته لیکن امروز شرارت آنها از بین رفته مطیع و زارع شده اند طبقه زارع عموماً مطیع و بردبار و بیشتر میل‌به‌راحتی داشته و در پیشرفت

امور زراعتی بی اعتناء و بهمان وسائل قدیمه ادامه مخصوصاً زمین و هوای خوب بیشتر آنهارا عادت به تنبلی داده است وضعیت زندگانی آنها خیلی بدو کثیف وغیر مرتب و بسیار ساده و بی آلایش زندگانی میکنند ولی در عین حال بین آنها اشخاص رشید و سلحشور وجود دارد که همه نوع قابل اعتماد هستند.

اهالی ممسنی بلکه کلیه ساکنین بلوکات مختلفه منطقه فارس کم و بیش بهمین اخلاق و عادات معتاد بوده و رفته رفته رو به اصلاح و بهبودی است - لیکن اهالی بوشهر در نتیجه آمیزش با تجار هند و اروپائی از لحاظ انکه بندر مهمی بوده و ارتباط با خارج داشتند اخلاقشان خوب و دارای عادات زننده نیستند.

٤ - درجه تمدن

بطوریکه در قسمت اخلاق و آداب ذکر گردیده در نتیجه اختلاط قبائل مختلفه که به این سرزمین آمده یاساکنین اولیه آن از نژاد فارسی واغتشاشاتیکه از دیر زمانی در نقاط مختلفه حکم فرما بوده است و مخصوصا عدم بسط اقتدار مرکزی و فقدان موسسات فرهنگی در بلوکات و حوزه‌های اطراف و همچنین فقدان جاده های شوسه ووسائل حمل و نقل سریع ووسائل ارتباط در درجه تمدن ساکنین این منطقه موثر و از همین رو متفاوت می باشند بدیهی است که شیراز والی نشین و مرکز اصلی عمال دولتی لشکری و کشوری و محترمین و متنفذین محلی نسبت به سایر بلوکات ترجیح داشته نظر به موقعیت طبیعی ووضع جغرافیائی مردم این سرزمین دارای استعداد طبیعی و هوش زاتی بوده وتا اندازه بیش از سایر نواحی به اخذ تمدن پرداخته وشهر نشین هاعموماً و ساکنین شیراز خصوصاً تا آنجا که وضعیت اجتماعی و موقعیت زمان اجازه میداد آنرا بدست آوردند پس از حمله مغول وخرابی شهرهای بزرك و پرجمعیت و متمدن ایران ازقبیل نیشابور- بخارا - ری اصفهان وغیره فارس ازحملات خانمان سوز مغول بواسطه دور اندیشی از طرف اتابکان سلغری فارس محفوظ و محل اتکاء وپناهگاه فضلا و علماء ایران گردید اهل علم و هنر که باین

سرزمین آمده به تعلیم و تعلم پرداخته اند واهالی شهر نیز در کسب علم و معرفت شوق بسیار از خود نشان داده فرمانروایان این ناحیه هم مشوق علم و ادب بشمار می آیند و بعد ها هم این سابقه به وارث و اعقاب آنها انتقال یافت و در نتیجه علماء و بزرگان علم و ادب در این شهر زیاد شده تمدن معاصر از قبیل ایجاد مدارس و کتابخانه های متعدد در این شهر برقرار گردید

اهالی بخش های اطراف نسبت به نزدیك بودن به مرکز منطقه و داشتن طرق ووسایل ارتباطیه و بسط فرهنك از لحاظ تامین دبستان و آموزشگاهای ملی و دولتی و ذکور واناث و اکابر در سالهای اخیر تا اندازه متمدن گرچه در مراکز بخش ها عموماً اشخاص بسا اطلاع و تحصیل کرده بطرز قدیم زیاد میباشد لیکن درقراء وقصبات دور دست مخصوصاً نقاطیکه سابقاً تحت تأثیر اشرار محلی بوده تشکیلات و موسسات معارفی در آن نقاط دایر نشده اغلب صد در صد بی سواد باقی و از همین رو نقاطیکه مردمان صالح و زحمت کش آن بیشتر است نیمه متمدن و در نقاطیکه بازندگانی خانه بدوشی و غیر تمدن سابق عادت داشته اند بحال نیمه توحش باقی که متدرجاً بایستی بااصول تمدن آشنا و عادت سابقه را ترك نمایند بدیهی است حوزه های آباده - بوانات - فسا - نی ریز که از سابق باشهر نشینان ارتباط داشته اند نسبتاً مطیع و متمدن تر و کوه نشینان حوزه های جهرم - لار - خنج - کازرون - فیروز آباد - برازجان - ممسنی که هنوز اغلب طرز زندگیشان تغییر نداده اند دور از مدارج تمدن باقی مانده اند ساکنین بنادر فقط در بندر بوشهر و بندر لنگه که از قدیم الایام مراکز تجارتی بوده اهالی بیشتر مدارج تمدن را طی و بنادر جزء دیگری هم که از قبیل بندر دیلم و بندر ریك بندر کنگان و بندر دیر و بعلاوه در سنوات اخیر موسسات دولتی و فرهنگی در آنها تاسیس گردیده تا اندازه ترقی لیکن سایر نقاط سواحل که قسمت های غربی مسکن ایلات مختلفه و قسمت شرقی از بندر کنگان به بعد منحصراً مسکن اعراب و شیوخ است بمناسبت

عدم بسط فرهنگ به آن حدود و منحصر بودن موسسات دولتی به پست های گمرکی وژاندارمری عموماً بحالت نیمه وحشی قدیمه باقی و صددرصد بی سواد می باشند این اشخاص ز ذوراً و اناثاً مردمانی زمخت و بی تربیت و طرز زندگانی شان کاملا قدیمی و از تمدن بی بهره می باشند -

درجه تمدن ایلات قشقائی و خمسه درفصل مربوطه به ایلات مزبور تصریح گردیده است -

۵ - تقسیمات اداری

منطقه فارس استان هفتم کشور از پنج شهرستان بشرح زیر تشکیل شده

۱ - شهرستان شیراز - شامل : بخش حومه شیراز - بخش زرقان - بخش قیر و کارزین - بخش اردکان - بخش فیروز آباد بخش کازرون

۲ - شهرستان آباده - شامل : بخش حومه آباده - بخش بوانات بخش سمیرم

۳ - شهرستان فسا - شامل : بخش حومه فسا - بخش نیریز - بخش اصطهبانات - بخش داراب .

٤ - شهرستان لار - شامل : بخش حومه لار - بخش جویم - بخش جهرم - بخش بستك - بخش بندر لنگه - بخش گاوبندی .

۵ - شهرستان بوشهر - شامل : بخش حومه بوشهر - بخش دیلم بخش کنگان - بخش ریگ - بخش برازجان - بخش خورموج .

بخشهای نامبرده بالا از ۱۲۶ دهستان تشکیل شده که در فصل بعد اوضاع جغرافیائی هریك از شهرستانهای نامبرده را بترتیب مورد بررسی قرار خواهیم داد

فصل سوم

فصل سوم شامل قسمتهای مفصله ذیل است

۱- وضعیت جغرافیای طبیعی - سیاسی - اقتصادی و نظامی شهرستان شیراز
۲ - « « « « « « شهرستان آباده
۳ - « « « « « « شهرستان فسا
٤ - « « « « « « شهرستان لار
۵ - « « « « « « شهرستان بوشهر

۱ - شهرستان شیراز

قسمت طبیعی

الف - حدود. شهرستان شیراز محدود است از شمال به شهرستان آباده از خاور به شهرستان فسا از باختر به شهرستان بهبهان از جنوب به شهرستان بوشهر

ب - آب وهوا - چون هوای نقاط مختلفه شهرستان باهم متفاوت است لذا آب و هوای نقاط مختلفه آنرا جداگانه مورد بررسی قرار میدهیم .

شیراز و حومه - هوای این ناحیه معتدل و اراضی آن بوسیله کاریز ها - چشمه سارها - وچاه آب مشروب میشود رودخانه‌قره باغ که از جنوب باختری بطرف خاور ممتد است در جنوب جلگه شهر شیراز واقع اراضی قراء کشن و احمد آباد را مشروب و در سمت شمال شهر مسیلی‌است که در موقع بارندگی از آب آن قسمتی از قراء شمال باختری شهر مشروب میشود

بلوك کربال - قراء این بلوك در طرفین رودخانه کر واقع نهر ها و جویهای زیادی جهت مشروب کردن زراعت‌از رودخانه منشعب‌بعلاوه اغلب‌اوقات قسمتی از سطح زمین این محال‌از آبهای راکد مملو و تشکیل باطلاق داده از همین لحاظ کانون و منبع پشه مالاریا است که تقریبا صدی چهل‌از اهالی بدین درد مبتلا میباشند آب و هوای این بلوك بینهایت بد و مرطوبی برای اشخاص غیربومی غیر قابل توقف است .

بلوك مرو دشت وخفرك - قراء و قصبات این بلوك هراندازه که به‌بلوك کربال نزدیکترند از امراض و وضعیت نامبرده بالا شریك و سهیم میباشند وهر اندازه که از آن دورند مردمان آن سالم تر و قوای جسمانی آنان قویتر است بطور کلی آب وهوای شمال و باختر آن معتدل و سالم واز رودخانه سیوند (پلوار) و قنوات و چشمه سارها مشروب میشود .

بلوك بیضا - بهار آب و هوای خوب وسالم - تابستان هوا گرم وآب آن بعلت انقلاب هوا و لاروب جدولها کثیف و تولید پشه مالاریائی مینماید - پائیز آب وهوا کثیف و مختلف - زمستان هواسرد و فوق العاده مرطوبی و ناسالم است .

بلوك کامفیروز - در عرض سال شش ماه (از اردیبهشت الی مهرماه) بواسطه زراعت شلتوك و برنج و مردابهای مابین جنگلها و رودخانه ها که تولید پشه مالاریائی‌می‌نماید هوا و آب خراب و فاسد و مرض مالاریا شایع‌است

بلوك رامجرد - بهار آب وهوا خوب - تابستان هوا گرم - زمستان آب هوا خوب سالم و قابل زندگی است من حیث المجموع آب هوای این بلوك معتدل و بواسطه رود کامفیروز که بعدها به اسم کرمشهور شده مشروب‌میشود

بخش فیروز آباد - وضعیت هوای این بخش معتدل گرمسیری و خوب است آب فراوان که از رودخانه معروف مرو و خواجه جاری است و بمصرف زراعت اهالی میرسد بعلاوه آبهای چشمه سار فراوان دارد دارای‌اشجار گرمسیری و سردسیری و بواسطه شلتوك کاری مرض مالاریا شایع و تراخم هم زیاد است قسمتهای جنوبی و جنوب خاوری و باختر آن کاملا گرمسیر و قسمتهای شمالی‌وشمال خاوری آن سردسیر مرکز و قسمتی از خاور آن معتدل میباشد .

بخش کازرون - دارای هوای گرم و خشك و کم آب مرض تراخم درخود شهر بسیار و در قسمت باختر آن که بلوك شاپور واقع است‌بواسطه برنج کاری وآب فراوان مرض مالاریا شایع و همچنین سمت خاور و جنوب خاوری آن بواسطه مجاورت بادریاچه پریشان مالاریائی است .

ج - ارتفاعات و معابر - در قسمت شمالی شهرستان شیراز ارتفاعاتی دیده میشود که تقریباً بین شهرستان آباده و شیراز واقع امتداد آنها شمال باختری جنوب خاوری است دهستانهای ممسنی و اردکان - کام فیروز - رامجرد و ارسنجان در دامنه جنوبی کوهستان نامبرده واقع اسامی قلل آن از باختر به خاور عبارتند از کوه دینا بارتفاع ۴۰۰۰ متر در شمال ممسنی و کوه گرم در شمال و کوه سفید در خاور اردکان و کوه امام زاده بارتفاع ۳۱۲۵ متر در شمال رامجرد و کوه کلات برفی و کلات سفید بارتفاع ۲۸۷۷ متر در جنوب باختری ارسنجان و کوه گرد کلات در شمال ارسنجان

معابر آن از باختر به خاور - معبر سه چاه و گردنه شکرك بین اردکان و کمر شکاف مهم کوه کلات سفید موسوم به شکفت ضحاك نهایت صعب العبور در ۱۲ کیلومتری ارسنجان واقع در این شکاف آب وجود ندارد ولی تقریباً در یك کیلومتری آن جدول جزیر است که سرچشمه آن زیر گردنه آسیا جاری اراضی جریز را مشروب مینماید .

در شمال شهر شیراز کوهستان بمو واقع که ارتفاع بلند ترین قله آن ۲۶۵۶ متر امتداد آن از باختر بطرف خاور است بطور کلی این کوه سنگی و ولی قابل عبور اغلب میتوان معابر آن را بوسیله دواب طی نمود شعبات عمده آن عبارتند از کوه باباکوهی بارتفاع ۲۱۶۸ متر در شمال شهر وقله کوه گنبد سبز بارتفاع ۲۱۵۹ متر در باختر گردنه بمو .

راه شیراز اصفهان از شکاف باختری آن و راه شیراز نیریز از تنك آب خان میگذرد .

دو باختر شهر شیراز کوه دراك بارتفاع ۲۵۸۳ متر واقع در شمال باختری کوه برفی بارتفاع ۲۹۸۲ متر و کوه سبزپوشان بارتفاع ۲۴۵۷ متر در جنوب باختری شهر واقع است که امتداد آن شمال باختر بجنوب خاوری است ازجنوب بلوك کوار گذشته بکوه سفید متصل میشود راه شیراز کازرون از تنگ و گردنه نوله د زد بین کوه دراك و سبز پوشان میگذرد .

در ۱۵ کیلومتری جنوب خاوری شهر از پل فسا کوه قره بارتفاع ۲۷۳۴

متر شروع شده امتداد آن شمال باختر بجنوب‌خاوری و تا شهرستان فسا امتداد دارد راه شیراز فسا در دامنه شمالی و راه شیراز جهرم از دامنهٔ جنوبی آن میگذرد .

ارتفاعات بین شیراز و فیروز آباد - ارتفاعات متعددوموازی‌دراین‌قسمت وجود دارد که امتداد کلی از شمال‌باختر بجنوب خاور بوده از حدود ممسنی شروع و دربخش جهرم و جویم خاتمه می یابد قلل مهم این کوهستان عبارتند از کوه سفیدار بارتفاع ۳۱۹۱ در شمال میمند وقله کوه بریز بارتفاع ۲۸۰۰ متر درخاور فیروزآباد و قله کوه زنجیران بارتفاع۳۳۰۳متر در شمال‌خاوری بلوك خواجه وکوهستان سرخ که بلندترین قله آن ۳۰۸۰ متراست و کوه‌رلویه بارتفاع ۳۱۱۶ متر .

از معابر مهم این ارتفاعات گردنه تل سرخ بین بلوك کوار و خواجه وتنك کور بهمن در ۴۸ کیلومتری فیروز آباد و تنك آب که رودخانه فیروز آباد در آن جاری است و تنك آتش در دوازده کیلومتری میمند که سرچشمه رودخانه حمیگان میباشد - تنك هفتاد دو پیچ که بین حمیگان و کارزین‌واقع است در جنوب خاوری فیروز آباد گردنه کلر مشك که فیروز آباد را با کارزین و محال اربعه مربوط میسازد ونیز گردنه لك وپك بین کارزین و افزر وگردنه سیاخ بین فراشبند و فیروز آباد .

ارتفاعات بخش کازرون - رشته‌کوه تار از جروق ۳۰ کیلومتری خاوری شروع شده از شمال باختر بجنوب خاور ادامه پیدا کرده بخاك دشمن زیاری متصل میشود این کوه مرتفعترین کوه های این حدود است قله های مرتفع آن در تمام‌سال پرازبرف هوای آن در زمستان سرد و درتابستان معتدل است‌ارتفاع قله ۲۲۰۰ متر در اغلب نقاط به اسم کوه بورنجان وکهر وکلانی نامیده‌میشود قله‌های معروف آن سترك درشمال دوسران چنگ برفی خاور عبدوئی چنگ بلند یاچنك بردسپیددر باختر دشت ارژن‌چنك کلوخواجه سر راه شیرازبوشهر

معابر مهم این کوه- گردنه سمقان بین کوهمره و دشمن زیاری - گردنه دوسران بین کوهمره و بن رود - گردنه گاو کشك بین شیراز و کوهمره - گردنه عبدوئی و دشت ارژن راه شوسه بین شیراز و بوشهر - بـه استثنای راه شوسه از سایر گردنه ها دواب بابار بسهولت عبور میکنند .

تنگه - تنگه سمقان - شیو - سدر - ابوالحیات - حنا در این کوه واقع شده است به استثنای تنك ابولحیات که راه بین کوهمره ودشت ارژن است بقیه غیرقابل عبور و خطرناك است .

سرتاسر این کوه مستور از درخت - بلوط - بنه و کهکم است که میوه آن اغلب در سالهای قحطی صرف تغذیه اهالی میشود

رشتهٔ از این کوه باسم کوه پهن از نزدیك چنك گلو خـواجه بـطرف خاور پیش رفته در نزدیکی دشت ارژن ختم میشود . کوه دلبستك یا پرانکشت از امتداد جروق بموازات کوه پهن مقابل دشت ارژن پیش رفته و بالاخره به چنار فاریاب منتهی میشود این کوه در نزد اهالی به کوه سبیل مشهور است و در واقع تمام این شعبات مربوط به یکدیگر هستند یك شعبه هم از این کوه در نزدیکی دو سران بطرف باختر پیش رفته بلوك کوهمره را از چنار شاهی جان جدامینماید ودرکوه دوان تشکیل تنك چوگان راه بین شاپور و کوهمره را میدهد

کوه دوان - در شمال کازرون از شمال باختر بجنوب خاور ممتد از یك طرف به تنك چوگان و از طرف دیگر بخط مستقیم تا پل آبگینه پیش رفته از آنجا کمی بطرف جنوب خاوری مایل شده از آب انبار سرخه عبورنموده بین فامور و بلوك کوهمره و دشت برم بطور مورب پیش رفته در نزدیکی در دانه بکوه های جروق متصل و یك رشته آنهم بطرف جروق پیش میرود ارتفاع این کوه نسبت بکوه تارکم و مرتفعترین قله آن ١٧٠٠ متر است هوای آن در زمستان چندان سرد نمیشود و تابستان آن نیز معتدل است قله های معروف آن تل ممرك در شمال دوان کوکون در خاور کازرون دهلرون در جنوب قله

اولی قلعه دختر نزدیك چوگان معابر این کوه معبر ده لرون و سواراست
که هردو راه از نزدیك دوان عبور بلوك کازرون را به کوهمره مربوطمیسازد
پیاده و دواب بدون بار بزحمت عبور مینماید در این کوه چشمه های کوچك
آب شیرین که عده کمی را سیراب میکند وجود دارد

تنگه های معروف آن تنك زیر علی جنوب تنگ چوگان تنگ کنگ
مغرب پاپون تنك گنبدا جنوب باختری گاو کشك کلیه این تنگه ها غیر قابل
عبور فقط تنگ چوگان راه بین شاپور و کوهمره است و دواب با بار بخوبی
عبور میکند در تنگ دوان دواب و پیاده بدون زحمت میگذرد در قسمت
خاوری این کوه درخت بلوط زیاد و در سمت باختر کم و بنه فراوان است

کوه قبله - از علیاده شروع شده بطرف شمال غربی تارهدار ۱۸ کیلومتری
کازرون بطور مستقیم امتداد یافته واز آنجا بطرف باختر ادامه پیدا کرده در
ابتدای تنگ ترکان از مقابل کچ کمارج عبور پس از سه کیلومتر ختم
میشود تنگ ترکان بین کچ و کمارج و این کوه واقع تا موقعیکه راه شوسه
فعلی احداث نشده بود راه کازرون و بوشهر از این تنك عبور مینموده ارتفاع
آن از ۱۰۰۰ متر تجاوز نه مینماید

ارتفاعات ممسنی - کوه برکوه که از توکل آباد دشمن زیاری شروع
شده در قریه امیرایوب ختم میشود قلل مرتفع رشته کوه مزبور کوه طویله -
شهند-قله کوه - قله طوسی - زرآورد - برآورد است کوه نامبرده پوشیده از
از اشجار بلوط بادام کوهی بنه است منطقه جنوب خاوری آن کوهستان دشمن
زیاری است که دارای باغستان و جنگلهای طبیعی میباشد - کوه دول و کوه
بردنگان که دارای اشجار جنگلی است .

د - رودخانها

مهمترین رودخانهای شهرستان شیراز عبارتند از

۱ - رودخانه کر - سرچشمه آن از کوههای خسرو شیرین ۶ ناحیه‌است
که پس از مشروب نمودن زمینهای بلوك کام فیروز - رامجرد - کربال‌بندریاچه

بختگان میرزد . سدهای متعددی روی این رودخانه احداث شده که بدان وسیله آب رود بالاآمده بوسیله‌جویها اراضی بلوکات نامبرده رامشروب‌مینماید سابقاً در حدود قریه خرابه چمریز کامفیروز سدی وجود داشته که خراب‌شده ودر سال ۱۳۱۱ مجددا سد جدیدی در ۳ کیلومتری آن احداث‌شده بزرگترین سد این رودخانه بندامیر از بناهای امیر عضدالدوله دیلمی است

۲ - رودخانه سیوند - سرچشمه آن دره های جنوبی کوهستان قصر یعقوب فنقری و ارتفاعات چهار دانگه است که پس از مشروب نمودن اراضی بلوك فنقری ومرغاب و قسمتی از کمین - حفرك - مرودشت - در نزدیکی پل خان به رودخانه کر ملحق میشود

۳ - رودخانه قره آقاج - سرچشمه آن کوههای ممسنی و اردکان پس از مشروب نمودن اراضی ممسنی اردکان از دره جنوبی کوه سبز پوشان عبور بلوکات کوار - خفر - قیر و کارزین - افرز به شهرستان بوشهر وارد میشود بلوك کوار بوسیله بند بهمن از بناهای بهمن اسفندیار(بقول‌حمدوله مستوفی) مشروب واز طرف خشایار شاه نیز سدهای متعددی روی آن بسته شده بوده که سطح آب را بالا آورده و مورد استفاده واقع میشده ولی فعلا جز بند بهمن اثری از بند های دیگر نیست پل های آن عبارت است پل کوار - پل قلات در کارزین‌و پل‌عروس درافزر که‌قابلیت عبور اتومبیل را نداردرودهای کوچکی به او متصل میشود که معروفترین آنها رودخانه صمیکان - و رودخانه شور و رودخانه مدکان و شهرشور نزدیك کارزین می باشد .

٤ - رودخانه فیروز آباد - که از بلوك خواجه سرچشمه گرفته تمام‌بلوك خواجه‌را مشروب از طریق‌تنك آب به فیروزآباد آمده قسمتی‌از اراضی‌فیروز آباد را مشروب مسیر آن بررودخانه قره آقاج ملحق میشود .

٥ - رودخانه شاپور - از مزرعه زنجان بین قریه دوان کوهمره و تنگ چوگان باسم ساسان سرچشمه گرفته ٦ کیلومتر داخل تنگ بوده پس از خارج شدن از تنگ بلوك شاپور را مشروب در نزدیکی حسین آباد معروف

به امامزاده سید حسین باآب سرآب شیرو آب سیاه که هردو از زمین جوشش کرده متصل شده در آنجا باسم رود شاپور تا بوشکان۳ کیلومتری رهدارقابل استفاده و اراضی اطراف را مشروب کرده مجدداً تا چورون واز آنجا هم تاابتدای خاك خشت بلااستفاده است در اینجا بلوك خشت را مشروب و داخل شهرستان بوشهر میگردد .

۶ - رودخانه جره - از کوههای مسرم نزدیك خانه‌زنیان سرچشمه گرفته از چنار فاریاب ورچی و ده نمك عبور کرده وارد بلوك جره میشود . ابتدا بواسطه حفر جدول بلوك سریر جان را مشروب پس از عبور از آنجا بلوك جره و علیاده و دادین را که امتداد یکدیگر واقعند مشروب کرده وارد ماهور مغرب کازرون شده از آنجا غیر قابل استفاده میشوند فقط در جمیله ۴۲ کیلومتری باختری کازرون زمین خیلی کمی را مشروب نموده در نزدیکی بام کردی ۲ ; کیلومتری باختری کنار تخته بموازات جادهٔ پیش رفته درمقابل نمازگاه مجددا از نظر مستور وسه کیلومتری خاور دالکی از کوه خارج و دالکی و بلوك شبانکاره وزیر راه را مشروب نموده واردرودخانه شاپورمیشود آب آن تاجره شیرین واز آنجا رودخانه شور که از کوهمره سرچشمه گرفته در اشفاقان به او ملحق شده وآب آن شور میشود .

پلهای مهم این شهرستان بشرح زیر است .

۱ - پل دیدگان ۱۵۸ کیلومتری شمال شیراز که سال ۱۳۱۳ باتمام‌رسیده این پل سنگی و سمنتی بین دیدگان وقادر آباد در جاده شوسه روی شعبه رودخانه سیوند واقع گردیده قابل عبور کامیونها تا ظرفیت تقریباً ده تن می باشد .

۲ - پل خان - روی رودخانه کر بین زرقان وتخت جمشید واقع این پل از بناهای امامقلی خان حاکم فارس در زمان صفویه می باشد ارتفاع آن تاسطح آب ۱۸ متر و طول ۱۳۰ متر دارای پنج دهنه پایه این پل سنگی و بقیه با آجر ساخته شده در سالهای اخیر در اثر مرتفع کردن شیب طرفین قابل عبور اتومبیل شده .

۳ - پل نویا آهوچر - در ۳۶ کیلومتری شمالی شیراز بین بند امیر و زرقان روی فاضل آب بلوك بیضا و باتلاق آهوچر واقع شده و در زمستان مورد استفاده است ساختمان آن در سال ۱۳۰۵ خاتمه یافته و از سنك و گچ آهك ساخته شده قابل عبور کامیونها است .

٤ - پل دروازه اصفهان - واقع در خیابان حافظ بین راه شیراز و اصفهان پایه های آن از سنك ساخته شده دارای چهار دهنه است این پل خیلی محکم و قابل مرور هر نوع کامیون است .

٥ - پل زنیون - بین شیراز و کازرون دارای سه دهنه ساختمان آن از سنك و گچ و آهك است قابل عبور هر نوع کامیون

٥ - پل آبگینه - در دوازده کیلومتری خاوری کازرون واقع دارای چهار دهنه پایهای آن از سنك و گچ ساخته شده عبور هر نوع کامیون از روی آن ممکن است

۷ - پل فسا - بین راه شیراز و فسا پل محکمی است و قابل عبور هر نوع کامیون میباشد .

قسمت سیاسی

شهرستان شیراز از شش بخش (۳۵ دهستان) تشکیل شده که بترتیب بخشهای نامبرده را از نظر تقسیمات اداری و تعداد نفوس مورد بررسی قرار میدهیم

۱ بخش حومه - مرکز بخش حومه همچنین مرکز فرمانداری و مرکز استان هفتم کشور شهر شیراز است

شهر شیراز - بنابر روایت حمدوله مستوفی در کتاب نزهت القلوب که می نویسد (شیراز را شیراز ابن طهمورث ساخته و بقولی در زمان سابق بر آن زمین شهر فارس نام بوده و به فارس بن سنام ابن موج منصوب است واضح آنکه بزمان اسلام محمدبن یوسف ثقفی برادر حجاج بن یوسف ساخته و تجدید عمارتش کرد) و بنا بقول یاقوت حموی در معجم البلدان این شهر پس از ظهور

اسلام بناشده و در همان عصر نیز بسط یافته و گویند که بانی آن محمدبن قاسم ابن عقیل پسر عم حجاج است تا آنجا که ما اطلاع داریم این شهر در صدر اسلام بنا شده است .

در سنه ۴۳۰ هجری امیر ابوکالیجار پس از خراب کردن شهر استخر جمعیت آنرا به شهر جدید شیراز روانه ساخت و بزودی این شهر رونق یافته دارای محلات مهم گردید ولی پس از آن زلزله های متعدد و هجوم طوایف آنرا مکرر خراب و ۷۹۵ هجری امیر تیمور آنرا مسخر نمود و کریم خان زند پس از غلبه به محمد حسن خان قاجار در سال ۱۱۸۰ هجری شیراز را پایتخت خود قرار داده حصاری بردور آن کشیده و کوچهای آنرا سنك فرش نمود ابنیه متعدد ساخت از قبیل بازار وکیل - حمام وکیل مسجد وکیل آب انبار وکیل و ارك و باغ دولتی .

در نتیجه زلزله ۱۸۱۳ و ۱۸۲٤ میلادی قسمتی از عمارات این شهر ویران گردید بطور کلی این شهر مکرر خراب و تجدید عمارت شده است .

بناهای قدیم شیراز عبارت از مسجد جامع عتیق که از بناهای عمرولیث صفاری است که بعد ها اله وردی بیك بیگلربیکی فارس ازطرف سلاطین صفوی تعمیراتی درآن کرده است ولی فعلا خراب است .

مسجد نو که از آثار اتابکان سلغری است ومکرر تعمیر شده است و مجرای آب خیرات در وسط این مسجد واقع است باغات اطراف شیراز بسیار مشهور و سابقاً اشجار سرو زیاد داشته و قبر سعدی که سه کیلومتری شمال شرقی شهر واقع و نزدیك آن باغ معروف دلگشا واقع است ومقبره حافظ در قبرستان شمال شهر واقع و در سال ۱۳۱۵ بقعه آن تجدید گردیده است .

درشمال شهر خانقاهی مشهور به باباکوهی که سابقاً عزلت گاه غربا بوده است .

بطوری که مقدمی صاحب احسن التقاسیم البلد می نگارد این شهر در زمان عضدالدوله دیلمی دارای کتابخانه بسیارمهمی بوده که مانند کتابخانهای

فعلی اروپادارای قفسه‌های متعدد و هرقفسه شامل کتبی‌مخصوص در علوم‌مختلفه بوده است ولی اکنون اثری از آن نیست

شهر شیراز در جلگه بناشده و کوههای بـه آن مشرف است در قسمت شمالی رشته کوهی واقع است که جلگه شیراز را از جلگه‌مرودشت جدامیکند ودر جنوب آن کوهستانی است مرتفع که ارتفاع گردنه های آن بـه ۵۲۰۰ متر میرسد .

این شهر بشکل کثیرالاضلاع نامرتبی است که سابقاً اطراف آنراحصار و برج هائی فراگرفته بود که اکنون بعضی از آثار آن باقی‌و محل‌حصارشمالی آن در امتداد دروازه اصفهان واقع بوده که بدست سرسلسله قاجاریه ویران گردید محیط حصار بیش از شش کیلومتر و دارای شش‌دروازه بشرح زیربوده ۱ - دروازه اصفهان ۲ - دروازه باغ شاه ۳ - دروازه کازرون ٤ - دروازه شاه داغی ٥ - دروازه قصابخانه ٦ - دروازه سعدی این شهر در سالهای اخیر از طرف شمال و جنوب توسعه پیدا کرده و قسمتی از اراضی مزروعی‌جزو شهرشد خیابانها وساختمانها در آن ایجاد بطوریکه در سالهای اخیر وسعت آن نسبت به سابق دو برابر گردیده جمعیت فعلی مطابق آخرین آمار درسال ۱۳۳۲ بالغ به ١٠٦٢٦٢ نفر است .

امروزه شیراز به ۱۲ محله تقسیم شده است ۱ - محله درب شاهزاده - ۲ درب شیخ - ۳ بال کفد - ٤ اسحق بیك - ٥ بازار مرغ - ٦ سردزك - ۷سنك‌سیاه ۸ لب آب - ۹ میدان شاه - ۱۰ موردستان - ۱۱ زیر گلدسته - ۱۲ سرباغ طبق تقسیمات شهربانی شهر شیراز به دوبخش و هربخش را بده قطعه تقسیم کرده‌اند و حد فاصل بین این دوبخش از باختر بخاور امتداد خیابان لطفعلی خان زند است .

بخش حومه از ٥ دهستان بشرح زیر تشکیل شده ۱ دهستان حومه - ۲ دهستان کوهمره ۳ دهستان ساخ ٤ دهستان کوار ٥ دهستان قره باغ

۱ - دهستان حومه - مجموع قراء حومه شهر ۲۷ قریه بزرك و كوچك قراء آن عبارت است از بردج ۴۰۰۰ نفر - خلار ۱۲۰۰ - دودخ ۱۱۰۰ - دو كوهك ۵۵۰ - شاهیجان ۲۰۰ - شریف آباد ۲۰۰ كشن ۷۰۰ - گویم ۱۵۰۰ كشتكان ۸۰۰ كوشك مولا ۴۵۰ نفر

۲ - دهستان كوهمره - در جنوب باختری شهر واقع از ۳۱ قریه تشكیل شده قراء مهم آن عبارتند از زار خرد ۳۰۰ نفر احرم ده سرد ۵۲۰ نفر اشكفت ۱۲۰ جمالی ۱۲۰ نفر زنبال ۳۲۰ نفر لودرك ۲۳۰ چنار فارياب ۱۲۰ نفر

۳ - دهستان ساخ - در جنوب شهر واقع از ۱۲ قریه تشكیل قراء معتبر آن عبارتند از داریجان ۱۳۰ - قنات ۱۵۰ كدنج ۱۵۰ ایور ۱۵۴ نفر

۴ دهستان كوار - در جنوب خاوری شهر واقع از ۲۰ قریه تشكیل قراء معتبر آن عبارتند از كوار ۲۲۰ - اكبر آباد ۶۵۰ توروران ۵۰۰ مظفری ۷۰۰ خیررود ۳۰۰ - فتح آباد ۳۴۰ محمود آباد ۲۷۰ باغان ۲۵۰ اربابی ۲۰۰ دشتك ۲۰۰ نفر

۵ دهستان قره باغ - در جنوب شهر واقع از ۲۰ قریه تشكیل قراء معتبر آن عبرتند از ظفرآباد ۱۲۰۰ كوشك بیدك ۶۰۰ سلطان آباد ۳۰۰ - حریقان ۲۵۰ - علی آباد بیدك ۲۵۰ كفری ۲۵۰ طفیهون ۲۰۰ نفر مجموع قراء بخش حومه ۱۶۱ قریه و مجموع نفوس آن باضافه شهر ۱۴۷۰۰۰ نفر است

۲ - بخش زرقان

بخش زرقان در شمال خاوری شهرستان شیراز واقع از ۷ دهستان بشرح زیر تشكیل مركز آن بخش قصبه زرقان است

۱ - دهستان حومه ۲ - دهستان مرو دشت ۳ - دهستان خفرك - ۴ دهستان كمین ۵ دهستان مشهدام لبنی ۶ - دهستان ارسنجان ۷ - دهستان كربال

۱ - دهستان حومه زرقان - مركز بخش و دهستان قصبه زرقان دارای ۶۵۰۰ نفر جمعیت است قراء مهم ان عبارتند از لبوئی ۷۰۰ - كله كندو ۳۰۰ - دودج ۲۵۰ - گنه

شعر سرچشمه ۲۵۰ گنه شعر حاج جعفری ۲۰۰ نفر

۲ - دهستان مرودشت - در شمال خاوری زرقان واقع از ۴۰ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از فتح آباد ۱۳۷۰ کناره ۱۲۰۰ - رجاباد ۹۵۰ - زنگی آباد ۸۰۰ شمس آباد برزو ۷۶۰ کوشك ۷۲۰ حاجی آباد ۸۳۰ نفر

۳ - دهستان خفرك - در شمال خاوری دهستان مرودشت واقع از ۲۵ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از سیدان ۱۶۰۰ فاروق ۱۶۰۰ - سیوند ۴۳۰ - محمود آباد ۴۰۰ - غیاث آباد ۲۷۰ - کرانی ۲۳۵ - حسن آباد ۲۵۰ - انجیره ۲۰۰ نفر

۴ - دهستان کمین - در شمال دهستان خفرك واقع از ۱۲ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از سعادت آباد ۲۴۰ ؛ قصرالدشت ۳۷۰ علی آباد ۹۰۰ بکان - ۸۵۰ - سر مسیران ۳۰۰ - اکبر آباد ۲۰۰ نفر

۵ - دهستان مشهدام البنی - در شمال خاوری دهستان کمین واقع از ۷ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از قادر آباد ۷۵۰ نفر مادر سلیمان ۲۲۰ ابو الوردی ۲۰۰ - مرغاب ۱۶۰ نفر

۶ - دهستان ارسنجان - در خاور دهستان مرو دشت واقع از ۲۴ قریه تشکیل مرکز دهستان قصبه ارسنجان است که دارای ۴۰۰۰ نفوس است قراء معتبر آن عبارتند از شورآب ۲۰۰ نفر جزیر ۳۵۰ - جمال آباد ۵۱۰ چاشتخوار ۲۲۰ قلاتخوار ۳۲۰ - فشار ۲۵۰ - علی آباد ۲۵۰ کتك ۲۰۰ نفر

۷ - دهستان کربال - در خاور دهستان زرقان و جنوب دهستان ارسنجان واقع از ۸۰ قریه بزرك و کوچك تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از خرامه ۲۷۵۰ سلطان آباد ۱۰۰۰ نفر سجل آباد ۱۰۰۰ بند امیر ۷۰۰ خیر آباد بغل ۶۰۰ مقاباد ۴۰۰ رحمت آباد ۴۰۰ بنجیر ۳۰۰ دهقانان ۲۰۰ نفر مجموع قراء این بخش ۲۱۶ قریه و مجموع نفوس آن ۵۶۷۹۰ نفر است

۳ بخش اردکان

بخش اردکان در شمال باختری شهرستان شیراز واقع از ۶ دهستان بشرح

زیر تشکیل مرکز بخش قصبه اردکان دارای ٤٥٠٠ نفر نفوس است - دهستانهای آن عبارت است از دهستان حومه ۲ دهستان همایجان ۳ دهستان کامفیروز ٤ دهستان بیضا ٥ دهستان رامجرد ٦ دهستان ابرج ۷ دهستان ممسنی

۱ - دهستان حومه اردکان - از ۱۳ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از قصبه اردکان ٤٥٠٠ نفر برغون ٦٥۸ حفری ٦۱۰ کمهره ٥٤٥ - خنك کاکان ٦۲ نفر

۲ - دهستان همایجان - در جنوب خاوری اردکان واقع از ٦۰ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از خلار ۱٥۰۰ نفر مجد آباد ٦۰۰ - کودیان ٤۲۰ - کاستان ٥۰۰ - شش دانگ ٦۰۰ - رودبال ٥۰۰ برشته ٤۰۰ - ده پساگاه ۳٥۰ والین ٤۰۰ نفر

۳ - دهستان کامفیروز - در شمال دهستان همایجان واقع از ۳٤ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از خانمین ۷٥۰ نفر تل سرخ ٦۰۰ - بهمن آباد ٥٥۰ - ولنجان ٤۳۰ - علی آباد سفلی - ٤۰۰ - بکیان ۳٥۰ - مشهدو بیلو ۳۳۰

٤ - دهستان بیضا - در خاور دهستان همایجان واقع از ۷۸ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از انبو ۲۱٥۰ نفر - تل بیضا ٥۲۰ - پشت باغ ٦۳۰ - جیان ۷۰۰ - باشین ۹٥۰ - علی آباد تنك خلار ٤٤٤ - دشمن زیاری ٤۰۰ - حورك محو ۳۱۲ نفر

٥ - دهستان رامجرد - در شمال خاوری دهستان بیضا واقع از ۲۲ قریه تشکیل شده قراء مهم آن عبارتند از مراکلو - فتوح - حسن آباد - مکارمان - محمد آباد - چمن بورکی

٦ دهستان ابرج - در شمال دهستان رامجرد واقع از ۱۰ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از دشتك ۲۱۰۰ نفر شهرك ۸٥۰ - دور دورن ٤۰۰ - دری باد ٥٤۰ نفر

است به کوه دنا و از شمال باختر بکوه گیلویه و از باختر به بهبهان از جنوب غربی به ماهور میلاتی از جنوب به دهستان شاپور از خاور به دهستان همایجان و اردکان مساحت آن تقریبا ۱۵۰۰۰ کیلومتر مربع وقسمت عمده آن کوهستانی است نواحی شمال آن سرد و معتدل و در قسمت مرکزوجنوب باختر نسبتاً گرم بطوریکه در شمال کوهها عموماً مستور از برف و در نواحی جنوب مرکبات بعمل می آید

اسم سابق ممسنی شولستان بوده و بعداً ایلات ممسنی که عبارت از رستم و جاوید - دشمن زیاری - بکش بوده این محل را بنام ممسنی موسوم داشته اند دهستان نامبرده از ۲۰۰ آبادی تشکیل قراءمهم آن عبارتند از قصبه فهلیان - درك - سوسنی - سفری - مراسخون - عرب خالوئی - بسوان علیا - کورا - آهنگری و بلوطك

مجموع قراء بخش اردکان ۴۰۷ قریه مجموع نفوس آن ۶۵۰۹۵ نفراست

۴ - بخش فیروز آباد

محدود است از شمال به بخش حومه شیراز از خاور به بخش قیرو کارزین از جنوب به شهرستان بوشهر از باختر به بخش کازرون از ۷ دهستان بشرح زیر تشکیل مرکز بخش فیروز آباد دارای ۱۲۹۹۵ نفر جمعیت باحومه است

۱ دهستان حومه ۲ دهستان خواجه - ۳ دهستان میمند ۴ دهستان صمکان ۵ محال اربعه ۶ فراشبند ۷ دزگاه

۱ دهستان حومه - از ۴۳ قریه تشکیل مرکز بخش و دهستان فیروز آباد قراء معتبر آن عبارتند از - جبل انارویه ۱۰۰۵ نفر رودبال ۵۹۹ - محمد آباد ۵۳۶ چاه دشت ۴۲۶ - سرتل ۳۶۰ - ده بین ۴۶۳ احمد آباد ۴۲۸ نفر

۲ دهستان خواجه - در شمال فیروز آباد واقع از ۱۶ قریه تشکیل مرکز دهستان قصبه خواجه دارای ۴۱۴۰ نفر نفوس قراءمعتبر آن عبارتند از دارنجان ۳۷۶ - باوریان ۳۴۵ - جوکان - ۲۵۹ - کهکویه سفلی ۲۶۸ ابراهیم آباد ۲۹۹ نفر

۳ دهستان میمند - در شمال خاوری فیروز آباد واقع مرکز دهستان قصبه میمند است که دارای ۵۸۲۷ نفر جمعیت از ۱۰ قریه تشکیل و قراءمعتبر

آن عبارتند از شبانکاره ۱۰۲۶ - امیر سالاری ۵۳۳ - علیا ۷۸۶ - تسرکلویه ۴۹۲ نفر .

۴ - دهستان صمیکان - درخاور فیروز آباد واقع از ۴۱ قریه تشکیل مرکز دهستان قصبه صمیکان دارای ۷۴۱۰ نفر نفوس قراء معتبر آن عبارتند از کوشکار ۴۵۶ - دوزه ۴۵۹ - جرشت ۳۱۴ - بهجان ۶۵۲ - ارجویه ۳۲۱ نفر

۵ دهستان محال اربعه - در جنوب فیروز آباد واقع از ۳۰ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از دهرم ۶۹۹ - هنگام ۳۱۸ - دشت لار ۲۲۷ - تنك كيش ۲۱۴ - خورز ۲۱۹ نفر

۶ - دهستان فراشبند - در باختر فیروز آباد واقع از ۱۸ قریه تشکیل مرکز دهستان قصبه فراشبند دارای ۲۶۶۷ نفر جمعیت قراء معتبر آن عبارتند از آویز ۵۸۰ نفر جانی آباد ۳۰۶ - سرچشمه ۳۲۱ خانیاك ۳۹۰.۵ خرمایك ۲۵۰ نفر

۷ دهستان دزگاه - از چهار قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از دزگاه ۲۷۳ نفر - دولت آباد ۳۴۶ - بهروس ۱۴۱ نفر مجموع قراء بخش ۱۶۶ قریه مجموع نفوس بخش ۷۴۶۲۵ نفر است

۵ - بخش قیر و کارزین

این بخش در جنوب خاوری شهرستان شیراز واقع محدود است ازشمال و باختر به بخش فیروز آباد از خاور به بخش جهرم از جنوب به شهرستان بوشهر از ۲ دهستان قیر کارزین و افزر تشکیل شده

۱ دهستان قیر و کارزین - از ۲۵ قریه تشکیل مرکز بخش و دهستان قصبه قیر است که دارای ۲۲۴۴ نفر جمعیت است قراء مهم آن عبارت است از مبارك آباد ۹۱۶ نفر ده به ۹۱۰ - بیان ۶۰۲ گاولی ۷۸۳ - علی آباد بهمن ۶۰۴ نفر

۲ دهستان افزر - در جنوب دهستان قیر و کازرین واقع از ۱۳ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از منگنوئیه ۷۶۰ مرند ۲۳۰ - تنك افزر ۱۸۰ مظفری ۳۱۸ - باغ ۲۳۰ نفر مجموع قراء این بخش ۳۸ و مجموع نفوس ان ۱۱۳۳۸ نفر است

٦ بخش کازرون

بخش کازرون در باختر شهرستان شیراز واقع محدود است از شمال به بخش اردکان از خاور به‌بخش حومه از جنوب به بخش برازجان از شهرستان بوشهراز باختربه شهرستان بهبهان از۸دهستان بشرح‌زیر تشکیل‌شده۱ دهستان حومه۲ دهستان شاپور ۳ دهستان خشت ٤دهستان کمارج ٥ دهستان خمسه ٦ ٦دهستان‌جره۷ دهستان فامور ۸ دهستان جروق

۱ دهستان حومه - از ۱٥ قریه تشکیل مهمترین‌قراء‌آن عبارتند ازدو آن ۲۰۰۰ نفر کلائی ۹۲۸ ده سید ٦۰۰ مهرنجان ٥۹۱ دریس ٤۲۳ ۰

۲ دهستان شاپور - در شمال کازرون واقع از ۲۷ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از اردشیری ۲۸۰ - شاه السلطنه ۱۹۱ حدس ۱٤۸ خدا آباد ۱٦۸ برج‌سوخته ۱۰٥ عموئی ۱٥٦ نفر

۳ دهستان خشت - در جنوب باختری کازرون واقع از ۲۱ قریه تشکیل مرکز دهستان قصبه خشت است که دارای ۱٥۷۹ نفر جمعیت است قراء مهم آن عبارت از بورگی علیا ۱۰٤۷ - کنار نخته ٤۹۰ - کوریکا ۳۸٦ بزین ۸۱٦ نفر

٤ دهستان کمارج - در باختر دهستان شاپور واقع از ۲۰ قریه تشکیل مرکز دهستان قریه کمارج ۱٤۰ نفر قراء معتبر آن عبارتند از‌یورنجان ٤۱۹ رودك ۱٦۱ چرون ۹۳ نفر

٥ دهستان خمسه - درشمال باختری بخش واقع از ٥ قریه تشکیل قراء مهم آن مهرنجان ٥۹۱ - کاسکان ۱۹۱ مشتاق ۳۹٦ نفر

٦ دهستان جره - در جنوب خاوری بخش واقع از ۲٥ قریه تشکیل مهمترین قراء آن عبارتند از سر زجان ٤۷۱سرمشهد ٤۳۲ - علیادهٔ ۲٥۰ -جدول ترکی ۲۷۹ رباطك ۱۲۷ نفر

۷ دهستان فامور - در جنوب خاوری کازرون واقع از ۷ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از فامور ۱۸٤ ملا اره ۲۰۰نفر گنجه ۲۰۲ آب موردك‌ایلچی ۲۷۰ نفر

فرهنك شهرستان شيراز

گرچه از حمله مغول و خرابيهاى شهرهاى بزرك ومتمدن‌ايران بمناسبت محفوظ‌ماندن فارس از غلبه خـانمان‌سوز مغول شيراز پناه كاه فضلا و علماء ايران گرديد و فرمانروايان اين ناحيه نيز مشوق علم و ادب و از همين لحاظ اهل علم و هنر كه به اين سرزمين آمده بودند در تعليم اهالى پافشارى واهالى هم استفاده نموده بودند ليكن رفته رفته درنتيجه اغتشاشات متواتره‌اين‌وضعيت رو به اغتشاش گذاشته تابحدى كه در اواخر سلطنت دوره قاجاريه بدرجه صفر رسيده فقط در شيراز و بعضى شهرهاى عمده اطراف‌بطرز قديم‌و مخصوصاً‌اسلوب عربى عده محدودى مشغول تحصيل و از همين روى تقريباً صددر صد اهالى‌فاقد سواد بوده اند و از ۲۰ سال قبل در بسط فرهنك فارس ازطرف اولياى‌امور و مامورين‌اعزامى پافشارى بعمل آمد اينك علاوه بر اينكه در شيراز دانش سرا دبيرستان و دبستان ذكور و اناث و كلاسهاى اكابر تأسيس گرديده‌در اغلب بخشهاى فارس نيز آموزشكاههائى‌باز و در تعليم‌اهالى از خردو كهن‌پيشرفتى بسزا شده و همه ساله نيز بسط فرهنك در اين منطقه‌روز افزون است

اينك تعداد موسسات فرهنكى شهرستان شيراز را ازدانش سرا دبيرستان دبستان و كودكستان و آموزشگاههاى اكابر اعم از دولتى و ملى اناث ذكور وتعداد دانش‌آموزان بطورتقريب ذيلا درج و تعداد موسسات فرهنكى ساير شهرستانها را نيز در قسمت‌مربوط بخود شرح داده خواهد شد

آموزشگاههای دولتی ـ ملی شهرستان شیراز

اسم محل	نوع آموزشگاه	تعداد	تعداد دانش آموز بطور تقریب
شیراز	دانشسرا	۱	۶۰
»	دبیرستان	۸	۱۹۰۰
»	دبستان	۱۷	۶۵۰۰
»	کودکستان	۲	۱۶۰
قصرالدشت	دبستان	۲	۲۲۰
کازرون	»	۳	۵۲۰
دوان	»	۱	۶۰
خشت	»	۱	۴۰
ممسنی	»	۱	۱۳۰
اردکان	»	۱	۶۰
ارسنجان	»	۱	۱۰۵
سروستان	»	۱	۱۰۰
زرقان	»	۱	۱۱۰
خرامه	»	۱	۹۰
بندامیر	»	۱	۶۰
کمارج	»	۱	۳۵
میمند	»	۱	۵۵

علاوه از صورت فوق چندین باب دبستان اکابر و کودکستان و مکاتب در شیراز و نواحی آن دایر است

وضعیت اقتصادی

۱ ثروت و دارائی

منطقه فارس از لحاظ کمی آب محصولات عمده نداشته مخصوصاً اغتشاشاتی که سابقاً در این منطقه حکم فرما بوده مانع از اندوختن سرمایه و دارائی شده است توده ساکنین این منطقه بی چیز و ثروت منحصر به مالکین وروسای متنفذ بوده و برای اینکه بتوانند مایحتاج خود را محفوظ دارند بیشتر در شیراز و اطراف جاده شوسه متمرکز و چون بازرگانی سابقاً در این ناحیه رونقی بسزا داشته علاوه برملاکی ازطریق بازرگانی نیزعدهٔ بهرمند وازهمین رودرشهرشیراز و حومه عده ثروتمند و رعایا هم نسبتاً چندان بی بضاعت نیستند مخصوصاً کارخانجات و موسساتیکه در سنوات اخیر تاسیس گردیده بیشتر به عوارض و زندگانی اهالی کمك ولاكن بخش های اطراف از این مزایا بی بهره ذیلا بطور اختصار وضعیت آنان درج میگردد .

بخش کازرون ـ مردمان این حدود باستثنای داخله کازرون بطور کلی فقیر و بیچاره و دارائی آنان منحصر بچند راس گوسفند و باغ زراعتی است کمتر کسی دارای وجه اندوخته است ولی در کازرون عده از مالکین و تجار نسبتاً ثروتمند میباشند

بخش فیروز آباد ـ اهالی اغلب بی چیز ودر نقاطیکه آب هوا معتدل دارای زراعت و اشجار میباشد نسبتاً دارای مختصر ثروت هستند

بخش اردکان ـ اهالی ثروت و دارائی ندارند از رعیتی و زراعت امرار معاش مینمایند .

۲ ـ استعداد منطقه و محصولات عمده

بطور کلی استعداد اراضی جهت زراعت کاملا خوب ولی کمی آب است که در بعضی از دهستانها سبب اصلی کمی محصولات است محصولات عمده دهستانهای مهم این شهرستان بشرح زیر است

دهستان حومه ـ محصولات عمده آن غلات پنبه تریاك وحبوبات است

بیضا ـ محصولات عمده آن برنج غلات ـ پنبه تریاك اخیرا نیز کشت چغندر قند معمول شده ـ

رامجرد ـ محصولات عمده آن چقندر قند ـ غلات برنج ـ پنبه ـ کنجد و بمناسبت بستن سد قسمتی از عشایر در آن سکنی و محصولات آن رو بفزونی است

خفرك مرودشت ـ بواسطه دایر شدن کارخانه قند و مرودشت چقندر کاری معمول و محصولات دیگر آن غلات برنج ـ تریاك ـ پنبه میباشد

کربال ـ دارای آب فراوان محصول آن برنج و اخیرا چقندر کاری نیز معمول رودخانه آن دارای ماهی است که صیدمیشود .

کامفیروز ـ هوای آن ناسالم است محصولات عمده غلات وبرنج کوههای اطراف آن از جنگل پوشیده است

کوار ـ محصولات عمده غلات و مختصری برنج و پنبه وصیفی کاری آن زیاد است ـ

کوهمره ـ نظر بکوهستانی بودن زراعت آن کم آب آن از چشمه سار ها محصولات عمده آن غلات برنج جنگلهای آن دارای بلوط زیادی است که بمصرف اهالی میرسد

خفر ـ محصول عمده آن مرکبات است .

کازرون ـ زراعت دیمی و منحصر به گندم و جو وتریاك نقاطیکه آب دارد برنج کاری نیز میشود بطور کلی کازرون از حیث آب درمضیقه صیفی وخشخاش در حومه شهر بوسیله چند رشته قنات که دارای آب مختصری است آبیاری ولی در سالهای خشك سالی بکلی خشك می میشود

شاپور ـ محصول عمده آن برنج از رودخانه شاپور مشروب و انواع زراعت و اشجار بعمل می آید .

فیروز آباد ـ آب مزروعی از قنوات وچشمه سارها محصولات عمده آن غلات ـ برنج ـ پنبه ـ بواسطه آب کافی و اراضی حاصلخیز از این ناحیه میتوان

با اتخاذ رویه علمی محصولات متعدد و مفیدی بدست آورد

فراشبند - هوای آن گرم محصولات آن پنبه و غلات میباشد .

میمند - این ناحیه چون بین گرمسیر و سردسیر واقع شده دارای هوای معتدلی است محصولات عمده آن غلات - میوه - بادام میباشد گلاب و عطر میمند که از گل سرخ میگرند بخوبی معروف است

صمیکان - آب هوای این بلوك گرم زمین آن پرآب محصولات عمده آن غلات - برنج - میوه مخصوصاً مرکبات آن بخوبی معروف است اراضی آن آن بوسیله رود قره آقاج مشروب هندوانه آن مشهور است .

محال اربعه - هوای آن گرم کوهستان ان پراز اشجار محصولات عمده آن غلات - برنج - پنبه و حبوبات است .

قیر و کارزین - هوای این بخش معتدل و ملایم و محصولات آن غلات - برنج - پنبه اراضی آن از رودخانه قره آقاج مشروب میشود .

افزر - هوای آن گرم محصولات آن غله - پنبه برنج - خرما و مرکبات سابقاً کشت تنباکو در آن معمول بوده است .

۳ مراتع

در بخش های شمالی و باختری این شهرستان مراتع مهمی وجود نداشته فقط در دامنه کوهستانها مراتعی برای نگاهداری گوسفند موجود است در بلوکات کربال و مرودشت مرتع مهمی دیده نمیشود در دهستانهای کمین و مشهد ام البنی مراتع زیاد وجود دارد

در بخشهای جنوبی مخصوصاً حدود کازرون مراتع زیادی وجود دارد که در تمام سال از آن استفاده مینمایند در حدود ماهور و میلاتی متجاوز از ۳۰۰ کیلومتر مرتع وجود دارد که در فصول پائیز و زمستان بهار قابل استفاده ولی در سه ماه تابستان بواسطه کمی آب و شدت حرارت توقف اهالی بینهایت مشکل و خالی از خطر نیست .

درسایر بلوکات کازرون مخصوصاً دهستان شاپور بمسافت ۳۰ کیلومتر

وسریزجان به مسافت ۲۵ کیلومتر وجلگه ونگ بمسافت ۲۰ کیلومتر تشکیل مرتع برای حیوانات میدهد

٤ - جنگلها

در اطراف چشمه سفید و سواحل رودخانه کر درختهای جنگلی موجود است که چوب آن برای پوشش و ذغال بکار میرود

در کوههای شمالی مشهدام البنی جنگلی است بمساحت ٦ کیلومتر در ۱۲ کیلومتر اشجار آن بنه - گهکم - ارچن می باشد در کوههای جنوبی سعادت آباد کمین درختهای جنگلی از قبیل گهکم - بنه و غیره موجود که بواسطه زیادی تشکیل جنگلی به مساحت ٤٠ کیلومتر مربع را میدهد

در کوههای شمالی ارسنجان جنگلی است موسوم به بندآ که طول آن ۱۸ و عرض ٦ کیلومتر و در خاور همان دهستان جنگلی است موسوم به خلیل بیك که ۳۰ کیلومتر طول و تقریبا ۱۲ کیلومتر عرض دارد

در تنك ٢٤ کیلومتری ارسنجان جنگل انبوهی است که در وسط جنگل پنج چاه وجود دارد ایلات خمسه در موقع سرحد و گرمسیر در حول آن چاهها مسکن مینمایند آب آن چاهها گوار قابل استفاده یك گردان میشود از نظر استتار جای مناسبی است اشجار آن غالبا بنه و بادام کوهی است در نقاط مرتفع آن شن وار چن دیده میشود .

حدود بخش فیروزآباد - قریب یك ربع از مساحت بخش پوشیده ازاشجار است که انواع مرکبات - خرما - بادام - گل سرخ و کنار - در آن یافت میشود اشجار میوه نیز در قراء و قصبات آن فراوان است

کازرون - جنگل این حدود منحصر به جنگل بلوط است که طول آن از جروق تاچنار شاهیجان و عرض آن از کوه دوان تادشت ارژن و میان کتل علاوه براینکه از چوب آن اهالی استفاده مینمایند از میوه آن نیز استفاده و پوست آنرا که معروف به جفت است برای دباغی بکار میبرند اشجاریکه بدست بشر کاشته شده خیلی کم در کازرون مرکبات و خرما در بلوك جره چند باغ مرکبات در شاپور و دوان انار و انگور و غیره در کوهمره انگور و انجیر

دیمی است انواع اشجار جنگلی عبارت است از بلوط - کهکم - بنه - بادام کوهی - زال زالك - در صورت پیوند بادام کوهی میتوان استفاده خوبی برد

٥ - حیوانات اهلی و وحشی

بطور کلی حیوانات اهلی این شهرستان عبارتند از اسب - قاطر - الاغ شتر - گوسفند - گاو - گاومیش از طیور اهلی ماکیان - مرغابی - بوقلمون کبوتر وغیره .

از حیوانات وحشی گرك - گراز - شغال - روباه - خرگوش در نزدیکی ده بید گور خر نیز دیده شده در جلگه ها آهو و دراغلب کوهستانها شکار کوهی (قوچ وبز) و پلنك - یوز دیده میشود

طیور وحشی آن آهو بره - کبك - تیهو - سار - بلبل - کبوترچاهی است

٦ - صنایع

شیراز - صنایع دستی که در شیراز معمول است بقرار زیر میباشد .

ریخته گری ١١	میناسازی ٢	خاتم سازی ٦
آئینه بری ١٠	علاقه بندی ٦	قالی بافی ٩٠
نجاری ١٢	قلمزنی نقره ١٦	مسگری ٥١
ملکی‌دوزی ٤٣	دباغی ٨	آهنگری ٤٥
صباغی ٢٠	جوراب بافی ٢١	سراجی ٤٠
منبت کاری ٦	نقاشی ٤	نجاری ٥٧

در دهستان ارسنجان تخت کشی وملکی دوزی و جوراب بافی معمول است .

در بخش فیروز آباد قالی و جاجیم و گلیم بافی معمول است .

کازرون صنعت قابل ندارد فقط طوایف قشقائی قالی و گلیم و گبه بافته اهالی کازرون و قریه دوان در گرچینی و ملکی دوزی مهارت دارند . درقریه الیف عبای تابستانی که معروف به چوخه است بافته ونمد مالی درکازرون معمول است .

۷- کارخانجات وهنرستان فارس

کارخانجات شیراز بقرار زیر است

الف - کارخانه برق - شرکت سهامی برق محدود فارس در سال ۱۳۰۸ موفق به دایر کردن کارخانه مهم برق باسرمایه ۴/۵۰۰/۰۰۰ ریال گردیده علاوه براینکه کارخانه مزبور نسبت به کارخانهای بسیاری از شهرستانهای دیگر بهتر ومنظم تراست در اثر زیاد داشتن قوه برق از سال ۱۳۱۴ باتحصیل اجازه وامتیاز اقدام در وارد کردن یك نخ ریسی ۶۰۰۰ دوکی نیز نموده ساختمان آن در ۱۳۱۵ باتمام و مشغول کار شده

ب - شرکت نساجی - در سوم اسفند ۱۳۱۱ شرکت سهامی نساجی فارس محدود با سرمایه ۳/۰۰۰/۰۰۰ ریال یك کارخانه مهم نخ ریسی دائر کارخانه نامبرده کمك مهمی به اقتصادیات و کشاورزی فارس نموده از طرفی احتیاجات اهالی را از حیث نخ رفع واز طرفی زارع رابه زراعت پنبه ترغیب مینماید سالیانه در حدود یکصدو چهل هزار بقچه ریسمان به نمرات مختلف خارج مینماید

ج - کارخانجات موتوری کوچك از قبیل کارخانه توتون بری سیگار پرکنی گندم خورد کنی - رززای - روغن گیری - فلز تراشی - پوست بادام کنی و تعمیرات روبازدیاد گذاشته به آتیه این شهر که سالها خاموشی و فراموشی را شعار خود قرار داده بودند امیدواری میدهد

د - کارخانه قند مرودشت - کارخانه مزبوردولتی است وازجمله کارخانه

جاتی است که دولت خریداری و کمك بزرگی بفارس نموده است از تاریخ تاسیس آن کشت چقندر در مرودشت و سایر دهستانهای نزدیك شایع و کمك بزرگی به اقتصادیات رعایا شده است

هـ - کارخانه بلور سازی برگتی - در سال ۱۲۹۸ توسط یکی از تجار فارس شیراز وارد توسط متخصصین فنی چینی و ژاپنی مشغول عملیات ولی بواسطه بعضی مشکلات تعطیل گردیده

هنرستان شیراز - درسال ۱۳۰۶ از محل عوائد تریاك هنرستان فارس دائر ساختمان آن تمام ماشین آلات و ابزار لازمه تهیه از اول ۱۳۰۷ هنرستان رسماً مشغول کار گردید فعلا دارای چهار شعبه آهنگری - نجاری - رنگرزی و قلمزنی میباشد .

رویهمرفته این موسسه بانداشتن وسائل لازمه توانسته است خدمات مفیدی بجامعه بنماید آنهائیکه از این موسسه دیپلم گرفته اند در موسسات ملی و دولتی مصدر کارهای مهم بوده اند .

۸ - بازرگانی

بازرگانی فارس در زمان سابق که قسمت عمده واردات وصادرات ازطریق بندر بوشهر انجام می یافت فوق العاده معروف مخصوصاً شیراز و بوشهر درجه اول و سایر شهرهای کوچك و قرائیکه در جاده بوشهر طهران واقع بوده انددر در درجه دوم دارای تجارت عمده و تجار معبتری بوده لیکن از طرفی در نتیجه منع ورود اشیاء ممنوعه و لزوم صدور مال التجاره در مقابل واردات و از طرف دیگر احداث راه آهن سرتاسری ایران از طریق بندر شاپور وضعیت تجارتی فارس رو به انحطاط گذارده است .

از لحاظ اینکه فقط شیراز بوشهر دارای شعب بانك ملی و شرکتهای سهامی تجارتی است تجارت رونق دارد لیکن بخشهای آن بواسطه فقدان موسسات فقط محصول طبیعی و زراعتی و یدی خود را باوسایل مختلفه بمراکز بخش وشیراز

حمل و در مقابل اجناس خرازی و بزازی و سقط فروشی و مایحتاج از آنجا میبرند .

صادرات شیراز - قالی - کتیرا - روغن - خرما - برنج - پنبه - پشم - کرك - بادام کوهی - جفت - پیه - زاغ - بادام - انقوزه

فیروز آباد - مواد زراعتی - قالی - جاجیم - گلیم - روغن - پشم - گوسفند - خرما مرکبات - بادام - گل سرخ - گلاب - کنار و میوجات

کازرون - گندم - جو - میوجات درخت جنگلی - جفت - مرکبات - روغن - پوست - پشم و برك کنار که به بوشهر وشیراز حمل میشود .

٩ - مراکز بازرگانی

یگانه مرکز بازرگانی مهم منطقه فارس شیراز است که از طریق جادو شوسه بوشهر و تهران (ازجنوب با بوشهر وازشمال با اصفهان طهران) معاملات بازرگانی انجام میگیرد

مراکز بخشها و دهستانهای دیگر این شهرستان مخصوصاً شهر ها و قصباتی که در جاده های شوسه اصلی و فرعی واقع گردیده اند باشیراز و بخشهای همجاور باب تجارتی دارند که مهمترین آنها ذیلا درج میگردد .

ارسنجان اردکان - فیروز آباد - میمند - قیر - فراشبند - کازرون خشت

١٠ - کانها

کانهای مختلفی در اطراف فارس موجود که بعضی از آنها سابقاً نیز استخراج میشده اسامی قسمتی از کانها ذیلا شرح داده میشود

کان گل سرشور ٦ کیلومتری غربی اردکان

کان نمك نرم ٣٦ کیلومتری اردکان

کان ذوغال سنك در تیز قاج دشمن زیاری

کان نمك و گوگرد در ده برم فیروز آباد

کان سرشور در صمیکان

کان زاج سفید در کوهمره

کان قیر در دهستان جره «

« نقره در دهستان جره «

« نفط و گوگرد در ماهور میلاتی و شاپور

« گوگرد وقیر در کوه کمارج

« نمك در کمارج و بلوك جره

« ساچمه ریگی وسنك چینی در دوان وتل گیر

کانهای کچ وکچ شوره و آهك و سنك های مخصوص ساختمانی در تمام نقاط فارس یافت میشود

در بعضی نقاط دهستان ارسنجان و مشهدام البنی خلط آهن دیده میشود وعقیده اهالی این است که در سابق محل ذوب آهن وفولاد بوده است .

در صمیگان فیروز آباد معدن نفطی بخودی خود خارج ولی مورد استفاده نیست

طلا در کوه زرگران نزدیك قریه زرگران وزرقانك که سابقاً استخراج میشده و فعلا ترك ووجه تسمیه کوه زرگران نیز ازهمین لحاظ است

۱۱- خطوط ارتباطی

کلیه راههای شوسه اصلی و فرعی این شهرستان را در فصل هفتم مفصلا شرح خواهیم داد .

وضعیت نظامی

وضعیت نظامی شهرستانهای پنجگانه فارس رابطور کلی در آخر همین فصل مورد بررسی قرار خواهیم داد .

۲ - شهرستان آباده

وضعیت طبیعی

الف حدود : شهرستان آباده در شمال شهرستان شیراز واقع محدود است از شمال به شهرستان اصفهان از خاور به بخشهای ابرقو - مروست و هرات از شهرستان یزد از جنوب به شهرستان شیراز از باختر به شهرستان بهبهان

ب - آب و هوا - بطور کلی آب و هوای این شهرستان معتدل سردسیری است آب این منطقه عموماً از قنوات وچشمه سارها است قسمت عمده آب قنوات بخش و حومه تلخ فقط بمصرف زراعت میرسد آب مشروبی چندان خوب نبوده دارای گچ و از همین رو امراض معدنی در این سامان دیده میشود و نظر بخشکی هواووزش بادها مرض تراخم نیز بطور متوسط شیوع دارد در دهستانهای اقید و چهار دانکه نظر به مجاورت با باطلاق مرض مالاریا مشاهده میگردد .

آب و هوای بخش بوانات سرد و معتدل دارای اراضی حاصلخیز کوهستان ویك لاقات آن خوش آب و هوا مردمان کوهستانی این بخش سالم و قوی و مردمان جلگه نشین آن دارای رنك طبیعی نه بوده اغلب به مالاریا دچارند

ج-ارتفاعات- امتداد کوههای شهرستان آباده نیز تقریباً موازی باارتفاعات شهرستان شیراز از شمال باختر بجنوب خاوری است اولین رشته ارتفاعات در شمال این شهرستان ارتفاعاتی است که موازی با راه شوسه آباده اصفهان بوده بین جلگه ایزد خواست - آباده قنقری و جلگه شنزار ابرقو واقع امتداد آن از بوانات گذشته در سرچهان ختم میشود - اسامی قلل متعدد آن از حدود ایزد خواست الی بوانات عبارتند از کوه ده ملا بارتفاع ۲۹۱۳ متر در شمال خاوری امین آباد و قله کوه دوشاخ بارتفاع ۲۲۶۳ در خاور همان کوه قله سه کپه از کوه سفید در خاور امین آباد

قله کوه چاه گز وچاه کلوخ بارتفاع ۲۴۸۸ متر در خاور ایزد خواست
قله کوه گوشتخوار بارتفاع ۲۶۸۷ درشمال خاوری شولکستان (شورجستان)

وقله کوه چهل چشمه در خاور بید علم

قله کوه نقش پازن بارتفاع ۲۴۵۳ متر در شمال آباده

قله کوه همبازه بارتفاع ۲۴۷۰ متر درشمال و قله کوه بیخانگان بارتفاع ۲۹۸۵ در خاور دهستان قنقری

درشمال بوانات رشته کوهستان موسوم به قندیله که تاحدود شمالی قریه منج امتداد دارد قله مرتفع آن موسوم به قله علی حسینی بارتفاع ۲۵۰۰ متر و قله سرخ زیتون در شمال منج بارتفاع ۲۳۷۰ متر .

درجنوب بوانات رشته کوهستان خطابن واقع قله مهم آن موسوم به کلاه سیاه بارتفاع ۳۵۲۴ متر است .

معابر این سلسله از باختر بهجنوب خاور عبارتند از

معبر رودخانه ایزد خواست بین ایزد خواست و رامشن .

دهنه بار انداز و گردنه شور آب بین شولکستان ورامشن

گردنه سرخ بین شولکستان و اسفندارن .

گردنه کود کوه وتنك آب استر بین آباده و نودوشان .

معبر وتنك مهم صادق آباد بین آباده وابرغو

معبر گذر بین دهستان قنقری وابرغو

معابر کوهستان قندیله عبارتند از معبر پیاده رو - محمد حسینی - کهنه کاو - سنك آب جوب - شکاف حملی وسه معبر بی آب دیگر .

۲ - سلسله ارتفاعات باختری راه شوسه که بین جلگه آباده و چهاردانکه واقع تادهستان مشهدام البنی ادامه دارد قلل مهم آن عبارتند از قله شیرازك و نعل شکن در جنوب ایزد خواست . قله کمرباغ و کوه مادران در باختر شولکستان قله رود آب و کمرچنران بارتفاع ۲۷۰۰ متر در خاور بهمن و قله مهم پول بارتفاع ۳۹۶۵ متر در جنوب خاوری اقلید

۳ - رشته دیگر از در جنوب و موازی سلسله دوم بین بلوك چهار دانکه وابرج واقع تاحدود قادر آباد ادامه دارد قلل آن عبارتند از قله کوه با باشیخ اسمعیل بارتفاع ۳۴۰۰ متر در شمال اسپاس و سلسله کوه سید محمد مرتفعترین قله آن ۳۵۴۰ متر است در جنوب چهاردانکه و قله کوه فاروق بارتفاع ۳۳۷۰ متر

معابر مهم این ارتفاعات در شمال ـ معبر ایزد خواست بین ایـزد خواست و قشلاق رحیمی

گردنه چادر بهن بین شولکستان و ده کردو .

گردنه و معبر سده بین شولکستان و ده شیخان . گردنه سنجد گل و بین آباده و کوشك زرد

معبر عرضی چشمه تر بین بهمن و ایزد خواست

٤ ـ ارتفاعات بخش سمیرم ـ بخش سمیرم کوهستانی ترین منطقه فارس محسوب گوهستان مرتفع در این بخش واقع قله معروف ومرتفع کوه‌دنابارتفاع ٤٠٠٠ متر در جنوب این بخش است که سرچشمه چندین رودخانه مهم استو به همین لحاظ هوای این بخش سرد سیر کامل است

د ـ رودخانهای شهرستان آباده

١ ـ رودخانه رحیمی (ایزد خواست) که سرچشمه آن کوه مروارید بوده پس از مشروب نمودن قشلاق رحیمی از ایزد خواست عبور اراضی آن را مشروب مازاد آب آن بطرف رامشن میرود عرض ان از ٥ الی ٥٠ متر پلی از بناهای شاه عباس روی جـاده بین ایزد خواست و آباده واقع است

٢ ـ مسیل رودخانه آباده ـ در طول جلگه آباده خشك رودی واقـع است که ابتدای آن ار حدود بین شولکستان و ایزد خواست بوده از شمال خاوری شهر آباده عبور در خاور سورمق بطرف خـاور منحرف وارد تنك‌صادق آباد شده به جلگه ابرغو سرازیر میشود رشته های فرعی متعدی از ارتفـاعات شمال خاوری و جنوب باختری آباده‌به مسیل ملحق‌و رودخانه اقلید درجنوب سورمق بدان متصل میشود

٣ ـ رودخانه سیوند ـ رودخانه سیوند که شرح آن در قسمت رودخانه های شهرستان شیراز گذشت از ارتفاعات دهستانهای قنقری ـ چهار دانـکه و شش بلوك این شهرستان سرچشمه میگیرد برخی از قراء چهار دانکه و قنقری رامشروب نموده مازاد آب ان به دهستان مشهدام البنی سرازیر میشود

۴ رودخانه رضا آباد - از حدود در دانه سرچشمه گرفته در بخش چهار دانگه چندین قریه را مشروب از جنوب‌اسپاس و سده گذشته در تنک براق‌داخل رودخانه آراله شده بطرف دهستان کامفیروز میرود .

۵ رودخانه خسرو شیرین - سرچشمه آن کوههای مجاور خسرو شیرین است که پس از مشروب نمودن بعضی از قراء در تنک‌براق‌برودخانه آرله‌ملحق میشود

۶ - رودخانه تابر - سرچشمه رودخانه تابر از کوه دنا در بخش سمیرم است که به دهستان فلارد و شهرستان بهبهان میرود .

۷- رودخانه‌سمیرم - سرچشمه آن در حدود سمیرم است که پس‌ازمشروب نمودن اراضی قراء سیمرم مازاد آن برودخانه تابر میریزد علاوه از رودخانه های نامبرده در بخش سمیرم سه رووخانه دیگر بنامهای - رودخانــه حنا و رودخانه شاکانك‌و جرکان وجود دارد که پس از مشروب نمودن قراء دهستانهای بخش سمیرم به رودخانه تابر ملحق میشوند .

۸- رودخانه فریدون- که‌طول آن در حدود ۹۰کیلومتر است از کوهستان شمالی و جنوبی بوانات سرچشمه گرفته پس از مشروب نمودن بعضی از قــراء بوانات در خاور منج به کفه فرو میرود .

وضعیت سیاسی

شهرستان آباده از سه بخش بشرح زیر تشکیل شده مجموع نفوس آن بالغ بر ۱۱۸۵۰۰ نفراست

۱ - بخش آباده - این بخش از سه دهستان حومه - چهار دانگه - وقنقری تشکیل مرکز بخش شهر آباده دارای ۳۱۰۰۰ نفوس و مجموع نفوس این بخش ۸۳۵۰۰ نفر است

الف دهستان حومه - مرکز آن شهر آباده است از ۵۲ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارت است از قصبه سورمق ۲۲۶۳ نفر وقصبه‌ایزد خواست ۳۱۳۳نفر قصبه بهمن ۲۰۰٤ نفر و صغاد ۳۸٤۵ وقریه کوشکك ۱۲۱۰ - شولگستان ٦۲۵ فیض آباد ٤٤۸ - فیروزی ۳٤۸ چنار ۹۹۸ - همت آباد ۸٤۸ نفر

ب - دهستان قنقری مرکز دهستان قصبه خرمی دارای ۱۷۲۷ از ۷۰ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارت از قریه سمکان ۸۰۹ نفر - باغ سیاه ٤۱۹ عباس آباد ۳۷۳ ناصر آباد ۳٤۰ - دودنجان ۳۳٦ - قصر یعقوب ۱۹۵ - شاه رستم ۱۹۷ نفر

ج دهستان چهاردانگه - مرکز دهستان اسپاس دارای ٤۳۲ نفر جمعیت از از ٦٤ قریه تشکیل از قراء مهم آن قصبه اقلید دارای ۲۷٤۹ نفر و سده ۱۰۵٤ - کرد شول ۱٤۷۲ - امامزاده اسماعیل ٤۸٤ - کوشك زر ۲٤۵ حسن آباد ٦۸۳ خسرو وشیرین ۳۸۵ - شهر آشوب ۳۰۰ کافر ۲۳۷ آب باریك ۱۸۰ نفر

۲ - بخش بوانات این بخش از سه دهستان حومه - سرچهان - و چشنی تشکیل مرکز بخش قصبه سوریان دارای ۱۷۵۳ نفر نفوس مجموع نفوس این بخش ۱۷٦۸۰ نفر است

الف - دهستان حومه - مرکز دهستان قصبه سوریان از ٤٤ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از قصبه مزایجان ۲۱٦۹ نفر - جیان ۱۷۱۹ فخرآباد ٦۳۵ قاضی آباد ۵٤۳ - منج ٤۷٦ - آباده رشیدی ۵۱۸ - جشنیان ٦٤۷ - سروستان ۲۸۹ نفر

ب - دهستان سرچهان : در جنوب دهستان حومه‌واقع از ١٥ قریه‌تشکیل قراء مهم آن عبارت از چنار ناز - ده زیارت - گرخنگان - آربز .

ج دهستان چشنی - از چهار قریه محمود آباد - کهریزك - قلعه چشنی و هرابرجان تشکیل شده

٣ بخش سیمرم - این بخش در باختر شهرستان آباده واقع از دهستانهای سمیرم - پادنا - حنا - فلارد - ونك مرکز بخش قصبه سیمرم است که دارای ٥١٤٢ نفر جمعیت است مجموع نفوس این بخش ١٦٥٣٢ نفر و مجموع قراء آن ٨٦ قریه میباشد قراء مهم آن عبارتند از دزکرد ١٦٩٩ ونك ١٣٨٧ - خفر ١٥٥٦ - حنا ١٢٨٠ کمه ٥٣٠ خنیه ٤١٢ ماندگان ٣٨٤ - آب تلخ ٣٥٤ مورك ٣٢٤ - بیده ١٧٨ نفر

موسسات فرهنگی شهرستان آباده

نام محل	دبستان یا دبیرستان	تعداد	عده دانش آموز بطور تقریب
آباده	دبستان	٣	٦٠٠ نفر
ایزد خواست	«	١	٦٠ «
اقلید	«	١	١٠٥ «
صورمق	«	١	٩٠ «
سوریان	«	١	١٢٠ «
مزیجان	«	١	١٥٠ «
فیروزی	«	١	١٠٥ «
سمیرم	«	١	٧٠ «

خطوط تلگراف و تلفن این شهرستان وسایر شهرستانها در آخر همین فصل بطور کاملی ذکر شده

وضعیت اقتصادی

١ ثروت و دارائی - وضعیت ثروت و دارائی محل چندان قابل توجه نیست زیر محل عوائدی جز از زراعت ندارند با این ترتیب رعیت عموماً بی

چیز و ثروتمند منحصر بمالکین است و این نوع اشخاص نیز محدود و ثروت آنها از ۵۰۰،۰۰۰ ریال تجاوز نمی کند و آنهم منحصر بملك ومال و حشم است اهالی دهستانهای بوانات نسبت بموقعیت بلوك مربوطه ثروتشان متفاوت بطور کلی هریك دارای مقداری زمین و باغ هستند که از دسترنج خود امرار معاش و دارائی دیگری ندارند خوانین دارائیشان نسبت به رعایا بیشتر است .

۲ استعداد منطقه و محصولات عمده - بخش آباده از حیث آب درمضیقه ولی باکمی آب‌در اثر مراقبت و جدیت رعایا واهالی زراعت رضایت بخش‌استعداد اراضی خوب محصولات عمده آن عبارت است از گندم - جو - مختصری پنبه چقندر - ارزن - زرت - حبوبات - تریاك - محصول عمده دهستان قنقری‌چهار دانگه غلات وحبوبات است

اراضی بخش بوانات مستعد نسبتاً آب زیاد دارد محصولات عمده‌آ ن - گندم جو - عدس - نخود و تریاك است‌محصول عمده بخش‌سمیرم غلات‌وحبوبات است .

۳ - مراتع - در شهرستان آباده مراتع خیلی جزئی فقط برای چراگاه گوسفند مناسب است و منحصر است به بخش سمیرم و کوهستان اقلیدو سرحد چهار دانگه و کوهستان بوانات

٤ - حیوانات اهلی ووحشی - حیوانات اهلی آن عبارتند از شتر - گاو گوسفند - الاغ - قاطر - اسب خیلی کم و حیوانات وحشی آن - گراز - گرگ روباه - خرس - کفتار - خرگوش - درنزدیکی ده بید گور خر نیز دیده شده در جلگه آهو و در کوهستانها شکار کوهی و پلنگ دیده میشود .

۵ جنگل - در بخش آباده چند قطعه جنگل وجود دارد یك قسمت آن از تنك براق چهاردانگه شروع و به‌کامفیروز خاتمه‌طول‌آن در حدود ۵۰ کیلومتر است قسمت دیگر از قناع آباد چهار دانگه الی امامزاده اسمعیل است که در حدود ۱۸ کیلومتر طول دارد در بخش سیمرم بیش از نقاط‌دیگر جنگل دیده میشود در بخش بوانات جنگل‌مهمی وجود ندارد اشجار جنگلهای نامبرده‌بطور کلی همه نوع اشجار باستثنای مرکبات و خرما است .

٤ بخش داراب - این بخش در جنوب خاوری شهرستان فسا واقع از ده دهستان تشکیل مجموع قراء این بخش ۱۰۰ قریه ومجموع نفوس آن ۳۸٤۲۳ نفر است مرکز بخش قصبه داراب دارای ٦۰۰ نفر نفوس و دهستانهای تابعه بخش عبارتند از

الف - دهستان رودبال - در شمال بخش از ۸ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از برگان ٤۱٤ - شهستان ۳٤٦ - جمسی ۳۳۳ نفر

ب - دهستان فسارود - درشمال باختر بخش از ۲۹ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از مادوان ٥٤۳ - دولت آباد ۳٤٥ غیاثی ۲۸۸- حسن آباد ۱۱۹ نفر

ج - دهستان کوهستان - درخاور داراب واقع از ١٤قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از لایزنکان ۱۲٦۸ - شگرویه ۱٥۲٤ لای کردو ۷۲۳ برندان ۱٥٤۸ - نودایجان ۱۱۹۲ تعویق ۲٤۳ - بکر ٦۲٤ نفر .

د - دهستان شاهیجان - در جنوب قصبه داراب از ٦ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از نروان ۷۱۸ - تیزآب ٤۲۳ شمس آباد ۱٤۹ قلعه نو ۲۳۷ خیرآباد ۲۰۹ نفر

ه دهستان حویه - در جنوب دهستان شاهیجان واقع از ده قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتنداز خویه ۸۳۸ زیر آب ٥۰۱ -ساچون۳۰۰- میانده ۲۹۸ نفر

و - دهستان حاجی آباد - در جنوب دهستان حویه واقع از ٥ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از قصبه حاجی آباد ٤٤٦۰ - شهر بر۷٦٥ نفر

ز - دهستان ایزد خواست - در جنوب دهستان حاجی آباد از سه قریه ایزد خواست ٥٦۷ - بندشت ٦٦۰ - دوران ۱۱۷ نفر تشکیل شده است .

ح - دهشتان مزایجان - در جنوب خاوری ایزد خواست از دو قریه مزایجان (که سابقا قلعه گزین نام داشته) ۷۳۰ و چاه نهر ١٤ نفر تشکیل شده قلعه مرده معروف که دارای هفت برکه مهم بوده و ساختمان آنان را بکرکین

نسبت میدهند در نزدیك مزایجان واقع سابقاً مامن اشرار بوده که در سال ۱۳۱۲ بوسیله پادگان داراب و لارقلعه تصرف و برکه های آن را خراب فعلا بدون سکنی است

ط - دهستان رستاق - در خاور دهستان حاجی آباد از ۵ قریه - رستاق ۳۴۶ - چهارده ٦۰ کهتکان ۳۲ کاظم آباد ۱۸ وهمت آباد ٥٦ نفر تشکیل شده

ی - دهستان قریتهالخیر - در جنوب خاوری داراب واقع از چهار قریه ده خیر علیا ۱۸۳۸ - دهخیرسفلی٤٥۳ - فتح آباده۳۳ ارم ۱۰۰نفر تشکیل شده

موسسات فرهنگی شهرستان فسا

نام محل	دبستان یادبیرستان	تعداد	عده‌دانش آموز بطور تقریب
فسا	دبستان	۲	۲٦۰ نفر
نیریز	«	۲	۳٦۰ «
اصطبهانات	«	۲	۲۲۰ «
داراب	«	۲	۲۲۰ «

خطوط تلگراف و تلفن این شهرستان و سایر شهرستانهای فارس در آخرهمین فصل بطور کلی شرح داده شده

وضعیت اقتصادی

۱ ثروت و دارائی

بطور کلی اهالی شهرستان فسا فاقد ثروت بوده دارائی آنان‌فقط زمین‌زراعتی وباغات میوه دار است در قسمتهائیکه آب آن بیشتر است نسبتاً دارای مختصر ثروتی بوده اهالی بخش فسا و داراب‌از اهالی بخش نیریز و اصطبهانات ثروتمند تر میباشند .

۲ استعداد منطقه و محصول عمده

بخش فسا ـ فسا یکی از بهترین مناطق حاصلخیز فارس دارای مناظر طبیعی ولی از حیث آب در مضیقه در بعضی از نواحی آن اشجار سردسیری و گرمسیری توام بعمل می آید اراضی آن کاملا مرغوب محصولات عمده آن گندم ـ جو ـ تریاك ـ زرت ـ کنجد ـ حبوبات ـ تنباکو است تنباکوی آن معروف است بخش نیریز و اصطبهانات ـ اراضی آب خوب ولی کم آب است آب مشروبی از قنوات محصولات عمده خشکبار ـ گندم ـ جو ـ تریاك حبوبات و مختصری پنبه است کشت زعفران در اصطهبانات فوق العاده شایع قسمت عمده صادرات آن محسوب میشود .

بخش داراب ـ اراضی آن مستعد و دیمی کاری نیز معمول محصولات عمده آن غلات ـ حبوبات و مختصری پنبه است

۳ مراتع

بخش فسا دارای مراتع خوش آب و هوا و چمن زارهای طبیعی است مراتع زیادی در آن حدود بنظر می آید .

در بخش داراب مراتع قطعه قطعه در طول کوهستان موجود نقاطیکه برای چرانیدن مواشی مناسب است عبارتند از .

دشت ایرد خواست ـ حاجی آباد ـ خویه ـ چهارچشمه قلعه بیابان ـ پنجه دراز فسارود ـ اراضی مزایجان .

در بخشهای نیریز و اصطبهانات مراتع مهمی وجود ندارد .

٤ حیوانات

بطور کلی حیوانات اهلی این شهرستان عبارتند از گاو ـ گوسفند الاغ اسب ـ قاطر ـ شتر و طیور خانگی. حیوانات وحشی آن گرگ ـ گراز ـ روباه شغال ـ کفتار در جلگه ها آهو و در کوهستانها شکار کوهی (قوچ و بز) و پلنگ دیده میشود

٥ — جنگلها

بخش نیریز - جنگل و ریزه درحدود قطرونیه ۳ کیلومتر در ۳ کیلومتر و جنگل بغل در حدود قریه نمودی عرض در حدود ۵۰۰ متر و طول در حدود ۱۲ کیلو متر در این دو جنگل آب وجود ندارد دارای حیوانات درنده از قبیل گرگ و پلنگ دیده شده اشجار آن گز و بنه می باشد .

بخش اصطبهانات - کوهستان این بخش پراز اشجار بنه - ارچن و بادام کوهی که اغلب از اشجار آنرا پیوند نموده اند بعلاوه درختهای انجیر - بادام - مو - گل سرخ طبیعی بحد وفور دیده میشود مساحت آن در حدود ۲۵ کیلومتر عرض و ۹۰ کیلومتر طول است .

بخش فسا - جنگل انبوه معمولی بین فساوسروستان بطول ۴۰ کیلومتر واقع اشجار آن بنه - کهکم و بادام کوهی است چوب آب بمصرف تهیه ذغال میرسد

بخش داراب - در سلسله کوههای شمالی داراب قطعات متعدد جنگل در طول کوهستان موجود اشجار آن بنه - کهکم - ارچن - شن و سرو کوهی است که بمصرف پوشش ساختمانی میرسد .

٦ - صنعت

صنایع دستی اهالی شهرستان فسا بطور کلی - قالی بافی - گلیم وجاجیم و چادر شب بافی - گیوه کشی - نمد مالی و بافتن پارچهای زخیم لباس زمستانی اهالی . کاشی سازی در اصطبهانات معمول است

بازرگانی

بازرگانی آن منحصر به صدور مازاد محصولات طبیعی و صنایع دستی به مراکز بخش وشیراز که درعوض مایحتاج زندگی از قبیل لوازمات خرازی بزازی و غیره میباشد صادرات عمده بخشهای تابعه شهرستان عبارتند از

بخش نیریز - محصولات طبیعی از قبیل انغوزه - بادام - صمغ - تریاک .

بخش اصطبهانات - خشکبار - زعفران انجیر خشک .

بخش فسا ـ قالی و گلیم های عربی که بوسیله ایــل عرب تهیه میشود پشم و پوست گوسفند

بخش داراب ـ محصول طبیعی کوهستان از قبیل گل ـ بادام ـ انجیر ـ مویز که به بندر عباس ـ لار ـ سیرجان حمل می شود .

۸ مراکز بازرگانی

مراکز بازرگانی آن منحصر به مراکز بخش (فسا ـ داراب ـ اصطبهانات و نیریز) است

۹ ـ کانها

کان آهن در حدود لای کردو ۵۰ کیلومتری داراب

کان سرب و نمك در حدود داراب

« مس در حدود شکروئیه و مروارید داراب

« آهن در تنك لای تازیان ۳۵ کیلومتری داراب

« گوگرد ـ در کوه معروف گوش شیر ۱۸ کیلومتری داراب

« مومیائی ـ ۳۰ کیلومتری باختری داراب

« سرب ـ در قریه بشنه ۸۰ کیلومتری نیریز .

« نفط در حدود قصبه قطروئیه نیریز

« شوره در حدود نیریز و داراب

« ذغال سنك در جنوب اصطبهانات که هنوز نرسیده

« سرب و سنك سیاه ـ در اصطبهانات که آثار کوره های آن باقی است

« مس ـ در کوه قبله جنوبی فسا

علاوه از کانهای نامبرده بالا ممکن است انواع کانهای دیگر نیز در این شهرستان وجود داشته باشد که در نتیجه اکتشافات علمی معلوم گردد

۱۰ راهها

راههای شوسه وغیر شوسه این شهرستان را در فصل هفتم شرح خواهیم داد.

٤شهرستان لار

وضعیت طبیعی

الف — آب و هوا - هوای این منطقه بطور کلی گرم در قسمت شمالی خشك وسالم درقسمت جنوب (بخش لنگه وگاوبندی) مرطوبی است در فصل تابستان هوا زیاد گرم و غالبا بارندگی میشود فاقد آب جاری قابل شرب بوده فقط چندین قنات دراین شهرستان دیده میشود که آب آنها نیز مختصر بوده دراغلب نقاط مخصوصاً حدود جهرم وجویم آب مزروعی و مشروبی بوسیله آب چاه است که باگاو کشیده میشود

در اطراف آبادیها و کنار راههای این شهرستان برکهای زیادی وجود دارد (برکه عبارت از آب انبار هائی است که بوسیله آب باران پرمیشود) که در زمستان وبهار بوسیله آب باران پرشده در تابستان مورداستفاده اهالی قرار میگیرد بواسطه تراکم آب از سنوات در این برکه اغلب آب آنها فاسد وتولید میکروب پیوك را مینماید مخصوصاً موقعیکه آب نزدیك باتمام است در حدود صدی هشتاد از اهالی بمرض پیوك دچار میشوند وممکن استاز یك الی پنجاه پیوك در یکنفر بروز نماید مرض تراخم نیز در تمام نواحی بحد زیادی وجود دارد مرض مالاریا نیز در غالب نقاط لارستان از قبیل بیرم - اشکنان بستك - شیخ حضور بواسطه لجن زارهای متشکله از آبهای راکد در نخلستانها و برکه ها که تولید پشه مارالیا مینمایند شایع است .

علت عمده کثرت مرض تراخم آنستکه نظر به عادت اهالی بـه کشیدن سرمه و عدم دقت براینکه میل مخصوصی برای خود داشته باشند ابتلاء یك نفر در یك خانواده سایرین را نیز دچار مینماید

چون در شرح شهرستانهای جنوبی فارس بنام مرض پیوك اشاره شده بهتر است که علت اصلی این مرض و بروز آن و طریقه معالجه بوسیله اهالی را نیز مختصراً شرح دهیم .

مرض پیوك از امراض جلدی مخصوص نواحی جنوب فارس و کرمان بوده و علت اصلی آبهای راکد برکه میباشد که در نتیجه استفاده از آبهای برکه این مرض در جاهای مختلفه بدن بروز مینماید طرز بروز آن بقرار ذیل است

تقریبا ۱۵ روز قبل از پیدایش مرض دفعتاً خارش زیاد و غلق و اضطراب و درد سر شدید و حالت تهوع و تب ۳۹ تا ۴۰ درجه حادث و بعد این حالات مرتفع و پس از چند روز در نقطه که میخواهد پیوك بروز کند برآمدگی بشکل تاول ظاهر متدرجاً اطراف آن ورم نموده پس از دو روز تاول پاره مقداری آب از آن خارج و پیوك بشکل کرم سفیدی دیده میشود اغلب طول آن از یکمتر تجاوز مینماید طریقه معالجه کلی آن خارج نمودن آن رشته سفید یا کرم از بدن است که متخصصین محلی متدرجاً بطور ملایمت آنرا خارج مینمایند درصورتیکه رشته پاره شود چون درون آن محتوی مواد سمی است موجب فاسد شدن گوشت موضع و جراحت زیادی شده مدتهای مدیدی طول کشیده و گاهی یکی از اعضای بدن را ناقص مینماید اغلب جراحهای ماهر محلی در همان حین پیدایش زیر جلد پوست بدن موضع پیوك را جراحی و در ظرف دو سه روز پیوك را از بدن خارج می نمایند .

ب ارتفاعات - بطور کلی لارستان پس از نواحی کوه کیلویه کوهستانی ترین منطقه فارس محسوب جهت ارتفاعات عموما از شمال باختر بجنوب خاوری بوده و موازی با کرانه خلیج فارس است .

بخشها و دهستانهای این شهرستان در دره های این ارتفاعات واقع خط الراس آنها حدود طبیعی دهستانهارا تشکیل میدهد .

ارتفاعات نامبرده را از جنوب (کرانه خلیج) بشمال رده برده مورد بررسی قرار میدهیم .

اولین سلسله کوهستان جنوبی در کرانه خلیج کوهستان جنوبی گاو بندی است که از دماغه های نای بند شروع شده درموازات کرانه ازجنوب دهستان آل حرم گذشته در جنوب دهستان گاوبندی به شاهین کوه نامیده شده بکوه احمر (واقع در جنوب دهستان مرباخ وشمال بندر چارك) متصل در شمال بندر چارك تمام میشود .

قله شاهین کوهٔ بارتفاع ۳۳۵ متر در جنوب کاوبندی وقله شمالی بندر چیرو بارتفاع ۷۷۳ متر و قله کوه احمر ۱۶۰۰ متراست راه نیمه شوسه گاوبندی به لنگه ابتدا در دره شمالی بوده در حدود بندرمقام در جنوب کوه احمر کشیده شده .

رشته دوم ۲۰ الی سی کیلومتری شمالی رشته اولی از بخش کنگان شروع از جنوب دهستانهای گله دار - ورادی — تراکمه - اشکنان - فلامرزان گذشته در شمال شورزار مهرگان بکوهستان کارستانه متصل در جنوب رودخانه مهران ۲۵ کیلومتری باختری خمیر تمام میشود

اسامی و ارتفاع قلل مهم این رشته از باختر بخاور عبارتند از قله ۱۴۸۵ در جنوب دهستان گله دار و قله ۱۱۰۰ در جنوب دهستان ورادی و قله کوه ترنج بارتفاع ۱۵۰۶ متر در شمال کوه احمر و قله کوه سفید بارتفاع ۱۴۶۸ در شمال ارمك و قله کوه کارستانه بارتفاع ۱۱۹۰ متر در شمال شورزارمهرگان و آخرین قله بارتفاع ۸۹۶ متر در شمال برکه دالان

معابر مهم این سلسله عبارتند از گردنه ناوی بین اشکنان و گاوبندی و گردنه دوك بین بستك و بندر چارك و گردنه چمبه بین بستك و بندرلنگه (در سر گردنه برکه آبی دارد)

۶ صنعت - صنایع بخش آباده قالی بافی - منبت کاری - ملکی دوزی آباده قابل توجه است . در بخش بوانات کرباس بافی - قالی بافی - در بخش سیمرم گلیم بافی - قالی بافی و نمدمالی است .

۷ تجارت- بخش آباده عبارت است از قماش - خرازی - قالی- اشیاء سقط فروشی - مغز بادام - پوست گوسفند - پشم و کرك در بخش بوانات و سمیرم بواسطه فقدان راه شوسه تجارتی نداشته منحصر باحتیاجات اهالی است که بوسیله پیلوران و مکاری ها در مقابل صدور مازاد محصولات طبیعی از شیراز وارد میشود .

۸ - مراکز تجارتی - مراکز تجارتی این شهرستان منحصر بشهر ها و قصبات بشرح زیر است .

آباده - اقلید - صغاد - ده بید - سوریان - دز کرد - خفر - حنا

۹ کانها اکتشافاتی در این باره بعمل نیامده و ممکن است انواع کانها در کوهستانهای این شهرستان باشد چنانکه کان مس در کوههای سوریان دیده شده .

۱۰ راههای شوسه و مالرو - راه مالرو بین کلیه قراء موجود و راههای شوسه و نیمه شوسه این شهرستان در فصل هفتم شرح داده خواهد شد .

۳ - شهرستان فسا

وضعیت طبیعی

الف - حدود - شهرستان فسا در خاور شهرستان شیراز واقع از شمال محدود است به شهرستان آباده و بخش شهربابك از خاور به بخش سیرجان وسعادت آباد (کرمان) از جنوب به شهرستان لار از باختر به شهرستان حومه شیراز

ب - آب و هوا - بخش فسا از حیث آب بواسطه وجود قنوات وچشمه های متعدد مانند چهل چشمه و غیره نسبت بسایر بلوکات مستغنی و هوای آن معتدل گرم و در بعضی از دهستانها تابستان گرم میشود دارای آب فراوان و بهمین مناسبت اراضی آن حاصلخیز و دارای درختهای سردسیری و گرمسیری در این منطقه تواماً مشاهده میشود امراض مالاریا و تراخم شایع است .

هوای بخش نیریز گرم معتدل اب مشروبی ومزروعی آن از قنوات است در قسمتهای مجاور درباچه بختگان مرض مالاریا شیوع دارد .

هوای بخش اصطبهانات بی نهایت لطیف از بهترین یلاقات فارس محسوب چون احتیات اهالی از اشجار مختلفه جنگلهای کوهستانی از قبیل انجیر مو - بادام و میوه های سردسیری تامین میگردد قسمت عمده اهالی اغلب در کوهستانها بسر برده با نهایت جدیت کار میکنند و این موضوع کمك فوق العاده به بهداشت اهالی بوده بهمین جهت اشخاص مسن از هشتاد به بالا زیاد دیده میشود آب مشروبی شهر از دو سه قنات که از دامنه کوههای جنوبی است جاری ولی برعکس آبهای کوهستانی بواسطه امتزاج بامواد گچی موجب سوء هاضمه اما بسیا رخنك و ظاهراً شفاف وپاك بنظر می آید امراض شایعه تراخم و سوءهاضمه و در دهستان خیر مرض مالاریا شیوع دارد .

بخش داراب از حیث آب وهوا بسه منطقه تقسیم میگردد اول منطقه شمالی وخاوری (حدود دهستان کوهستان) هوای آن در زمستان خیلی سرد و در تابستان معتدل دارای چشمه سارهای شیرین و گوارا که بمعادن معروفند هر رشته آن باسم معدن مخصوص نامیده شده مجموعاً معروف به دوازده معدن است امراض در این قسمت سیاه زخم ومرض شار بن بین گوسفندان دیده میشود

دوم منطقه مرکزی (قصبه داراب و حومه) هوای آن گرمسیری آب مشروبی آن از چشمه معروف به کبوتر است که دارای مواد رسوبی است درجلگها که برنج کاری در آن معمول است مرض مالاریا وجود داردبواسطه وجودمواد گوگردی در آبهای زراعتی و ایجاد آبخوره گوگردی هوا اغلب کثیف و گرم میباشد .

سوم منطقه جنوب و باختر (دهستانهای خویه ـ حاجی آباد ایزدخواست) هوا کاملا گرم بیشتر آب ها شور و امراض عمده آن مالاریا و تراخم است

ج ارتفاعات ـ بطور کلی سلسله ارتفاعات این شهرستان را میتوان درسه قسمت مورد بررسی قرار داد .

۱ قسمت شمالی ـ سلسله جبالیکه از خاور ارسنجان شروع شده امتداد آن از باختر بخاور بوده از شمال دهستان آباده طشک گذشته در انتهای خاوری این دهستان جهت آن شمال باختر بجنوب خاوری شده در خاور شهر نیریز با رشته ایکه از جنوب دهستان هرات شروع و جهت آن شمال جنوبی است ملحق به ارتفاعات داراب متصل میشود .

قلل مهم و مشخص این دو رشته عبارتند از قله کوه دلنشین در شمال آباده طشک بارتفاع ۳۲۸۷ متر و قله کوه زیارت در شمال خواجه جمالی بارتفاع ۳۲۷۵ متر وقله کوه سرسفید در شمال باختری قریه مشکان بارتفاع ۳۰۹۲ متر وقله کوه سفید در شمال قریه بشنه بارتفاع ۲۸۰۹ متر و قله کوه قطرو درباختر قطرو بارتفاع ۲۹۸۹ متر و قله کوه برفدان داراب بارتفاع ۲۷۱۴ متر .

ارتفاعات نامرده در شمال ـ جلگه آباده طشك را از جلگه سرچهان در خاور جلگه حومه نیریز را از جلگه میدان گل قطرویه‌جدا مینماید معابر این سلسله از شمال باختر به جنوب خاور عبارتند از گردنه و معبر سفید بین آباده طشك و سرچهان

گردنه باغ بختیاری بین چاه دراز و چاه حق .

گردنه مشکان بین ده دشتك (خاور دریاچه نیریز) و مشکان

گردنه و معبر راه نیمه شوسه حسن آباد در خاور نیریز

معبر نیریز بین قطروئیه و نیریز

۲ قسمت مرکزی ـ ارتفاعاتیکه از خاور دریاچه بهارلو بنام کوه احمدی شروع جهت آن از خاور بباختر است در شمال بخش فسا دو رشته شده رشته اول از شمال شهر فسا و جنوب اصطبهانات رشته‌دوم از جنوب دریاچه نیریز بخش اصطبهانات و نیریز عبور به سلسله اولیه متصل میگردد قله‌مشخص و مهم این سلسله ار خاور به باختر قله کوه احمدی در شمال باختری سروستان بارتفاع ۲۷۷۲ متر و قله کوه خرمن در شمال شهر فسا بارتفاع ۳۲۰۲ متروقله کوه تدیج در جنوب ردیز بارتفاع ۲۹۷۶ متر و قله کوه جنوبی اصطبهانات بارتفاع ۲۹۸۹ متر و کوه قبله در جنوب نیریز بارتفاع ۲۹۲۸ متر .

رشته دیگر در خاور سروستان از رشته اولی جدا بجنوب خاوری فسا کشیده شده قلل مهم آن سیاه کوه بارتفاع ۲۷۷۶ متر و انتهای آن کوه قبله در جنوب فسا بارتفاع ۲٤٤۰ متر است

معابر این سلسله از باختر به خاور عبارتند از

معابر برج چنار بین سروستان و میان جنگل

تنگه کفر بین فسا و جهرم

معبر بند بست و گردنه برشلو بین میان جنگل و شهر فسا .

معبر چهل چشمه و تنك کرم بین سهل آباد ـ رونیز و فسا

تنك چنار بین ششده و اصطبهانات .

گردنه سبز و معبر رودخانه داراب بین داراب و اصطبهانات

در کوه خرمن غار مهمی بنام غار میمون وجود دارد که تقریبا گنجایش سکونت هزار نفررا داشته و در جلو غار آب گوارائی جاری است .

۳ قسمت جنوب خاوری — این سلسله که جهت آن خاور باختری است از کوه خرمن شروع و بکوهستان بخش سعادت آباد شهرستان بندر عباس متصل میشود از چندین رشته موازی هم تشکیل مرتفعترین قسمت آن رشته شمالی است که از شمال خاوری داراب شروع به کوهستان فورك منتهی میشود .

مرتفعترین قله این کوهستان قله ۳۱٦٥ متر در خاور داراب وقله ۳۰۹۲ متر جنوب باختری لای کردو و قله آتش بارتفاع ۲۷۱۷ در شمال قریه بکو میباشد .

معابر مهم این رشته گردنه بالشت و تنك دزدی بین داراب و نیریز تنك چاه روند وچشمه آجوق بین تل حلال و داراب و گردنهای معدن زربکر ـ تل بارگاه ـ راه خانه برز بین داراب و سیرجان .

گردنه ده خیر و فتح آباد بین داراب و فورك .

رشته دوم ارتفاعات داراب که در جنوب و موازی بارشته اولی است ارتفاعاتیست که از جنوب جلگه حومه داراب شروع از جنوب قصبه خیر ـ و فتح آباد قلعه بیابانی گذشته در شمال قریه فدامی و فورك بوسیله رودخانه فورك قطع میشود مرتفعترین قله آن درجنوب فیض آباد داراب بارتفاع ۲٤٤۰ متر است رشته دیگر در موزات رشته دوم دهستان حاجی آباد را از جلگه دهستان ایزد خواست جدا می نماید قلل مهم آن عبارتند ازقله دژ جنوب حاجی آباد و قله گاو پرت کن ـ کم غربال در طول رشته مذکور .

در شمال حاجی آباد کوه منفردی است بنام سیاه کوه که در خط الراس آن چاه آبی موسوم به آب شکاری وجود دارد .

رشته بعدی موسوم به کوه بند در جنوب جلگه ایزد خواست واقع است از گردنه یسار گذشته به کوهستان آب شور متصل میشود .

رشته بعدی در جنوب دهستان مزایجان واقع موسوم به کوه گچ وطول آن در حدود ۷۰ کیلومتر است که بالاخره بکوه نمك متصل میشود .

د - رودخانه - رودخانه مهمی که بتوان استفاده کلی از آن برد در این شهرستان وجود نداشته اغلب رودخانهای آن در کوهستانها دارای آب ومورد استفاده قراء کوهستانی بوده در جلگه ها مسیر آنها بنظر میرسد که در مواقع بارندگی دارای آب میباشند عبارتند از

۱ در بخش نیریز - مسیل رودخانه نیریز که از کوهستان قبله سرچشمه گرفته از کنار شهر عبور بدریاچه بختگان منتهی میشود در قسمت اولیا دارای آب مختصری است که بوسیله جویها بعضی از قراء را مشروب در موقع بارندگی وطغیان دهستان حومه و شهر نیریز را تهدید مینماید .

۲ در بخش اصطبهانات - در این بخش رودخانه قابل ذکری وجود نداشته قراء قصبات بوسیله قنات و چشمه سارها مشروب میشود .

۳ - در بخش فسا - رودخانه فسارود از دره های کوه خرمن و کوه تودج و سیاه کوه سرچشمه گرفته بعضی از قراء کوهستانی این بخش را مشروب مسیر آن به بخش جهرم سرازیر میشود .

٤ - در بخش داراب - سرچشمهای رودخانه عکس رستم از کوههای شمالی و خاوری داراب بنام رودخانه گلابی از کوه موسوم به چاه جی و رودخانه سیاه از کوه نمك و رودخانه شاهیجان از کوه کمر سیاه ورودخانه رودبال از تنك شهباز ورودخانه مشیوار از کوه پهن از نقطه معروف به نعش شاپور که مجموعاً در دهستان شاهیجان بهم ملحق و بعضی از قراء کوهستانی و برخی از قراء دهستان خویه را مشروب مسیر آن برودخانه شور بخش سعادت آباد شهرستان بندر عباس متصل میشود .

قراء عمده داراب بوسیله چشمه سارهای فراوان و قنوات مشروب میگردد
روی رودخانه گلابی دو پل سنگی بنام پل بهادران و خویه و روی
رودخانه شاهیجان پلی وجود داشته که فعلا خراب است همچنین روی رودخانه
رودبال پل خرابی موسوم به پل شکسته وجود دارد روی رودخانه مشیوار دو
پل موسوم به پل عروس و پل بیزوان وجود دارد که قابل عبور است .

وضعیت سیاسی

شهرستان فسا از چهار بخش (بخش حومه فسا ـ بخش لیریز ـ بخش
اصطبهانات ـ بخش داراب) تشکیل مجموع نفوس آن ۱٦٢۰۰۰ نفر است
۱ بخش حومه فسا ـ این بخش از هفت دهستان (حومه ـ قره بلاغ ـ
شیبکوه ـ نوبندگان ـ شش ده ـ رویز ـ صحرا رود) تشکیل مرکز بخش شهر
فسا دارای ۲۰۳٦٦ نفر جمعیت مجموع نفوس بخش ٦۹۸۰۰ نفر میباشد .
الف دهستان حومه ـ مرکز دهستان شهر فسا از ۸ قریه تشکیل قراء معتبر
آن عبارتند از خیر آباد ۷٤٤ ـ بانیان ۷٦٤ اکبر آباد ۱۰٤ نفر
ب ـ دهستان قره بلاغ ـ این دهستان در خاور فسا واقع از دو قریه
قره بلاغ دارای ۲۱۵۷ و دارکوبه ۲٤٦ نفر جمعیت تشکیل شده است
ج ـ دهستان شیبکوه ـ در جنوب فسا واقع از ٦ قریه تشکیل قراء معتبر
آن عبارتند از راهدان ۳۵٦۷ فوشکویه ۱۹۰۸ میان ده ۱۲۸٦ نفر
دهستان نوبندگان ـ در خاور فسا از ٤ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند
از غیاث آباد ۸۰۹ واصل آباد ٤۰٦ نفر
هـ دهستان شش ده ـ در شمال خاوری فسا از چهار قریه ششده ۱٤۷۸ اکبر
آباد ٦٦۳ ـ دولت آباد ٤۱۲ نظام آباد ۱۵۱ نفر تشکیل شده است
و ـ دهستان رویز ـ در شمال فسا واقع از ۷ قریه تشکیل مرکز دهستان
رویز علیا دارای ۲۱۰۵ نفر جمعیت قراء معتبر آن عبارت است از رویز سفلا ۳٦۲
کجویه ۳۲٦ شمس آباد ۱۲٤ نفر

ز - دهستان صحرا رود - در جنوب فسا واقع از سه آبادی مهم صحرارود ٢٦٩٤ - سعد آباد - ١٧٦ - دسجه (دشتجا) ٢٠٠٥ نفر تشکیل شده است

٢ بخش نیریز - این بخش از دو دهستان (حومه و آباده طشك) تشکیل مجموع قراء آن ٢٩ قریه و مجموع نفوس بخش ٣٠٠٠٠ نفر است

الف - دهستان حومه - مرکز دهستان و مرکز بخش شهر نیریز دارای ١٩٢٣٧ نفر جمعیت قراء مهم آن عبارتند از قطرو ١١٧٠ حسن آباد ٧٣٢ - ده چاه ٨٨٠ دهورد ٦٥٠ - قصبه مشکان ١٧٠٠ نفر

ب - دهستان آباده طشك - این دهسنان در شمال بخش واقع از ٨ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از آباده وطشك ٧٠٠ خواجه جمالی ١١٠٠ - کوشکك ١٣٦٠ نفر

٣ بخش اصطهبانات - در شمال خاوری فسا واقع از سه دهستان حومه - خیر - ایج تشکیل مجموع قراء بخش ٣٤ و مجموع نفوس آن ٢٣٨٨٨ نفر است

الف دهستان حومه - مرکز بخش و دهستان شهر اصطهبانات است دارای یك قریه بنام گوده میباشد که دارای ٣٥٠ نفر جمعیت است

ب - دهستان خیر - این دهستان در شمال بخش واقع از ٣٠ قریه تشکیل مهمترین قراء آن عبارتند از قلعه ماه فرخان ٤٥٠ - مبارك آباد ١٢٠ - محمد آباد ١٣٠ - اله آباد ٥٥ نفر

ج - دهستان ایج - در جنوب بخش از سه قریه - قلعه امامزاده ٥٠ آب نارك ١٠٠ - ایج ١٠٥ نفر تشکیل شده

رشته سوم در موازات رشته اولی از شمال دهستان گله دار شروع شده از شمال دهستانهای ورادی - تراکمه - اشکنان گذشته در شمال خاوری دهستان فلامرزان ارتفاع آن کم بوسیله تپه ماهور بکوه سفید و کارستان متصل میشود .

اسامی قلل مهم این رشته از باختر بخاور قله کوه ظالمی بارتفاع ۱۷۹۱ متر (در شمال دهستان گله دار) قله کوه خواجه عادلی در شمال دهستان تراکمه بارتفاع ۱۲۲۰ متر قله کلات و مروارید بارتفاع ۱۱۶۰ متر در شمال اشکنان قله هنگوئیه بارتفاع ۱۲۶۱ متر در شمال فلامرزان معابر مهم این رشته گردنه ظالمی بین دهستان گله دار و علامرورشت و گردنه غار بین اشکنان و احشام و گردنه پیچ بین اشکنان و بیرم و معبر رودخانه مهران بین کوه هنگوئیه و کوه سفید .

رشته چهارم کوهستان کاوس است که از خاور علامرودشت شروع شده در شمال بستك تمام میشود قلل مهم آن بارتفاع ۱۴۰۵ متر در شمال اشکنان است معبر مهم آن گردنه کاوس بین اشکنان و بستك میباشد .

رشته پنجم از شمال دهستان علامرودشت شروع از شمال دهستانهای احشام - فداغ - صحرای باغ و جنوب بخش حوله لار گذشته بکوهستان هرمز بخش بندرعباس منتهی میشود ارتفاع قلل مهم آن از باختر بخاور عبارتند از قله بام برفی در شمال علامرودشت بارتفاع ۱۴۳۳ متر و قله کوه زنگی بارتفاع ۲۳۷۸ متر و قله ۱۶۶۲ در شمال فداق قله کوه کراش در جنوب باختری لار بارتفاع ۱۵۸۶ متر و قله کوه پرون (کرمسج) در جنوب خاوری لار بارتفاع ۲۷۴۵ متر از این کوه رشته‌های متعددی برخلاف جهت سایر کوهستانهای لار بطرفین منشعب رشته خاوری آن بکوه هرمز متصل میشود . معابر مهم آن از باختر به خاور گردنه بالنگستان بین ارد و فداق - تنك دولو بین علامرودشت و باغان - کتل بستك بین لار و بستك

رشته ششم - ارتفاعات مقطع شمالی لار بنام کوه گچ بارتفاع ۱۱۳۲ - و

کوه اژدها پیکر (آثار قلعه خرابه روی آن دیده میشود) و کوه سرخ بارتـفاع ۱۵۸٦ و کوه کاسه دار بارتفاع ۱۲۲۰ و کوه کوره بارتفاع ۱۲٦۱ متر است معابر مهم آن عبارتند از گردنه نارنجی بین کورده و لار گردنه کاسه دار بین لاروزنك ـ کتل باسخند بین لار و بستك .

در بخش جهرم کوه برفی در جنوب شهر واقع است که تا شمال جویم ادامه دارد جهت آن شمال باختر بجنوب خاوری ارتفاع قله جنوبی جهرم ۲۰۷٤ متر وارتفاع قله واقعه در شمال جویم ۱٦٥۰ متر است

رودخانها ـ رودخانه دارای آب که مورد استفاده واقع شود در این شهرستان وجود نداشته تنها مسیل رودخانهائیست که در مواقع بارندگی سیلاب از آنها میگذرد مهمترین رودخانه های این شهرستان عبارتند از :

۱ ـ رودخانه مهران ـ سرچشمه این رودخانه از کوهستان باختری دهستان گله دار بوده پس از عبور از دهستان ورادی ـ تراکمه ـ اشکنان فلامرزان از ۲۲ کیلومتری جنوب بستك گذشته در ۲۵ کیلومتری باختری بندر خمیر به خلیج فارس منتهی میشود مسیل ارتفاعات طرفین (رشته دوم و سوم) باین رودخانه متصل میشود درموقع بارندگی دارای آب تابستان بکلی خشك میباشد

۲ رودخانه علاومروشت ـ سرچشمه آن دره هـای شمالی کـوه کاوس و دره های جنوبی کوهستان صحرای باغ بوده در باختر دهستان فداق با مسیل هفت وان که سرچشمه آن کـوهستان دهستان بنارونیه است متصل در جلگه دهستان علامروشت بارودخانه ایکه از ارتفاعات دهستان بیرم می آیـد ملحق پس از عبور از دهستان جم برودخانه قره آقاج منتهی میشود . مشخصات آن نظیر رودخانه مهران است .

۳ رودخانه شور ـ (فاریاب) سرچشمه آن ارتفاعـات خاوری لار از دره کوههای سخت دان ـ کوه نمك ـ و کهنه دزد بوده از دره شمالی کوه هرمـز گذشته در تنك دالان بامسیل دیگری که در دره جنوبی کوه واقع است بـهم

متصل از تنك دالان عبور به رودخانه کل که از بخش سعادت آباد می آید متصل در ۲۵ کیلومتری خاوری بندرخمیر بدریا میریزد

٤ رودخانه فسا رود - سرچشمه آن چنانچه در قسمت طبیعی شهرستان فسا ذکر شد از کوههای شمالی فسا بوده در بخش جهرم از ۱۸ کیلومتری شمالی شهر گذشته در دهستان صمیکان برودخانه قره آقاج متصل میشود چون آب این رود در این حدود شور است مورد استفاده واقع نمیگردد بقیه مسیلهای این شهرستان برودخانه های نامبرده منتهی میشود .

وضعیت سیاسی

تاریخچه مختصری در باره شهر لار - شهر لار مرکز فرمانداری شهرستان لار یکی از شهرهای قدیمی ایران و در اطراف آن آثار خرابها و قلعه های قدیمی دیده میشود که راجع بهریك از آنها افسانهٔ میان مردم مشهور است .

بطوریکه در اغلب کتب (فارسنامه - هفت اقلیم - برهان قاطع) گفته شده خط لارستان از زمان کیخسرو تاسال ۱۰۱۱ قمری در دودمان گرگین میلاد بوده که آخرین اولاد او علاء الملك مشهور به شاه ابراهیم خان پسر نور الدین خان لاری بوده است که نفرات اله وردی خان والی فارس ویرا بقهر و غلبه گرفته و در موقعیکه شاه عباس کبیر در حوالی شهر بلخ بوده بحضور شاه میبرند .

در برهان قاطع مینویسد که قصبه لار در اصل تواریخ لاد نوشته شده که بمرور ایام دال آن براء تبدیل گردیده و این بیت را نسبت بفردوسی دهند (صفاهان به گودرز کشواد داد - به گرگین میلاد هم لار داد) و میگویند وقتیکه کیخسرو کشور خودرا بین بزرگان ایران تقسیم نمود لار هم به گرگین میلاد رسید و او نیز بطرف لار حرکت کرد چون بحوالی شهر رسید منجمین را احضار و ساعت سعدی خواست منجمین ساعت را نیك ندانسته بنابر این پس از

هفت سال که در خارج شهر اقامت کرده بود در ساعت سعد داخل شهر گردید مسجد جامع سابق و قیصریه (چهار بازار) که فعلا هم آباد است از بناهای اوست ولی در کتاب آثار عجم (فرصت شیرازی) واغلب از ادبای دیگر بنای لار را نسبت به پلاش پسر فیروز ساسانی میدهند علیهذا شهری بسیار قدیمی که هنوز هم در اغلب از جلگه های لارستان آثار قدیمه و قصور عالیه مخروبه و دیوارهای شکسته قدیمه از ساکنین زمان زرتشت دیده میشود که فعلا منهدم گردیده است .

تقسیمات اداری - شهرستان لار از شش بخش (بخش حومه - بخش جهرم بخش جویم - بخش بستك - بخش بندر لنگه - بخش گاوبندی) تشکیل مجموع نفوس این شهرستان ۲۳٤۱٦۱ نفر است

ذیلا تقسیمات اداری و تعداد قراء و نفوس هریك از بخشهای بالا بترتیب مودد بررسی قرار میدهیم

۱ بخش حومه لار - مرکز بخش حومه وشهرستان شهرلار دارای ۱۳۱۰۰ نفوس از ٤ دهستان بشرح زیر .

دهستان حومه - دهستان صحرای باغ - دهستان اردو فداق دهستان درو سایبان تشکیل مجموع نفوس بخش ۷۳۵۲۸ نفر است

دهستان حومه - از ۱٦ قریه کوچك بزرك تشکیل قراء معتبر آن‌عبارتند از قصبه‌عوض ٤۱۷۰ نفر قصبه کراش ٤۱۸۰ - ده کویه۱۳۰٦ خور ۱۳۰۷ بامین ۳٦۷ - بریز ۲٤۸ کوره ده ۷٦٦ نفر

دهستان صحرای باغ - در جنوب باختری شهر لار از ۱۵ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از عماد ده ۸۵۸ دشتی ٤۸٦ - قریه باغ ۳۱۵ رزوان۳۸۰ده میان ۱٤٤ نفر

دهستان ارد و فداق - در باختر شهر لار از چهار قریه ارد ۸۹۳ - فداغ ۷۵۷ - گزدان ۷٤ واغصه ۱۰۹ نفر تشکیل شده

دهستان درو سایبان - از چهار قریه در ٤١٢ - سایه بان ١٦٧ - شاه‌غیب ١٦٠ - بیخو ٨٠ نفر تشکیل شده

٢ بخش جهرم-این بخش درشمال باختری‌شهرستان لارواقع‌مرکزبخش‌شهر جهرم مجموع نفوس بخش ٥٢١٣٥ نفر از سه دهستان - حومه - خفر - کرویان تشکیل شده است

دهستان حومه جهرم - مرکز بخش و مرکز دهستان حومه شهر جهرم دارای ٢٣٠٨٦ نفر جمعیت از ٣٠ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارت اند حیدر آباد ٦١٧ - تقی آباد ١٥٧ - باغ عوض ١٨٦ چوپان ١٧٩ نفر

دهستان خفر در شمال باختری شهر جهرم واقع از ٣٥ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از قریه خفر ٥١٧ تادوان ٦٠٠ باب انار ٥٦١ - چرك ٣٠٦ بالا شهر ٣٨٧ - فتح آباد ٣٠٣ نفر

دهستان کرویان - در خاور بخش واقع از ١٧ قریه تشکیل قراء مهم‌آن عبارتند از قصبه قطب آباد ١٧٥٧ دوریز ٨٠٦ باباعرب ٤٥٤ - تخته سنك ٣٢٥ بغل سیاه ٤٠٥ نفر

٣ بخش جویم - بخش جویم در جنوب بخش جهرم واقع از سه دهستان حومه - بیدشهر - بناروئیه تشکیل مجموع نفوس بخش ١٠٠٠٠ نفر است

دهستان حومه‌جویم - از ده قریه‌تشکیل مرکز بخش دهستان قریه‌جویم دارای ٨٦٦ نفر جمعیت و مهمترین قراء آن عبارتند از رامجه ٣٤٢ - فرشتجان ١٦٢ - منصور آباد ١٤٢ قطب آباد ١٣١ نفر

دهستان بید شهر - در شمال باختری بخش از ٧ قریه تشکیل قراء مهم‌آن عبارتند از بیدشهر ٩٥٤ کهنه ٦٢٣ - هور ٤٣٨ نفر

دهستان بناروئیه - درجنوب باختری بخش از ٩ قریه تشکیل مرکز دهستان قصبه بناروئیه دارای ٢١٩٢ نفر از قراء مهم آن قریه ترفویه ١١٦١ وماریه ٣٢٣ نفر است

٤ بخش بستك - در جنوب لار واقع از ٥ دهستان تشکیل مرکز بخش قصبه بستك دارای ۷۷۰۰ نفر جمعیت مجموع نفوس بخش ۲۲۳۰۰ نفر است دهستانهای تابعه بخش عبارتند از

دهستان گودو - در شمال خاوری بخش از ۱۸ قریه تشکیل شده قراء مهم آن عبارتند از قدروئیه ۷۷۰ نفر - ایلو ٤۱۹ دههنك ٤۹٤ فتویه ٥۸٦ گورگز ۲۳۱ نفر

دهستان لمزان - در جنوب بخش واقع از ۱۲ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از قصبه جناح ۳۱٥٦ - قصبه هرنك ۱٤۸٥ قریه کوهج ۸۲۸ قریه کوه خرد ۸۱۰ خلوش ۳٥٤ نفر

دهستان فلامرزان - در جنوب باختری بخش واقع از ۸ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از هنگو ۷۲۳ کجویه ۱۰۸۱ کمشك ۱٦٦۹ هویه ٤۳۱ عالی احمدان ۳٤۷ کنار سیاه ۲۲۹ نفر

دهستان رویدر - از شش قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از کوین ۳۰۸ کشی ۲٥۱ - رودبار ۲۰۳ نفر

دهستان دزکان - از ۷ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از دزکان ٥۳٥ کنج ۳۷۰ سایه خوش ٤۰۱ نفر
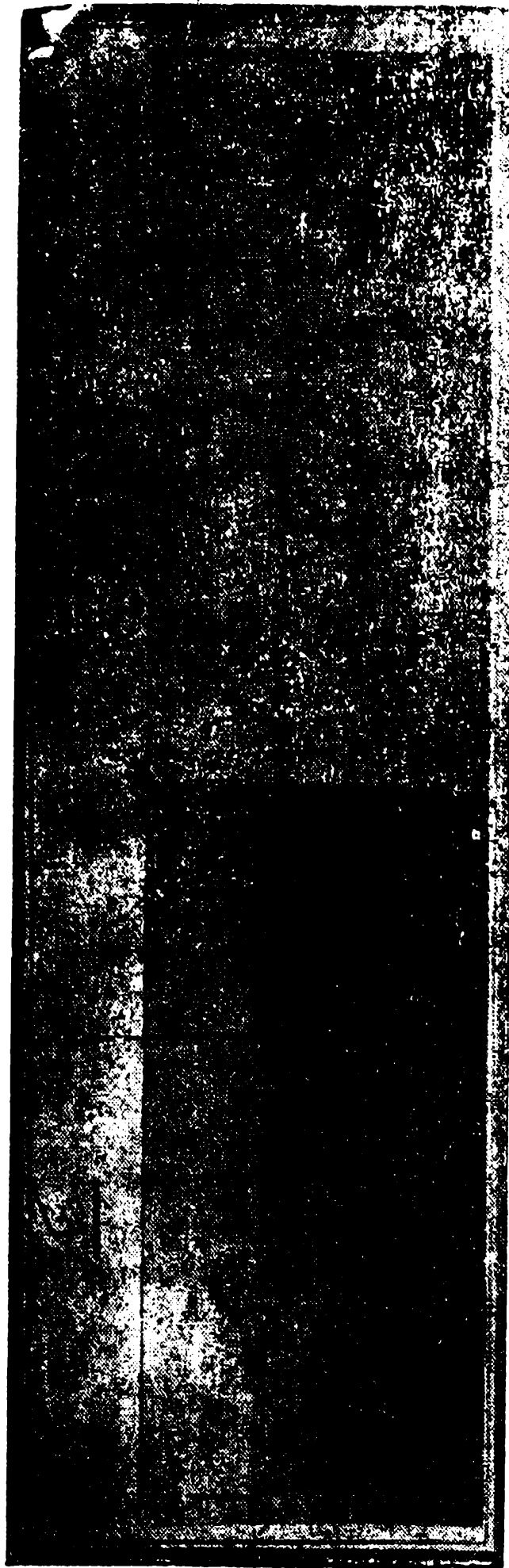
ستان چار کی از ۱۲ قریه کـوچك تشکیل
، خلفان میباشد

دهستان بدوی - در باختر دهستان عبدلی واقع از ۱۴ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از شکرو - بندر مقام - جزیره شیخ شعیب وقیس جزو این دهستان است

۵ بخش گاوبندی - این بخش در جنوب باختری شهرستان لار واقع محدود است از شمال به بخش حومه لار از خاور به بخش بندر لنگه از باختر به بخش کنگان از جنوب به خلیج فارس از ۶ دهستان تشکیل مرکز بخش قصبه گاو بندی دارای ۱۲۰۰ نفر جمعیت مجموع نفوس بخش ۲۶۸۸۸ نفر است

دهستان حومه - از ۲۷ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از کشکنار ۱۰۰۰ شیو ۱۰۰۰ بوچیر ۱۰۰۰ به ده ۱۰۰۰ دشتی ۸۰۰ کناردان ۵۰۰ نفر

دهستان گله دار - در شمال باختری بخش از ۲۰ قریه تشکیل مرکز دهستان قصبه گله دار دارای ۱۸۳۳ نفر نفوس قراء معتبر آن عبارتند از قلعه محمدعلی ۱۶۱۰ - مهر ۱۰۲۲ - فال ۶۱۳ - دهنو ۴۴۲ نفر

دهستان ورادی - در خاور دهستان گله دار واقع از ۳۶ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از ورادی ۸۲۳ - فاریاب ۲۱۷ - چاه شرف ۲۳۳ بردکویه ۲۹۲ نفر

دهستان بیرم اشکنان - در شمال خاوری بخش واقع از ۲۶ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از اشکنان - بیرم - چاورد بیدم - احشام وشیخ عمر

دهستان تراکمه - در خاور دهستان ورادی واقع از ۳۳ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از تراکمه - تل‌خندق ۲۰۹ خطیبی ۲۳۰ - کهوردان ۳۲۷ لامرد ۴۶۸ نفر

دهستان مرباخ - در خاور بخش واقع از ۱۹ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از مرباخ ۱۰۰۰ بندر جزه ۳۰۰ - گرزه ۳۰۰ نخیلو ۱۲۰ نفر

موسسات فرهنگی شهرستان لار

نام محل	دبستان یا دبیرستان	تعداد	عده دانش آموز بطور تقریب
لار	دبستان	۲	۲۶۰
عوض	«	۱	۸۰
جهرم	«	۲	۳۱۰
جویم	«	۱	۱۰۰
بستك	«	۱	۸۰
بندر لنگه	«	۲	۲۸۰

مراکز تلگراف ـ تلفن و پست در آخر فصل ذکر شده

وضعیت اقتصادی

ثروت و دارائی

بطور کلی اهالی شهرستان لار بمناسبت فقدان آب و عدم توسعه زراعت تقریباً صدی هشتاد بی چیز و فقیر می باشند لیکن عده از تجار از زمان سابق دارای اندوخته و سرمایه هستند .

۲ استعداد منطقه و محصول عمده

وضعیت زراعتی این منطقه بواسطه فقدان آب قنات خوب نیست باستثنای رکن آباد ـ جویم ـ بناروئیه ـ سیف آباد که جزئی آب جاری دارد درسایر دهستانها زراعت منحصر به دیمی کاریست کلیه اراضی این صفحات شوره زار ولی پرقوت و قابل زراعت می باشد در صورت بارندگی خوب باجزئی شیاریکه بوسیله الاغ می نمایند تخمی پنجاه بلکه تاصد تخم عمل می آید .

محصولات عمده این شهرستان عبارت است از گندم ـ جو و نخل خرما در بعضی نقاط کشت تنباکو و پنبه معمول است .

۳ . مرتع

لارستان فاقد مرتع بوده چراگاه مواشی آن فقط منحصر به دامنها درسه ماه بهار آنهم در صورت آمدن باران

٤ حیوانات اهلی و وحشی

حیوانات اهلی عبارتند از گوسفند - گاو - الاغ - شتر و طیورخانگی حیوانات وحشی آن گرگ - پلنك ببر - کفتار - لاتور - خرس درکوه شب‌شغال روباه سیاه و خاکستری - موش خرمائی - ثمور - گراز طیور وحشی آن‌آهو بره - تیهو - دومیل - کبوتر چاهی

٥ — جنگلها

نسبت بسایر شهرستانهای لار از حیث جنگل نیز عقب بوده گرچه در در کوهستانهای آن اشجارجنگلی بادام - بنه - و کنار دیده میشودولی‌مختصر بوده و بمرور زمان بمصرف سوخت رسیده از جنگلهای مهم آن جنگل چاه کامین ۲۷ فرسخی لار که در حدود ۱۵ کیلومتر مربع بوده اشجار مجاور رودخانه بید و قسمت‌اعظم گزو جزئی کنار است دوم جنگل واقع در کوه‌شوخ در حدود ۵۰ کیلومتر مربع اشجار آن بادام کوهی و بنه و کنار است بطور کلی در خط القعر درهای کوهستانی اشجار گز و در کوهستانها درخت بادام کوهی و بنه بطور منفرد دیده میشوددرحدود جهرم‌مالکین اقدام به پیونداشجار نام‌برده نموده اند .

٦ — صنعت

در ازمنه قدیم صنایع یدی از قبیل زری لاری و عبای‌پشمی معمول بوده فعلا جز بافتن پارچهای پشمی عبائی صنعت دیگری ندارند کسب یدی منحصر به نجاری و آهنگری متوسط درلار - عوض - بستك اهالی قراء نیزقالی‌وجاجیم متوسط می بافند

در جهرم تخت کشی و ملکی دوزی و کلاه نمدمالی و نوعی پارچه نمدی که در زمستان بمصرف پوشش رعایا میرسد معمول در قراء آن قالی بافی و گلیم بافی نیز میشود.

۷ - بازرگانی

شهر لار از قدیم الایام بازرگانی مهم بوده و اکثر بازرگانان لاری و عوضی - و بستکی دارای ثروت خوب و قابل هستند ولی موضوع شرکت و تمرکز سرمایه هنوز در این حدود بسط نیافته - مراکز بازرگانی آن عبارت استاز لار - جهرم - عوض - بستك بندر لنگه

۸ کانها

چون اکتشافات کانی بعمل نیامده نوع کان و محل آن را نمیتوان نام برد ولی برخی از کانها که دیده شده عبارتند از کان نمك در کوه ده کویه و کوه کرمسنج و علی آباد لار ذغال در پل آبدان ۳۰ کیلومتری جهرم معدن نمك در ۴۰ کیلومتری جهرم و گل سرشور در جهرم

۵ – شهرستان بوشهر

وضعیت طبیعی

الف ـ حدود ـ شهرستان بوشهر در جنوب باختری فارس واقع محدود است از شمال به شهرستان شیراز و بهبهان از خاور به شهرستان لار از جنوب و باختر بخلیج فارس طول شهرستان از ۱۲ کیلومتری شمالی بندر دیلم در طول کرانه خلیج الی دهستان آل حرم تقریبا چهارصد کیلومتری و عرض آن ازسی الی ۱۴۰ کیلومتری است

ب ـ آب وهوا ـ هوای این شهرستان در قسمتهای ساحلی گرم و مرطوب (بحری) ودرقسمتهای دورازساحل خشك و گرم تابستان طولانی زمستان کوتاه در تابستان بادهای گرم میوزد جهت وزش باد از جنوب و جنوبی باختری است در موقع وزیدن این باد در تیرماه درجه حرارت به ۱۱۴ درجه (فار نهایت) میرسد.

آب مشروبی اهالی از آب چاه بوده در قسمتهای ساحلی که بواسطه رسوخ آب دریا نمیتوان از آب چاه استفاده نمود از آبهای برکه که در موقع زمستان و بارندگی پرمیشود استفاده می نمایند بنابر این مرض پیوك در این نقاط شایع و در تمام کرانه مرض مارالیا و تراخم کاملا حکم فرماست

آب و هوای کوهستان این شهرستان در تابستان بشدت گرم و درزمستان معتدل در کوهستانهای مرتفع گاهی اوقات برف دیده میشود که بزودی آب میشود در موقع بهار بارانهای شدیدی نزول مینماید که در نتیجه سیلهائی به جلگه سرازیر برای مشروب نمودن نخلستانهای واقعه در دامنه کوهستان همچنین پر کردن برکه مورد استفاده واقع ولی بجاده ها خسارت وارد می آورد.

ج ـ ارتفاعات ـ نسبت به کرانه شهرستان لار ارتفاعات این شهرستان مخصوصا در قسمت‌های شمالی (بخشهای حومه ـ ریك و دیلم) از کرانه دور بود

جلگه عریضی در کرانه مشاهده میشود ولی هرقدر به شهرستان‌لار نزدیك میشود ارتفاعات به کرانه نزدیك میکردد بطوریکه در بخش تنگستان و کنگان ارتفاعات متصل به کرانه می باشد بنابر این اولین رشته ارتفاعات کرانه این شهرستان عبارتند از کوه مند یاقبله در ساحل تنگستان مرتفعترین قله آن بارتفاع ۱۰۸۲ متر است در بخش کنگان ارتفاعات مجاور خلیج بوده از شمال دهستانهای حومه - مالکی - تمیمی - آل حرم گذشته به رشته دوم ارتفاعات شهرستان لار متصل می شود از قلل مرتفع این رشته قله ۱٤۲۱ در شمال‌خاوری کنگان وقله ۱٤۸٥ در شمال نخل تقی و قله ۱۱۰۰ در شمال دهستان آل حرم

رشته بعدی در شمال بخش بندر ریك ارتفاعات گزترش است که قله آن بارتفاع ۱۰٦۳ متر در باختر دهستان مزارعی یك شعبه آن تاحدود سعد آباد ادامه یافته شعبه دیگر آن از شمال دهستان مزارعی گذشته بارتفاعات شمالی دهستان دالکی و گردنه ملو متصل میشود قسمتهای خاوری بخش برازجان و شمال خاوری بخش خورموج و شمال بخش کنگان عموما کوهستانی قلل مهم و مرتفع آن عبارتند از قله‌کوه باغ ناز بارتفاع ۱۸۰٦ متر در خاور برازجان وقله کوه قلعه دختر بارتفاع ۱۲۳۲ متر در شمال اهرم و قله بزپار در خاور دهستان گیکان بارتفاع ۲۱۳٥ متر قله کوه خور موج بارتفاع ۱۹٦۱ متر در شمال خاوری خور موج و قله کوه شاه بارتفاع ۱۷۰٥متر در خاور دهستان‌شینه و قله کوه کاکی بارتفاع ۹۸۸ متر در خاور دهستان بردو خون و قله کوه بسر آفتاب در خاور دهستان جم‌بلرتفاع ۱۲٥۰ . ارتفاعات‌نامبرده در حدوددهستان و علاومرودشت برشته های متعددی منشعب و بطرف شهرستان لار کشیده شده که در قسمت ارتفاعات آن شهرستان شرح آن کذشت .

د - رودخانها - رودخانهای مهم این شهرستان عبارتند از

۱ - رودخانه مند - سرچشمه این رودخانه قره آقاج است که در قسمت طبیعی شهرستان شیراز شرح آن داده شده که پس از پیوستن برودخانه فیروز آباد و علامرو دشت در حدود جنوبی بخش تنگستان جنوب قریه کردوان به

خلیج فارس میریزد آب رودخانه نامبرده شور پلی روی آن وجود نداشته‌ولی دارای گدارهائی متعددی است که قابل استفاده است عرض این رودخانه حد متوسط در حدود ۲۰ الی ۲۵ متر و عمق گدارها در فصل تابستان یك متر الی یك مترو نیم بوده وچون دارای شیب ملایمی است در نتیجه سرعت جریان قابل توجهی ندارد .

گدارهای این رودخانه قابل عبور پیاده و سوار و توپخانه کوهستانی است وعبور توپخانه صحرائی و ارابه ممتنع است از قرار معلوم‌سابقا دررودخانه مند سدی بوده که سه دفعه اول در زمان سعدبن‌زنگی‌از اتابکان فارس - دوم درزمان عمربن عبدالعزیز - سوم در زمان حاجی خان‌یکی از ضباط دشتی ساخته شده ولی بکلی خراب می باشد در ۱۳۱۳ که جاده ساحلی بوشهر - لنکه ساخته شده در مقابل کردوان پل متحرکی در روی رودخانه گذاشته شده که بوسیله تناب پس از بار گیری ماشین و مسافر بساحل رودخانه کشیده میشود .

منظره کرانه خاوری رود حله ازوسط رود خانه

رودخانه حله - سرچشمه آن‌رودخانه‌شاپور و دالکی‌است که ازارتفاعات بخش کازرون سرچشمه گرفته در قسمت رودخانه شهرستان شیراز و بخش کازرون شرح داده شده در دهستان‌دالکی بشهرستان‌بوشهر وارد پس ازمشروب نمودن قراء دهستان حله در ۲۵ کیلومتری شمال باختری بوشهر - به خلیج

فارس منتهی میشود عرض این رودخانه از صد الی دویست متر بوده در روی آن پل بسته نشده در مقابل قریه محمدی رود حله پل متحرکی دو کرجی بهم پیوسته از طرف مالکین قراء رود حله گذاشته شده که بوسیله آن اتومبیل های سواری را میتوانند از رود عبور دهند در نقاط مختلفه مورد احتیاج گدارهائی وجود دارد که دواب بخوبی از آن میگذرد

۳ رودخانه اهرم - سرچشمه آن دره‌های کوهستان شمال خاوری اهرم است که تا حدود چاه کوتاه جریان دارد در آن حدود در فصل تابستان بکلی ناپدید و بزمین فرو میرود فقط مواقع بارندگی های شدید گرمسیری طغیان یافته غالبا عبور ماشین و ارابهارا غیر ممکن میسازد

وضعیت سیاسی

شهرستان بوشهر از شش بخش حومه - بندر ریك - بندر دیلم - بندر کنگان - خورموج - برازجان تشکیل مرکز شهرستان بندر بوشهر دارای ۲٤٥۲۱ نفر نفوس و مجموع نفوس این شهرستان بالغ بر ۲۲۰٫۰۰۰ نفر است

۱ بخش حومه - مرکز بخش و شهرستان بندر بوشهر است مجموع نفوس بخش ۳۲۹۱٤ نفر و مجموع قراء آن ۱٥ قریه قراء معتبر آن عبارتند از بهمنی ۲۷۲۱ هلیه ٤۸۷ - چغارك ۳٥۳ - امامزاده ٤۰۲ - تل اشك ۲۰۱ نفر

۲ بخش بندر ریك - در شمال باختری بوشهر از سه دهستان تشکیل مجموع نفوس بخش ۱۹۶۰۰ نفر دهستانهای آن عبارتند از

دهستان حومه و حیات داود - در شمال باختری بندر ریك واقع از ٤۱ قریه تشکیل مرکز بخش و دهستان بندر ریك دارای ۲۲٥۲ نفر جمعیت قراء معتبر آن عبارتند از - بندر کناوه ۲٥۲۸ - چهار روستائی ۱۰٥۰ بهمنیاری ۸٥۸ محمد صالحی ٥۸٦ شول ۱۲۰۰ عباس ۳۷٦ - کمالی ۳۱۲ - چهار برج ۳۰٦ نفر

دهستان رود حله ـ در جنوب خاوری بخش واقع از ۱۵ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از محمدی ٤۳٤ ـ محرزی ۲۷٤ کره بند ٦۱۰ ـ عسگری ۱۸٦ نفر

دهستان انگالی ـ در خاور بخش واقع از ۱۳ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از محمد شاهی ۳۳۵ هفت جوش ۳۱۷ حیدری ۱۷۱ ـ نو کار ۱۵۰ نفر

۳ بخش دیلم ـ در شمال باختری شهرستان بوشهر واقع مرکز بخش بندر دیلم دارای ۳۱۲۹ نفر جمعیت مجموع نفوس بخش ۲۱٤۲٦ و مجموع قراء آن ٤۱ قراء معتبر آن عبارتند از عامری ۵۷۳ ـ چاه تلخ ٤۳٦ ـ کنار کوه ۳٤۵ بید اسمعیل ۳۸۲ سیاه مکان ۲۵۷ ـ احمد حسین ۲۳۰ بیدو ۲۹٦ نفر

٤ بخش بندر کنگان ـ درجنوب خاوری شهرستان بوشهرواقع مرکزبخش بندر کنگان دارای ۲٦۱۸ نفر جمعیت از ۷ دهستان تشکیل مجموع نفوس بخش ٦۰۳۹۸ نفر است

دهستان حومه و ثلاث و از ۱٦ قریه تشکیل مرکز دهستان بندر کنگان قراء مهم آن عبارتند ازنخل‌تقی ۱۱۵۵ طاهری وهفت چاه ۱۱۰۸ ـ اختر ۹۷۱ ـ عسلو ۸۹۷ ـ بندر تمبك ۸۷۵ ـ بنك ۱۳۲۱ نفر

دهستان آل حرم ـ در آخرین حد خاوری بخش در کرانه واقع از ۱۲ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از اخند ٦٤۱ کوشکنار ۱۲٤۲ ـ سروتاش ۲۱۱ ـ اکبری ۷۱ نفر

دهستان تمیمی ـ در باختر دهستان آل حرم واقع از ده قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از بستانو ۳۰۳ ـ چاه مبارك ٤۱۷ سهمو ۲۵٤ نفر

دهستان مالکی ـ در باختر دهستان تمیمی واقع از ۸ قریه‌تشکیل‌قراء مهم آن عبارتند از جزه ۳۱۰ ـ زیار ۲٤۵ ـ کنار خیمه ۵۹۳ نفر

دهستان علامرودشت - در شمال خاوری بخش واقع از ۱۹ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از کهنو ۲۰۹ - چاه عیسی ٤۸٤ - چاه گزی ۲۸۵ نفر

دهستان دیر - در باختر کنگان واقع از ۲۳ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از بندر دیر ۷۰۰ . پروستان ۷۰۰ - آبدان ۱۰۰۰ نفر

دهستان جم - درشمال خاوری کنگان واقع از۲۱ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از جم ٦۰۳ - خواجه احمدی ۳۰٦ - بابا مبارك ۵۲۹ چاهه ٤٦۹ نفر

۵ بخش خورموج - در جنوب خاوری بوشهر واقع مرکز بخش قصبه خورموج دارای ۲۵۱۸ نفر نفوس از هشت دهستان تشکیل مجموع نفوس بخش ۳۳۷۲۲ نفر است دهستانهای این بخش عبارتند از

دهستان حومه - از ۳۱ قریه تشکیل مرکز دهستان قصبه خورموج قراء معتبر آن عبارتند از حیدری ۵۱۳ - لاوررئیس علی ۵۱۸ عربی ۳۰۹ - چاه دشتی ۳۰٤ نفر

دهستان بوشکان - در شمال بخش واقع از ۱۳ قریه تشکیل مرکز دهستان بوشکان دارای ۷۱۲ نفر نفوس قراء معتبر آن عبارتند از دهرود ۷٦۷ تنك درم - ۱۰۱۰ ارغون ۲۹۸ نفر

دهستان کاکی - در جنوب خاوری بخش از ۲۱ قریه تشکیل مرکز دهستان قریه کاکی دارای ۵۵۳ نفر نفوس قراء مهم آن عبارتند از گزك - بادونه - کناری شعری

دهستان شینه - در خاور دهستان کاکی واقع از ۱۵ قریه تشکیل مرکز دهستان قریه شینه دارای ٤۱۵ نفر جمعیت قراء مهم آن عبارتند از دشت زال ۳۱۳ - درویش ۲۱۳ - کردلان ۱۱۰ نفر .

دهستان بردوخون ـ در جنوب دهستان کاکی واقع از ۱۸ قریه تشکیل مرکز دهستان قصبه بردوخون دارای ۱۵٤٦ نفر نفوس قراء مهم آن عبارتند از شه‌نیا ۳۲۹ شبیرم ۳۱۰ نفر

دهستان لاور کنگان ـ در باختر دهستان کاکی واقع از ۱۵ قریه‌تشکیل قراء مهم آن عبارتند از لاور ٥۸٦ شیخان ٦۳۸ زیارت ٥۷۷ ـ هرکان ۱٦۷ نفر

دهستان چقاپور ـ در جنوب دهستان حومه واقع از ۱۲ قریه تشکیل‌قراء مهم آن عبارتند از چقابور ۲٥٥ ـ طویل دراز ۳٤۹ فقیه احمدان ٥۰۷ نفر

دهستان طرج ــ در خاور دهستان شینه واقع از ٤ قریه کناربندك ۷٤ سرنك ۷۰ ـ دهوك ۱۲۸ ـ خاشور ۷۰ نفر تشکیل شده

٦ بخش برازجان ـ در شمال خاوری بوشهر واقع مرکز بخش براز جان دارای ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت از نه دهستان تشکیل مجموع نفوس بخش ٥۱۲٤۹ نفر دهستانهای تابعه آن عبارتند از :

دهستان حومه یا دشتستان ـ از ۱۲ قریه تشکیل مرکز دهستان برازجان قراء معتبر آن عبارتند از دهقایه ۱۳۸٦ بنداروز ۷٦۹ ـ رهدار ۲۸٤ ـ بساغ حصار ۱۲۰ نفر

دهستان شبانکاره ـ در شمال باختری براز جان واقع از ۳۸ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از ده کهنه ۱۱٦۹ ـ دو راهی ۱۱۸٤ ـ خلیفه ٤۹۸ ـ چهل گزی ۳۰٥ ـ بهرام آباد ٤٥۸ نفر .

دهستان زیر راه ـ در شمال باختری بخش واقع از ۱۸قریه تشکیل‌قراء مهم آن عبارتند از سعد آباد ۲۰٦۹ ـ درودگاه ۱۱۱۷ نظر آقا ۸۲۸ تل قاتل ٤۳۲ نفر

دهستان دالکی ـ در شمال بخش واقع ازچهار قریه‌تشکیل مرکزدهستان قصبه دالکی دارای ۱۰٦۸ نفر جمعیت است

دهستان مزارعی - در باختر دهستان دالکی واقع از ۹ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از مزارعی ۱۰۸۵ - شول ۲۱۵ - سیاه منصور ۱۴۰ نفر

دهستان علیشاوند - در باختر بخش از ۸ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از علیشاوند ۶۹۴ - خوشاب ۳۵۰ - چاه خالی ۶۴۱ نفر

دهستان زیارت - درباختر بخش از ۷ قریه تشکیل قراء معتبر آن عبارتند از زیارت ۱۳۳۵ ، سر کره ۲۳۸ صفی آباد ۱۰۵ نفر

دهستان کیسکان - در خاور بخش از ۸ قریه تشکیل قراء مهم آن عبارتند از فاریاب ۵۱۶ - باغ تاج ۳۵۰ نفر

۷ بخش تنگستان - درجنوب خاوری بوشهر واقع مجموع قراء آن ۵۸ قریه قراء معتبر آن عبارتند از بندگز - کورك - کرکور - کلکی - عالی جنگی - محمد احمدی - ابولخیر - رستمی - حیدری - محمد عامری - داوار - اهرم پهلوان کبکی

وضعیت اقتصادی

ثروت و دارائی - ساکنین سواحل بطور کلی بمناسبت فقدان آب و زمین مزروعی بی چیز و چون وسیله تجارت هم در دست ندارند فاقد دارائی اغلب از صید ماهی اعاشه و عده که دارای قایقهای شکاری بزرك و کوچك هستند از حمل بار مال التجاره استفاده در بندر بوشهر از لحاظ مرکزیت بازرگانی دارای بازرگانان معتبر و ثروتمند بوده و توده مردم از لحاظ کثرت کار حمل نقل ما التجاره و ایاب ذهاب مسافرین امرار معاش می نمایند .

اهالی بخشهای برازجان - خور موج تنگستان جز عده مختصری از مالکین و بازرگان سایرین بی بضاعت و فاقد دارائی هستند در دشتستان و شبانکاره بواسطه حاصلخیزی اراضی و زیادی زراعت عده مالکین نسبتا ثروتمند میباشد

استعداد منطقه و محصول عمده ـ اراضی کرانه قابلیت زراعت نداشته و فاقد آب جاری است در قسمتهای دامنه ارتفاعات و دره ها که اراضی مستعد بوده ولی آب جاری ندارد زراعت عمده این شهرستان بوسیله آب چاه که با گاو و یادست کشیده میشود انجام میگیرد بدیهی است بدینوسیله زراعت عمده برداشت نخواهد شد ولی در دهستانهای شبانکاره و حله و بعضی دیگر از دهستانها که از آب رودخانه حله و مند استفاده می نمایند زراعت خوبی برمیدارند که که علاوه از احتیاجات شهرستان بشهرستان دیگر نیز صادر می نمایند زراعت دیمی نیز معمول در صورت نزول سه چهار باران بموقع محصول خوبی برداشته همچنین نخلستانهای خود را مشروب مینمایند

محصول عمده عبارت است از گندم ـ جو ـ ذرت ـ و خرما

جنگل ـ در کوهستان و دامنه ارتفاعات ساحلی جنگلهای تنک و بوته زارهای بلنددیده میشود که بهترین چراگاه شتر بوده و ازچوب آن نیزاستفاده میشود جنگلهای نسبتا مهم آن در حدود بندر طاهری و بندر عسلو و در نقاط معروف به چاه کهور و حیوانه همچنین در بین بندر مغو و بندر حسینه پشت کوه سرو جنگلهای وسیعی بنظرمیرسد .

بعلاوه در حدود در و احمد ۳۰ کیلومتری بندر دیر در کنار ساحل و همچنین در کنار خور بیدخان بندر عسلویه درختهائی شبیه بدرخت بیدموسوم به هرا یا گرم بشکل جنگل انبوهی که با آب دریارشد می نمایند دیده میشود برگ درختهای نامبرده علوفه دواب میباشد .

حیوانات ـ حیوانات اهلی عبارتند از گاو ـ گاو میش ـ بز ـ گوسفند الاغ ـ شتر ـ قاطر ـ و طیور خانگی حیوانات وحشی آن گراز ـ گرگ ـ شغال روباه ـ آهو درقسمتهای کرانه و جلگه شکار کوهی در کوهستانها دیده میشود از طیور وحشی آن کبک تیهو در کوهستان ـ آهوبره ـ و کبوتر چاهی ودراج در جلگه بحد وفور دیده میشود

مراکز بازرگانی - مراکز بازرگانی سواحل عبارتند از - بندر دیلم - بندر ریك - بندر بوشهر - بندر لاور - بردخان - بندر دیر - بندر کنگان - بندر اختر - بندر طاهری - بندر مغو - بندر لنگه - بندر کنك .

مراکز بازرگانی دور از کرانه عبارتند از برازجان - دالکی - شبانکاره

کانها - چون اکتشافات کافی بعمل نیامده نوع ومحل کانها معلوم نیست

قسمت نظامی

الف - ورزیدگی اهالی و سکنه منطقه فارس

۱ شیراز - اهالی بخش شیراز و حومه را ازلحاظ ورزیدگی میتوان بسه قسمت تقسیم نمود - قسمتی مانند اهالی شهر نشین بزندگانی شهری عادت - قسمتی مخصوصاً در حومه جنبه رعیتی داشته - قسمت سوم بمشاغل آزاد اشتغال داشته با این ترتیب هرسه طبقه از لحاظ ورزیدگی کار آمد نبوده بیشتر بزندگانی با تجمل عادت کرده اند معذالك نظر به آب وهوای مناسب در هرسه طبقه قسمتی به سواری و راه پیمائی مبادرت وجوانان که بانواع و اقسام ورزشهای جدید اشتغال دارند تا اندازه ورزیده می باشند .

۲ آباده - اهالی این بخش ورزیدگیشان بدنیست و میتوان حد متوسط فرض نمود نه وجه مطلوب و کار آمد شجاع هستند نه تنبل و سست عنصر .

۳ بوانات - اهالی این حدود ورزیده و قوی البنیه می باشند مخصوصاً ساکنین بلوك ارسنجان درکوه نوردی ید طولانی دارند فقط در نقاط مالاریائی از قبیل کمین و ابولوردی بواسطه ابتلا به مالاریا و بدگذرانی اغلب بیمار بنظر میآیند .

٤ فسا - ورزیدگی اهالی متوسط اهالی جهرم نسبتاً ورزیده تر می باشند

۵ نیریز و اصطبهانات - اهالی زحمت کش بردبار و در کوه گردی پـر طاقت می باشند .

۶ داراب - غالباً ورزیده و عده باسب سواری و تیر اندازی آشنا اهالی کوهستان در پیاده روی و عبور از نقاط صعب العبور مهارت دارند .

۷ لارستان - عموما ورزیده در خدمت سربازی بردبار می باشند .

۸ فیروز آباد - اهالی فیروز آباد کاملا ورزیده هستند .

۹ ممسنی - بطور کلی ورزیده و کوه گرد می باشند .

۱۰ کازرون - بواسطه وجود کوه ها واحتیاج مبرم اهالی بکوه گردی عموما قوی البنیه و در هر کاری پر طاقت بار آمده زندگی ساده و بی آلایش آنها نیز باین موضوع کمك مهمی کرده است .

۱۱ بخشهای کوهستانی سواحل - اهالی دشتی - دشتستان - و تنگستان عموما ورزیده و شجاع و متهور می باشند .

۱۲ سواحل - اهالی ورزیده و بردبار زندگانی ساده برای خدمت در نیروی دریائی کاملا مناسب هستند .

ب تعداد زوجات و موالید

۱ شیراز - زوجات و موالیه شیراز و حومه خوب نظر به کثرت زوجات موالیدنیز زیاد است .

۲ آباده - موالیدآن نسبت به جمعیتی که دارد بدنیست .

۳ بوانات - تعداد زوجات معمول و اغلب دارای چند اولاد می باشند

۴ فسا - تعداد زوجات و موالیدرضایت بخش است .

۵ جهرم - تعداد زوجات کم عده قلیلی دارای دو زن بوده تعداد موالید کم ولی از عده متوفیات تجاوز نمی نماید

٦ نیریز واصطبهانات - زوجات متعدد در نتیجه موالید زیاد است .

۷ داراب - صدی نود متاهل هستند از همین رو تعداد موالید خوب است .

۸ لارستان - تعداد زوجات و موالید متوسط .

۹ فیروز آباد - تعداد زوجات کم موالیدزیاد اما بواسطه عدم رعایت بهداشت تعداد تلفات نیز زیاد است .

۱۰ ممسنی - تعداد زوجات معمول‌موالید رضایت بخش است .

۱۱ کازرون و سواحل - از لحاظ اینکه ازدواج کم خرج میباشد اهالی زنهای متعدد میگیرند و نظر باینکه امراض مقاربتی هم کمتر شایع است توالد و تناسل زیاد لیکن در نتیجه عدم رعایت بهداشت و زندگانی کثیف باداشتن زوجات متعدده وموالید زیاد متوفیات نیز زیاد است .

ج بررسی منطقه ازلحاظ نظامی

منطقه فارس چنانچه در قسمت طبیعی ذکرشد منطقه ایست بسیاروسیع و دارای کرانه بطول ۸۰۰ کیلومتر چنانچه بخواهیم منطقه فارس را از لحاظ نظامی مورد توجه وبررسی قرار دهیم دراین منطقه از لحاظ نظامی‌دواصل مسلم بنظر خواهد رسید .

۱ کرانه های فارس - ۲ منطقه داخلی .

۱ کرانه های فارس - نظرباینکه فارس دارای مرزهای زمینی نیست وتقریباً از طرفین بمسافات زیادی از خاور و باختر بوسیله کرمان و خوزستان

پوشیده شده لذا یگانه جهت و محلی که در صورت هر گونه تجاوزی ممکن است مورد تعرض قرار گیرد همان کرانهای خلیج است .

این کرانه بااینکه مطول ودر حدود ۸۰۰ کیلومتر است ولی باید درنظر داشت که نقاط حساس آن بسیار کم زیرا بفرض اینکه قوای مهاجم موفق به اشغال کرانها بشود از آنجائیکه منطقه بسیار خشك و فاقد منابع محلی و راه رسوخ بطرف داخله است لذا انحصاراً تمام توجه متعرض متوجه مهورهای رسوخی یا خطوطی خواهد شد که امکان تجاوز بعدی را برای او تسهیل نماید از این نقاط مهم در سراسر منطقه کرانه بسیار محدود و منحصر به نقاط زیر است

۱ بندرعباس ـ گرچه در منطقه کرمان است ولی مجاورت با منطقه فارس قابل توجه محسوب میشود .

۲ بندر لنگه ـ که راه نیمه شوسه بطرف بستك آمده و از آنجا راه شوسه بطرف شیراز امتداد دارد

۳ بندر بوشهر ـ که بهترین معبر بطرف شیراز محسوب میشود

٤ بندر کناوه ـ که از این مهور میتوان هم به راه بوشهر شیراز و هم به خوزستان رخنه نمود

پس در تمام طول کرانه فقط ٤ نقطه حساس بنظر میرسد شاید سؤال شود که کدام یك بهتر و یا درجه اهمیت هریك تاچه پایه می باشد .

از نقطه سهولت دست یابی ۲ نقطه بندر عباس و بندر بوشهر به نظر مجسم میشود .

از لحاظ مسافت و نزدیکی به نقاط حساس داخلی بوشهر در درجه ۱ اهمیت است چه در حدود ۲۹۰ کیلومتر از شیراز ۱۲۰۰ کیلومتر از طهران بیش نیست ولی پس از دست یابی به کرانها که قطعاً در درجه اول چهار مهور رسوخی مندرجه بالا است هر متعرضی آماده حرکت بطرف داخله کشور خواهد شد در این جا موضوع بسیار قابل توجه وضعیت ارتفاعات و مسیر کوهستانهای منطقه است که که کاملا بموازات کرانه قرار گرفته و خطوط متوالی یکی پس از دیگری ایجاد

نموده است که هریك از این ارتفاعات موانع پرارزشی محسوب شده و از لحاظ دفاع و جلوگیری از عمل تعرض بهترین و پرارزش ترین مانع میتوان محسوب داشت چه در کلیه این مواضع چند خاصیت کلی را بشرح زیر میتوان اسم برد .

۱ - عمق کافی

۲ - وجود مانع در تمام طول خود

۳ - اشکال دور زدن

٤ - دارا بودن میدان دید و تیر وسیع بطرف جلو تامسافت بسیار زیاد.

۲ وضع داخلی منطقه - بطوریکه در شرح وضع طبیعی منطقه بطور کامل تشریح گردید چون جهت کلیه رشته های کوهستانی از شمال باختری بجنوب خاوری است لذا برای هرگونه حرکات و عملیاتی که ازجنوب بشمال انجام گیرد باسدهای نامبرده مصادف شده و میتوان گفت بااشکال زیاد میتوان بعملیات نظامی ادامه داد زیرا بایستی از سدهای کوهستانی که اکثر از کوهستانهای خشك وسخت تشکیل گردیده عبور لذا عبور از آنها خالی ازاشکال نبوده خاصه در مناطق کرانه که کاملا منطقه گرمسیری محسوب و دارای هوای سوزان وخالی از آب وقسمتی خالی از سکنه و برخی از قسمتهای آن بکلی شور زار است .

ولی هرقدر حرکت از جنوب بشمال باوجود این سدهای کوهستانی مشکل است حرکات از خاور به باختر و یابرعکس کمتر به سدهای منظور مصادف شده و بلکه فقط از دره هائیکه مدخل واقعی منطقه است بایستی عبور کرد

اگر توجهی بتاریخ گذشته شود اردوکشی سرداران نامی را در این سر زمین بنظر آوریم ملاحظه میکنیم که اکثر اردوکشی های ازمنه گذشته بطرف این منطقه از طرف باختر انجام و با استفاده از معابر و دره های ورودی به این منطقه راه یافته اند تعرض از خاور یا باختر بطرف این ناحیه هم مستلزم عبور از کرمان و یا خوزستان می باشد و جهت مواجه با این خطر خیلی خوب

بنظر میرسد که اگر جاده های عرضی در اختیار قوای مدافع باشد بهتر موفق به مواجه با این خطر شده سریعتر خواهد توانست از متعرضین جلوگیری نماید پس در نتیجه لزوم معابر عرضی متعدد چه از لحاظ مواجه باخطر مذکوره بالا و چه کمك به پادگانهای مناطق خاوری و باختری لازم میباشد

ضمنا نبایستی فراموش کرد که عبور از باختر بطرف خاور بواسطه فشردگی منطقه کوهستانی - قلل بسیار مهم - کمی عرض دره ها - خیلی مشکل است در صورتیکه در سمت خاور بمناسبت باز بودن دره ها - بریدگی ارتفاعات کمی ارتفاع قلل عبور بطرف داخل منطقه نظیر اشکالات باختر نبوده بلکه بدرجات سهل تر است .

بادر نظر گرفتن شرح بالا میتوان چند سطر مختصری از لحاظ نظامی برای این سرزمین وسیع در نظر گرفت .

مرز اساسی و مهم فارس مرزهای دریائی است که از زمان انوشیروان عادل تا روزگار فعلی همیشه مورد توجه فاتحین و سرداران و سلاطین بوده است زیرا برای اثبات فرمانروائی و بسط قدرت خود از این دریا حفاظت وحراست و نگاهداری این کرانه هارا لازم میشمردند .

امروز مثل ایام گذشته اگر افکار توسعه یافت یا اصول نوینی بدست آمده ولی نبایستی فراموش نمود که باز کرانه های خلیج همان اهمیت و عظمت گذشته را دارا و همان موقعیت تاریخی را حائز است چون خلیج فارس راه اقتصادی و بازرگانی کشور ایران محسوب و از این طریق است که ارتباط ما باسایر جهان تامین میگردد پس حفظ و حراست آن برای ما مثل سوابق ایام لازم است خاصه امروز که مرزهای دریائی بیش از ایام گذشته کسب اهمیت نموده است

نبایستی فراموش کرد که در پس این کرانه ها مردمانی باعلاقه و میهن پرست باخون پاك ایرانی زیست و زندگانی می‌نمایند که تاریخ عملیات شجاعان تنگستانی بهترین خاطـرات فراموش نشدنـی را از آن به یادگار باقی بگذارد .

صورت اطلاعات پست تلگراف و تلفنی منطقه فارس

اسامی دفاتر	نوع سرویس			ملاحظات
شیراز	پ	ت	تل	
ده بید	،	،	،	
آباده	،	،	،	
کازرون	،	،	،	
اردکان	،	،	،	
فیروز آباد	،	،	،	
سروستان	پ			
فسا	،			
جهرم	،			
داراب	،			پ علامت دفترپست
اصطبهانات	،			ت ، تلگراف
لار	،			تل ، تلفن
عوض	،			ش ، شعبه‌پست
سیوند	،			ص ، صندرق پست
بوانات	،			
نوبندگان	،			
نی ریز	،			
سعادت آباد	ص			
تخت جمشید	پ	ت	تل	
سورمق		ش		

صورت اطلاعات پستی منطقه فارس و مسافت هریك نسبت به شیراز

مسافت				وسیله حمل پستها	ملاحظات
از	به	طریق	کیلومتر		
شیراز	کازرون	مستقیم	۱۱۸/۵۰	اتومبیل هفته ۵ روز	
،	میوند	،	۹۰	، ، ،	
،	سعادت آباد	،	۱۲۰	، ، ،	
،	بوانات	ده بید	۲۵۷	، ، دو روز	تا ده‌بید اتومبیل و از ده‌بید پیک سوا
،	ده بید	مستقیم	۱۹۷	، ، ۵	
،	سورمق	،	۲۶۵	، ، ،	
،	آباده	،	۲۹۸	، ، ،	
،	اردکان	،	۹۶	پیک سوار هفته دو ،	
،	تل خسروی	اردکان	۱۸۰	، ، ،	
،	فیروز آباد	مستقیم	۱۰۸	، ، یکروز	
،	سروستان	،	۷۸	اتومبیل ، دو روز	
،	فسا	،	۱۳۷	، ، ،	
،	جهرم	فسا	۲۱۹	، ، ،	
،	لار	،	۲۹۳	، ، ،	
،	عوض	،	۴۲۹	، ، ،	تا لار با اتومبیل از لار با پیک پیا
،	نیریز	،	۲۵۵	، ، ،	
،	اصطهبانات	،	۲۱۹	، ، ،	
،	داراب	،	۲۵۵	، ، ،	
،	نوبندگان	،	۱۵۹	، ، ،	
،	نهلیان	کازرون	۱۸۹	، ، ،	تا کازرون با اتومبیل از آنجا با
،	تخت جمشید	مستقیم	۶۰	اتومبیل هفته ۵ روز	پیک سوار

فصل چهارم

آثار تاریخی و ابنیه قدیم

بطوریکه در مقدمه شرح داده شد فارس مهد تمدن ایران محسوب شده و یادگار بسیاری از عصر عظمت و مجد ایران در این سرزمین باقی می‌باشد که فقط از لحاظ یاد آوری اسامی آثار منظور بطور اختصار ذکر مینمائیم

۱ - آثار قدیمه شهر شیراز

۲ - تخت مادر سلیمان در ٦ کیلومتری جنوب خاوری شیراز

۳ - بازارگاد - شهرقدیمی پایتخت کورش در مشهد مرغاب

٤ - تخت جمشید - در مرو دشت

٥ - نقش رستم در ده کیلومتری استخر

٦ - نقش رجب بین راه استخر و تخت جمشید

۷ - استخر - شهر قدیمی در ۳ کیلومتری حوالی تخت جمشید

۸ - غار شیخ علی - از زمان ساسانیان

۹ - قصر ابونصر در ۱۳ کیلومتری شهر شیراز

۱۰ - قلعه ضحاك در نزدیکی فسا

۱۱ - آثار قدیمه فراشبند

۱۲ - آثار فیروز آباد و قبور ساسانی

۱۳ - شهر شاپور از دهستانهای کازرون

١٤ - خرابه های قصر سلطنتی در نهلیان از عهد هخامنشی

۱٥ - دخمه شاپور در ناودان توابع کازرون

١٦ - قلعه دار بکرد

۱۷ - قصور ساسانی در سروستان

۱۸ - آثار قدیمی نیریز

۱۹ - آثار بند امیر

چون شرح کلیه ابنیه بسیار مفصل و احتیاج به کتاب خاصی خواهدشد لذا فقط شرح مختصری راجع به

۱ - ابنیه شیراز
۲ - بند امیر
۳ - خرابه های استخر

درج میشود

راجع بشهر شیراز

شهر شیراز یکی از مصفا و قشنگ ترین شهرهای ایران محسوب میشود که در تمام ادوار اهمیت و عظمت خودرا کاملا دارا و حالیه نیز حاوی یک رشته یادکاریهای ازمنه گذشته و سلاطین و بزرگان قرون پیش میباشدازجمله

۱ - موزه پارس از بناهای کریمخان زند است که در آنجا اقامت داشته و پس از مرگ هم جسدش را در آنجا بخاک سپرده اند.

بناء مزبور امروز به موزه پارس تبدیل شده که شامل انواع آثار و صنایع تاریخی ایران میباشد مخصوصاً نقاشیهای زمان لطفعلی خان زند و قرآنهای تذهیب شده که در آنجا وجود دارد بسیار جالب میباشد.

۲ - مسجد وکیل که آنهم از بناهای کریمخان زند است اهمیت مسجد وکیل بیشتر در منبر سنگی (۱۳ پله) خاصه ستونهای سنگی آنست که از حیث ساختمان و طرز حجاری با اندك اختلافی نظیر ستونهای سنگی قصراپادنه تخت جمشید است.

۳ - مدرسه خان و امسلم زاده میرمحمد (از بناهای عضدالدوله) و شاه چراغ و مسجد جامع عتیق.

این مسجد از بناهای عمرولیث صفاری است که بقایای کاشی های آن بسیار مهم است و نیز دارای کنگره هائی است که نظیر کنگره های سردر مسجد شاه اصفهان میباشد ولی متاسفانه خرابی های بسیار دارد که گویا در صدد تعمیر آن باشند.

۴ مقبره سعدی که در نزدیکی باغ دلگشا در دامنه کوه باصفائی قرار گرفته است از بناهای حاجی میرزا علی اکبر قوام است واز نقاط باصفای شیراز محسوب میشود در ایام تعطیل تفریگاه عمومی است که همه بدان آستان هجوم آورده بیاد آن شاعر پا گروان نغمه سرائی میکنند .

۵ - آرامگاه حافظ که کمی پائین تر از آرامگاه سعدی است سابقاً خرابهٔ بیش نبود و اگر مقابر اطراف وجود نداشت محققا قبر حافظ از میان میرفت ولی اکنون بجبران آن خرابیها آرامگاه مزینی فرهنگ تهیه کرده است

بند امیر

دور نمای بند امیر- بند امیر از بندهای بسیار مهم و تاریخی ایران است که قرنها از تاریخ بنای آن میگذرد و هنوز بانهایت استحکام برقرارمانده و از برکت آن دوجلگه وسیع یعنی مرودشت و کربال معمور و مزروع گردیده و آبادیهای متعددی بوجود آورده است .

این بند بهمان اندازه که عظمت و استحکام دارد دارای منظره بدیع و دلکش است بند امیر دارای سیزده چشمه طاق است که آب از هریك از این طاق ها باکمال شدت نعره زنان و کف کنان میگذرد .
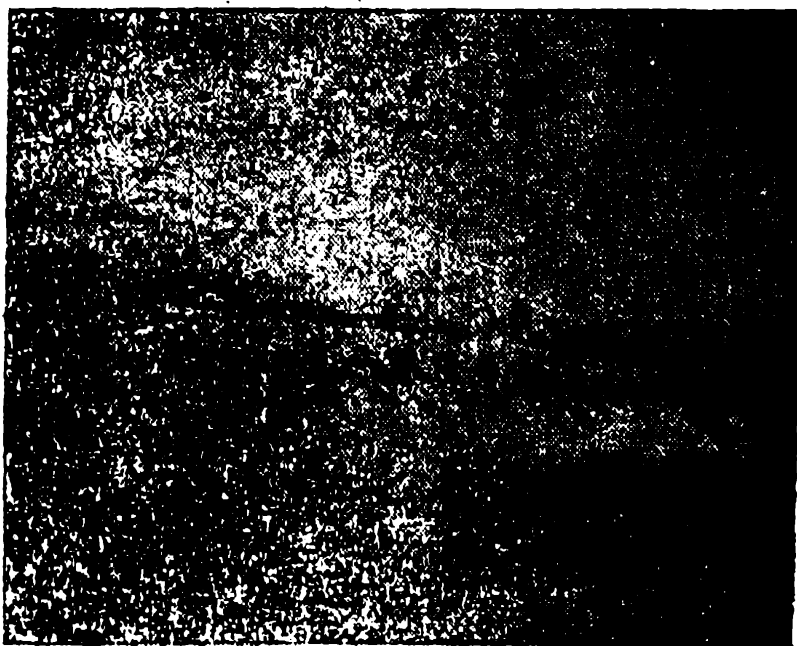
منظره بند امیر

موقعیت بند امیر - بند امیر در شمال شرقی شیراز ودر بیست کیلومتری تخت جمشید واقع و بررودخانه کر که بین دو جلگه بسیار وسیع و حاصلخیز مرودشت و کربال میگذرد قرار دارد رود کر از دو رود دیگر که سیمر و کامفیروز باشد سرچشمه میگیرد یعنی این دو رود نزدیك پل خان بریکدیگر پیوسته تشکیل رود کر میدهد و بالاخره بدریاچه ای که نزدیك نیریز است فرومیریزد در دوسمت بند آبادی معتبری است که از برکت این رود به امر زراعت میپردازند سابق براین محصول عمده آنها غله و پنبه بود ولی در این سنوات اخیر که یك دستگاه کارخانه قند سازی در مرودشت درچند کیلومتری همین بند بنا شده است چقندر مصرف کلی پیدا کرده و طبعاً رعایا نیز بزراعت چقندر پرداخته اند .

بطور کلی این آب و زمین استعداد مخصوصی برای هرقسم زراعت دارد ومخصوصاً چغندری که در این اراضی بدست آمده دارای بهترین مواد قندی است .

مناسبات بند با کارخانه قند سازی - کارخانه مهم قند سازی مرودشت به اعتبار و اطمینان همین موقعیت مساعد فلاحتی و باعتماد این آب فراوان و این زمین مستعد و این بند معتبر است که در جلگه مرودشت بناشده و این حسن انتخاب ازاولین سالی که کارخانه بکار افتاد مشهود گردید بطوریکه امروزه کارخانه قندسازی مرودشت از حیث محصول و منافع سرآمد سایر کارخانهای قند سازی است . منافعی که این کارخانه درسالهای گذشته نشانداده از سایر کارخانها فزونتر و محصولی که بعمل آورده بیشتر رضایت بخش بوده است و چون زراعت چقندر دراین حدود تقریباً بی سابقه بوده بهمان نسبت که با کسب تجربه و آزمایش و انتخاب بهترین بذری که موافق با آب و هوای آن حدود باشد محصول بهتری بدست خواهد آمد بهمان نسبت نیز عملیات کارخانه قند سازی رو به توسعه رفته و عایدات سالیانه آن افزایش خواهد یافت .

وجه تسمیه و تاریخ بنای بند - چون امیر عضدالدوله دیلمی این بندررا بساخت از این جهت بافتخار او به (بند امیر) ملقب شد امیر عضد الدوله ابو شجاع دیلمی از سلاطین مقتدر نیکو سیر عدالت پرور ایران بوده واول فرمانروائی است که پس از غلبه عرب بنام شاهنشاه شناخته شد و سنه سیصدو هفتادو دوهجری بسن ٤٨ ساله گیدار فانی را وداع گفت ونام نیکی از خود باقی نهاد .

وضعیت عمومی بند - این بند از سنگهای بزرك وبا ساروج ورمل بقسمی محکم ساخته شده که قرنهاست سد راه سیلاب رود عظیمی مثل رود کرشده و هنوز پایدار بوده آسیبی به آن نرسیده است سالیان دراز نیز سالم خواهد ماند برروی این بند پل محکمی قرار دارد که دارای سیزده چشمه طاق است دهنه طاقها از شمال بجنوب باز میشود یعنی آب رودخانه از سمت شمال وارد این طاقها شده و از جنوب خارج میگردد .

مشخصات بند و پل - پلی که روی بند قرار دارد یکصدو پانزده متر طول وچهار مترونیم عرض دارد . خود بند محض مزید استحکام مدرج ساخته شده باین معنی که از زیر پایهٔ پل از سمت جنوب تدریجا بشکل پله منبسق میشودتا بعمق هشت متر میرسد و چون آب روی این پلها میغلطد و تند میگذردبشکل آبشارهای متعددی در میاید که بسیار جالب توجه و خوش منظر است .

وسیله استفاده از بند چون بند مانع جریان از آب رودخانه است طبعاً آب رودخانه بواسطه این مانع مصنوعی بالا میآید و بدین وسیله در جدول هائی که در دوسمت رودخانه و به فاصله پانصد قدمی بالای بنداحداث شده وارد میشود و در نقاط دور دست بمصرف زراعت میرسد - در سمت چپ رودخانه دوجدول بزرك احداث شده که ابرا به جلگه وسیع کربال راهبری میکندچون بلوك کربال خیلی وسیع است طبعا یك همچو پهن دشتی اراضی نسبتا پست و بلند دارد که به سفلی وعلیا نامیده میشوند . این ۲ نهر که شرح آن گذشت

اراضی علیارا آب یاری و مزروع میکنند. از برای استفاده اراضی سفلی درسمت راست رودخانه و بفاصله چند قدمی بند نهر دیگری احداث شده که عرض آن در مبداء بیش از شش متر نیست ولی هرقدر دور میشود عرض آن زیاد تـر میگردد . اراضی سفلی بوسیله این نهر سفایت و معمور میشود . دیوار هـای این نهر از سنگ و ساروج ساخته شده اول بسمت مغرب میرود - سپس به جنوب برمیگردد تادو مرتبه به خود رودخانه متصل میشود .

علائم آبادیهای قدیم - وضعیت عمومی بلوك کربال مخصوصاً در جوار خود بند نشان میدهد که آبادی های معتبر و بناهای مهمی دارا بوده که از میان رفته است مثلا هنوز هم در نزدیکی خود بند آثار بناهای مفصلی دیده میشود که از سنگ وگچ وساروج بوده و محسوس است که بقایای عمارات و کاروانسراها وبازار ها بوده که امیر عضدالدوله در زمانی که بندرا ساخته بنانهاده ولی بعداً مخروب شده واز میان رفته است .

آسیاهای اطراف بند- مخصوصاً درسمت شرقی بند اسیاهای متعددی ساخته شده که همیشه اوقات مشغول کار و تمام اجناس بلوك کربال و حتی مرودشت را به رایگان اسیا میکنند و عایدات مهمی به ساکنین اطراف بند میرساند برخی از این آسیاها به یك سنگ آب اکتفا نکرده دارای چندین سنگ است که شب و روز میگردند و منافع به صاحبان آسیاب میرسانند- یـکی از این اسیاب ها هفت سنگ دارد که حلقه وار بگرد هم ساخته شده که چون همه باهم بگردش در میایند منظره بدیعی نشان میدهند .

خرابه های استخر

به اهمیت و عظمت خاصی که خرابه این ابنیه کهن در تاریخ ایران
ست سطری چند راجع به ابنیه تاریخی آن درج و ابنیه کنونی
ی در این سرزمین ملاحظه خواهد کرد شرح دهیم تا این قسمت تاریخی
ده و از بررسی آن پی به اهمیت تاریخی این سرزمین ببریم .

خرابه های استخر

تمدن و یادگار عظمت ایران باستانی این جاست در عصریکه قسمت
گیتی را تاریکی جهل فرا گرفته بود نیاکان ما کاخ رفیع آنرابر
ند این جاست که مارا در پیشگاه جهانیان صاحب تاریخی درخشان
ماید بالاخره اینجا همان نقطه است که پس از حریق اسکندر در اثر
ر بانهدام رفت .
وقع ورود به این بنا اول به پله های خیلی کوتاه مصادف میشویم
، از آن بهیچوجه خستگی تولید نمیکنند میگویند این پله را از آن
ساخته بودند که سلاطین هخامنشی سواره از آن بگذرند .
الای پله دروازه عظیم در حقیقت مدخل بارگاه شناخته میشود

سرستونهای آن دو مجسمه ملاحظه میشود که از حیث صورت شکل آدمی دارند و ریش مجعدی داشته کلاهی کنکره‌دار برسر دارند و از حیث دست و پاودم یکی بشکل گاو و دیگری بشکل‌شیر حجاری شده است و دو کتیبه هم در دو دیواره این دروازه دیده میشود که‌حکایت از بنا کننده آن مینماید

در چند قدمی آن دروازه حوضی از سنك قراردارد که بعضی آنرا حوض قصر و برخی آبخوار اسبهای سلطنتی میدانند و عده هم بر آنند که این حوض نیست بلکه تقریبا آتشکده سلاطین هخامنشی بوده است که در مواقع رسمی و بار عام درآن آتش میسوزانیدند .

سپس پله وسیع مجللی بارتفاع سه‌متر که دیواره آن از تصاویر قراولان خاصه حجاری شده است معلوم است که نخستین قصر این بارگاه‌بوده

این قصر عظیم که آنرا قصر اپادانه گویند از بناهای خشایار شااست که قصر بار عام او بوده است و ٦٤ ستون داشته که فعلا ۱۳ ستون آن برپاست

ارتفاع هرستون بیست متر است که از سه قطعه سنك سفید مدور تشکیل یافته است و چنان این سنگهارا برروی هم سوار کرده بهم اتصال داده اند که بزحمت حد فاصل آنها تشخیص داده میشود .

اخیرا در سمت راست این قصر دو رشته پله بارتفاع پنج متر کشف شده است که روی آن از کنکره‌هائی بسبك قدیم زینت یافته است .

و در بدنه این پله ها تصاویر برجسته بسیاری دیده میشود که از حیث حجاری و دقت و ظرافتی که درآن بکار رفته است‌بسیار جالب ودلپسندمیباشند از آنجمله تصویر شیری است که بگاوی حمله برده است و چون این تصویر در تمام حجاریهای تخت جمشید دیده میشود شاید بتوان حدس زد که علامت رسمی در بار هخامنشی بوده است

در سمت راست این قصر تصویر قراولان‌قصر دیده‌میشوند که بعضی‌مسلح و برخی بی سلاح بوضعهای مختلف ایستاده اند و چنان بنظر میرسد که با یکدیگر سخنی میگویند و در پایان این صف‌دو عرابه اسبی نقش شده‌است
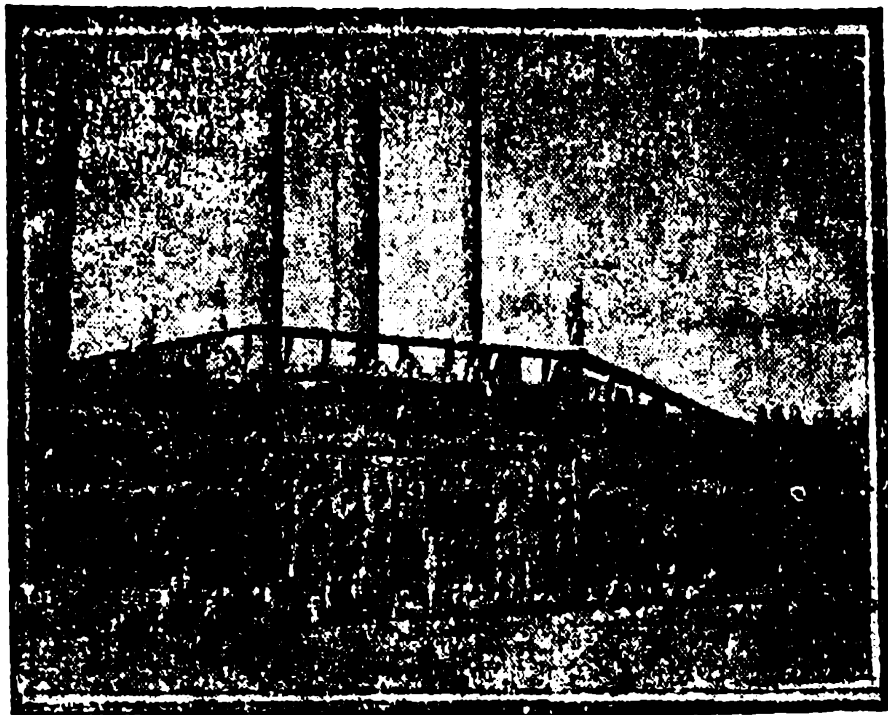
نقوش یکقسمت از استخر

در سمت چپ این تصویر (یعنی سمت جنوبی آن) تصویر جمعی کثیر از خراج دهندگان که تحف و هدایای عیدنوروز بدربار میبرند در سه مرتبه نقش شده است و اینهانمایندگان ۲۸قوم از ۲۸ ساترابی(ایالت) ایران‌باستانی میباشند تحف و پشکشهائی دارند عبارتست از .

اسب - شتر - گاو - قوچ - بزکوهی جواهر قیمتی البسه ظروف طلا که صنعتگران هخامنشی منتهای دقت و کمال هنرمندی خود را در ظرافت آنها بخرج داده اند .

در جنب قصر اپادانه قصور (تچر) (هدش) قرار دارد که هریك بنوبه خود از نظر حجاری بسیار مهم است مخصوصاً قصر آینه که‌سنگهای شفاف‌طاقهای آن چون آینه رونما است ووجه تسمیه آن بقصر آینه هم از همین لحاظ بوده است .

خرابه های استخر

دیگر از بناهای تخت جمشید تالار صدستون است که در مشرق آپادانه واقع و دارای چندین دروازه میباشد .

مهمترین حجاری هائی که در دیوارهای در ورود این تـالار نقش شده است تخت داریوش است که برروی دست ۲۸ مجسمه که هریك نمایش یکی از ساتراپی های ایران باستانی میباشد قرار گرفته است اخیراً یك تالار صدستون دیگر نیز در جنب آن کشف شده است که فقط آثار پایه ستونهای ان باقیست و بعلاوه نهری زیر زمینی هم کشف شده است که گمان میرود بوسیله ناودانی ببام عمارت مربوط بوده فاضل آب و آبهای باران را بخارج میبرد است ولی هنوز مخرج این نهر زیر زمین کشف نشده است .

چون قدری از دامنه کوه رحمت که تخت جمشید در پای آن قرار دارد بالا رویم دو مقبره نظیر هم و بفاصله صدقدم از یکدیگر در سینه کـوه دیـده میشود که همان نقاشیهای تالار صد ستون با اندك اختلافی در سر دران حجاری شده است .

این در سنگی بدخمه ای باز میشود که در آن دخمه دو قبر سنگی که بکلی خالی‌است دیده میشود و معتقدندکه‌مقابر سلاطین اخیر هخامنشی است ولی کتیبه ندارد .

در نزدیکی مقبره اول حوضی بعمق ۲۵ متر دیده‌میشود که محل ذخیره آب بوده است نکته مهم دیگر که بسیارشگفت‌انگیز است اینکه بهنگام‌حفاری در همه جای عمارت یك طبقه ذغالو مواد نیم‌سوخته که از بیدادگری اسکندر حکایت میکند کشف شده است این راهم باید دانست که تمام سنگ هائی که‌در این تخت بکار رفته است از کوههای مجاور خاصه کوهی که درشمال آن‌وجود داشته برداشته شده است و از این عمل منظورشان این بود که مانع شمالی رااز میان بردارند تاتخت جمشید از سه طرف‌باستثنای سمت خاور که بکوه‌رحمت متصل است مشرف برجلگه مرودشت باشد .

خلاصه شرح و توصیف تخت جمشید نه بحدی است که در این چندسطر گنجانده شود ـ نویسنده‌زبردستی میخواهد تا جزئیات این بارگـاه با شکوه هخامنشی را باالفاظ وعباراتی که لایق آن کاخ شامخ باشد تشریح نموده عظمت و شوکت آنرا معلوم دارد .

فصل پنجم

ایلات و عشایر منطقه فارس

چنانچه از تاریخ برمی‌آید از قدیم‌الایام طوایف مختلفه ایرانی در این سرزمین ساکن بوده که برشادت و جنگجوئی معروف بوده اند (کما اینکه معروف است اسکندر دریکی از قسمتهای فارس از طرف طایفهٔ شکست سختی خورد ولی معلوم نیست که از کدام طایفه و در کجا بوده) سلاطین قدیم ایران بمنظور های سیاسی ایلات مختلفه ایران را به نواحی مختلفه کوچ میدادند مخصوصاً این وضعیت از زمان مغول به بعد بیشتر معمول بوده است

کلیه ایلات و طوایفی که در تمام ناحیه فارس سکنی دارند بالغ بر ۴۰ ایل و طایفه می باشند که غالب از آنها از نواحی دور دست به فارس کوچ نموده اند ایلات عمده عبارتند از قشقائی - خمسه - ممسنی - و الوار کوه کیلویه که عموماً تقریباً تخت قاپو هستند ذیلا بترتیب مشخصات ایلات نامبرده را مورد بررسی قرار میدهیم

۱ - ایل قشقائی

لفظ قشقائی ترکی و بمعنی فراری است بدین مناسبت عقیده اغلب این است که این ایل از خارج بایران آمده اند برخی از محققین معتقدند که ایل مزبور از طرف آسیای صغیرو عده برآنند که از ترکستان بعقیده بعضی دیگر قشقائی ها در زمان چنگیز در توران سکنی داشته اند .

میگویند نادر شاه افشار آنها را بایران آورده ابتدا در خلجستان ساوه بوده و بعد قسمت عمده آنهارا بفارس کوچانیده اند .

ولی آنچه در نظر نژاد شناسی مفهوم میشود این است که این طایفه سفید پوست و دارای خصایص نژاد آرین می باشند و بهیچوجه نمی توان ایشان را از طایفه مغول و ترکان زرد پوست دانست و ترکی بودن زبان آنهارا دلیل بر ترك بودن آنها گرفت همان طوریکه بسیاری از اقوام دیگر مانند مصریها و غیره بواسطه مغلوب شدن در مقابل اقوام دیگر زبان خود را از دست داده به عادات وزبان اقوام دیگر خو گرفته اند .

بهر حال این طایفه از هرنقطه که آمده باشند بعد از ورود به خاك فارس و اختلاط با ساکنین نژاد آنها ایرانی واز اهالی این کشور بشمار می آیند بطوریکه در اغلب ایلات دیگر هم مشاهده شده اسامی تیره ها و شعب ایل غالباً به اسم کلانتر و ایل بیگی متنفذی است که اسم خود را نیز بر ایل تحمیل نموده و بمرور زمان آن شعبه یا طایفه باسم همان شخص معروف گردیده مثل باباخانی - جعفرخانی - وغیره بنابر این این قبیل علائم را نمی توان دلیل قرار داد که ایلی اصلا ترك و یا عرب بوده است .

قبل از ورود این طوایف نمی توان گفت نواحی فارس بکلی خالی از سکنه بوده و این طوایف در یك ناحیه غیر مسکون وارد شده اند بلکه نواحی مزبوره دارای ساکنین بوده که پس از ورود طوایف خارجی آنهارا در خود مستهلك نموده و امروزه عموماً ایرانی محسوب میشوند .

بعضی از تیره های ایل قشقائی در موقع ایل خانی سابق اسمعیل مرحوم به گله داری خودشان قانع نشده شروع به سرقت و شرارت نموده و عملیات آنها تا چند سال قبل ادامه داشت ولی در نتیجه اقدامات دولت آن تیره ها سرکوب سارقین دستگیر شرارت را ترك و به رعیتی وزراعت پرداخته اند .

اسکان و تخته قاپو شدن نیز کار نظم و نسق ایل مذکور را جلوانداخته کلیتاً در ساختمانهای جدید خود ده نشینی اختیار کرده اند فقط باشخاصیکه

کوسفند و حشم زیاد دارند برای اینکه احشام از سرمای مناطق سردسیری و با گرمای گرمسیر تلف نشوند اجازه داده شده که احشام را توسط چوپان بسردسیر و گرمسیر فرستاده تعلیف و مراجعت نمایند این ایل در فصل زمستان از خاك بهبهان الی لارستان را قشلاق و در فصل تابستان حدود شهرستان شیراز آباده الی ده فرسخی اصفهان را یك لاق خودشان قرار داده اند (نقشه یك لاق و قشلاق ایلات و عشایر منطقه فارس به پیوست ملاحظه میشود)

اخلاق و آداب

ایل قشقائی رویهمرفته دارای اخلاق و آدابی است که جنبه نیکی آن بیشتر است مثلا در تمام قشقائی شاید بیش از ده نفر نماز خوان نباشد و دوسه نفر بیشتر بحج رفته باشند ولی در ناموس پرستی می توان آنانرا نمره یك دانست

قشقائیها جنساً لجوج بوده برای یك چیز جزئی ممکن است دو نفر قشقائی باهم مشغول نزاع و ادعا گردیده هردو طـرف از راه لجاجت از هستی ساقط گردند .

در ایل قشقائی مردها اغلب بی کار بوده تمام زحمات بازنها می باشد حتی آوردن هیزم و چرا نمودن گله را نیز به آنها رجوع میکنند و مردهـای آنها بغیر از خوردن چائی کار دیگری ندارند .

بعلت نداشتن امراض امثال سفلیس و غیره و مبتلا نبودن به تریاك اغلب قوی البنیه و دارای مزاج صحیحی می باشند .

درجه تمدن

قشقائی از حیث تمدن بعلت زندگانی در کوهها و جنگلها و دور از آبادی که یك قسمت عمده آنرا خوانین باعث بوده و از معاشرت با سایرین جلوگیری میکردند بسیار عقب بوده و اغلب افراد ایل از عالم بی خبر میباشند بهمین جهت اکثر قشقائیها از مامورین دولت گریزان و همیشه مایل هستند در گوشه دور از مردم زندگانی نمایند .

زنهای قشقائی روگیری نداشته در هر کاری پیروی کامل از شوهران خود را می نمایند بین ایل قشقائی طایفه دره شوری و کشکولی بزرك نسبتاً به تمدن نزدیکتر میباشند بهمین مناسبت چند باب دبستان در بین آنها بوده بقدر گنجایش دارای دانش آموز بوده و دانش آموزان نیز با کمال میل مشغول تحصیل می باشند ولی سایر طوایف چندان اعتنائی به آموزشگاه و تحصیل ندارند البته در این موقع که تخته قاپو شده اند تابع محیط شده مجبور خواهندشد که اولاد خودشان را جهت تحصیل بدبستانهای محلی سپرده از بربریت خارج شوند .

ثروت و دارائی

ثروت و دارائی قشقائی کلیه احشام بوده و اجناس فروشی آنان مواد اولیه است که از احشام بدست می آید .

قشقائیها در بازارهای ـ شیراز ـ آ باده ـ فیروز آباد ـ یزد ـ اصفهان ـ سمیرم وزکرد اجناس خودشان را بفروش میرسانند اجناس مذکور عبارت است از ـ پوست بره ـ روغن پشم و کشك قسمتهائی از طوایف قالی گلیم ـ جاجیم تهیه کرده می فروشند . کتیرا زنی نیزبرای عموم خانوادههای قشقائی که بی بضاعت هستند عمومیت دارد و موقعیکه به یك لاق میروند کتیرا تهیه کرده و به نزدیك ترین بازار اطراف برده بفروش میرسانند صورت احشام که در حقیقت دارائی طوایف است ضمن صورت ایلات نامبرده مندرج است .

زراعت و رعیتی

زراعت در قشقائی سابقاً بسیار کم بوده و عموماً گله داری را بهزراعت ترجیح میدادند ولی حالیه که تخته قاپو شده اند مشغول زراعت گردیده اند فعلا طوایف ـ فارسی مدان صفی خانی ـ و بعضی از تیره های عمله زراعت خوبی داشته حتی پس از برداشت مصارف سالیانه خود بقیه را در بازار ها آورده بفروش میرسانند چیزی که هست محل هائیکه طوایف تخته قاپو شده اند اغلب دیم

صورت اسامی طوایف و تع

شماره ردیف	اسم طایفه	تعداد خانوار	شرح دارائی		
			گوسفند	اسب و مادیان	الاغ
۱	دره‌شوری	۳۰۰۰	۲۲۵۰۰۰	۷۰۰۰	۲۰۰۰۰
۲	شش‌بلوکی	۳۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	۵۰۰۰	۱۵۰۰۰
۳	عمله و خوانین	۲۰۰۰	۵۲۰۰۰	۵۰۰۰	۳۰۰۰
٤	کشکولی بزرك	۱۲۰۰	۳۰۰۰۰	٦۰۰	۱۵۰۰
٥	فارسی مدان	۸۰۰	۱۰۰۰۰	۵۰۰	۵۰۰۰
٦	کشکولی کوچك	٤۰۰	۲۰۰۰۰	۱٦۰۰	۲۰۰۰
۷	صفی خانی	٤۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰	۱۵۰۰
۸	گله زن نمدی	٤۰۰	۱۵۰۰۰	۳۰۰	۱۵۰۰
۹	گله‌زن آغری	٤۰۰	۲۵۰۰۰	۷۰۰	۳۰۰
۱۰	کهلو	۲۰۰	۵۰۰۰	۵۰	۳۰۰
۱۱	موصلو	۲۰۰	۵۰۰۰	۵۰	۵۰۰
۱۲	ایگدر	۳۰۰	۱۷۵۰۰	۱۵۰	۱۷۰۰
۱۳	قرغانی	۲۵۰	۵۰۰۰	۱۰	۲۰۰۰
۱٤	ملمداکی	۲۰۰	۲۰۰۰	۲۰	۵۰۰
۱۵	قرچه کی	۱۸۰	۵۰۰۰	۱۰۰	۵۰۰
۱٦	چکینی	۱۵۰	٤۰۰۰	۳۰	۳۵۰
۱۷	گرائی سعیدخانی	۱۰۰	۲۰۰۰	۵۰	۲۰۰
۱۸	رحیمی مغانلو	۱۲۰	۲۵۰۰	٤۰	۲۵۰
۱۹	کهواده	۹۰	۵۰۰۰	٤۰	۳۵۰
۲۰	طیبی	۱۰۰	۸۰۰۰	۱۲۰	٦۰۰
۲۱	لك	۸۰	۲۵۰۰	۱۰۰	۳۰۰
۲۲	بوالوردی شیرازی	۵۰	۱۵۰۰	۵۰	۲۰۰
۲۳	بوالوردی اژدها کش	۵۰	۲۰۰۰	٦۰	۱۰۰
۲٤	بوالوردی سلیمانی	٤۰	۱۰۰۰	۵۰	۱۵۰
۲۵	بوگرد باصری	۱۵۰	۲۰۰۰	۲۰	۲۰۰
۲٦	جعفربیگلو رعیت	۱۵۰	۵۰۰۰	۱۰	۱۵۰
۲۷	آخورونی	۳۰	۱۰۰۰	۲۵	۲۰۰

زار بوده بدست آوردن محصول خوب و زیاد محتاج بارندگی های مکفی می باشد

تعداد نفوس ایل قشقائی مطابق آخرین آمار بالغ بر ۶۰/۰۰۰ نفر بوده ولی احصاء مذکور نواقص زیادی داشته - اغلب افرادشناسنامه نگرفته اندگمان میرود که پس از تکمیل بالغ بر ۸۰٫۰۰۰ نفر بشود تعداد خانوار مجموع تیرههای ایل قشقائی ۱۴٫۰۰۰ طبق صورت پیوست میباشد .

محل اسکان در یك لاق و قشلاق

در دشت شش ناحیه (یکلاق)
قسمتی در چهار دانگه و مابین (یك لاق) وقسمتی در فراشبند - باوك دشتی - دزگاه (قشلاق)
خوانین در شیراز عمله در افسر - خنج - فیروز آباد - قیر و کازرین
در ماهور میلاتی واقع در جنوب باختری کازرون (قشلاق)
قسمتی در پاد نا (یکلاق) و قسمتی در جره فامور (قشلاق)
قسمتی در بیضا (یکلاق) وقسمتی در هنکام ومحال اربعه - کهکومه(قشلاق)
در خانیك و نوجین باختر فراشبند .
در کرمسیر پاچین و آتشکده و قسمت باختری فیروز آباد
در کرمسیر کوهمره - چنار سوخته - کهراز - جائی آباد
در کرمسیر اطراف فیروز آباد
در کرمسیر جبل اناروبه و قیر
در کرمسیر قسمت جنوبی جهرم زنکوله
در کرمسیر سیاخ و قنات دهدار
شش ناحیه (یکلاق)
قسمتی در شش ناحیه (یك لاق) و قسمتی در تنکستان - ماهور (قشلاق)
در موشکان و سنکرك اطراف فیروز آباد
چهار دانکه (یکلاق)
قلعه آرزمان فیروز آباد (یك لاق)
کنار سیاه و اطراف فیروز آباد (قشلاق)
کرمسیر خنج
ممسنی
کرمسیر صمیکان
کرمسیر تنکستان و ماهور و اطراف اردکان
کرمسیر اطراف کازرون و اردکان
« « دز کرد و دشت ارژن و جره
« دزگاه
در بیضا و لاله کان چهار دانکه (یك لاق)

صورت اسامی طوایف و تعداد

شماره ردیف	اسم طایفه	تعداد خانوار	شرح دارائی			
			گوسفند	اسب و مادیان	الاغ	شتر
۱	دره‌شوری	۳۰۰۰	۲۲۵۰۰۰	۷۰۰۰	۲۰۰۰۰	۸۰۰۰
۲	شش‌بلوکی	۳۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	۵۰۰۰	۱۵۰۰۰	۵۰۰۰
۳	عمله و خوانین	۲۰۰۰	۵۲۰۰۰	۵۰۰۰	۳۰۰۰	۲۰۰۰
٤	کشکولی بزرگ	۱۲۰۰	۳۰۰۰۰	٦۰۰	۱۵۰۰	٤۰۰
۵	فارسی مدان	۸۰۰	۱۰۰۰۰	۵۰۰	۵۰۰۰	۳۰۰
٦	کشکولی کوچك	٤۰۰	۲۰۰۰۰	۱٦۰۰	۲۰۰۰	۱۰۰۰
۷	صفی خانی	٤۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰	۱۵۰۰	۱۰۰
۸	گله زن نمدی	٤۰۰	۱۵۰۰۰	۳۰۰	۱۵۰۰	۱۰۰
۹	گله‌زن آغری	٤۰۰	۲۵۰۰۰	۷۰۰	۳۰۰	۱۵۰
۱۰	کهلو	۲۰۰	۵۰۰۰	۵۰	۳۰۰	۱۵۰
۱۱	موصلو	۲۰۰	۵۰۰۰	۵۰	۵۰۰	۵۰
۱۲	ایگدر	۳۰۰	۱۷۵۰۰	۱۵۰	۱۷۰۰	۱۵۰
۱۳	قرغانی	۲۵۰	۵۰۰۰	۱۰	۲۰۰۰	۲۰
۱٤	ملمداکی	۲۰۰	۲۰۰۰	۲۰	۵۰۰	۲۰
۱۵	قرچه کی	۱۸۰	۵۰۰۰	۱۰۰	۵۰۰	۵۰
۱٦	چکینی	۱۵۰	٤۰۰۰	۳۰	۳۵۰	۳۰
۱۷	کرائی سعیدخانی	۱۰۰	۲۰۰۰	۵۰	۲۰۰	۲۰
۱۸	رحیمی مغانلو	۱۲۰	۲۵۰۰	٤۰	۲۵۰	۵۰
۱۹	کهواده	۹۰	۵۰۰۰	٤۰	۳۵۰	۳۰
۲۰	طیبی	۱۰۰	۸۰۰۰	۱۲۰	٦۰۰	۲۰
۲۱	لك	۸۰	۲۵۰۰	۱۰۰	۳۰۰	۵
۲۲	بوالوردی‌شیرازی	۵۰	۱۵۰۰	۵۰	۲۰۰	۱۰
۲۳	بوالوردی اژدها کش	۵۰	۲۰۰۰	٦۰	۱۰۰	۳۰
۲٤	بوالوردی سلیمانی	٤۰	۱۰۰۰	۵۰	۱۵۰	۲۰
۲۵	بوگرد باصری	۱۵۰	۲۰۰۰	۲۰	۲۰۰	-
۲٦	جعفربیگلو رعیت	۱۵۰	۵۰۰۰	۱۰	۱۵۰	۱۰
۲۷	آخورروئی	۳۰	۱۰۰۰	۲۵	۲۰۰	۱۰

تیره های طوایف قشقائی بشرح زیر است

۱ - دره شوری : قره خانلو - بهرام کیخا - عرجلو - طله بازلو - کربه کش - کزینلو - حاجی محمد لو - حاجی دو لو - آهنکری - ایکدر - لرکی - چارتالو - عید سلیمانلو - خیراتلو - کریملو - صادقلو - خدا وردیلو روندلو - بوالوردی - ابوالکر لو - فدائی شبانکاره - جانبازلو - قرمزلو فرجلو تیرکی - ندرلو - چهار پنجه - اسلاملو - لك - چهارده چرمه - عملجات .

۲ شش بلوکی : عرب - کله رو پهلولی - کرمی جریانلو - هیبت لو - صفرلو - قره یارلو - دوقزلو - قادر لو - کچل بچه کانی - رحیم خانلو - عرب شاملو - آهنگر - قجرلو - جعفر لو - علی قیارلو - بوالوردی - اسلاملو - شور باخوزاد - حسن حسین لو - علمدار لو - دوست محد علی لو - چنر لو -

۳ عمله و خوانین : هچك - اردکیان - قتلو - هاشم خانی - چهارده چریك در شولی - کسرانی جعفر بیکلو - یات بیات - کلاه سیاه - غنجه بیکلو - مرچاتلو - بهاولی - قهرخانه - بهمن بیکلو - کروش - عمله علیقلیخانی - سکز - نفرجاری - بهی - سارونی مختارخانلو - جامه بزرگی - جرکانی - محمد زمانلو - ابراهیم محمد حسن - نوکرباب - خوانین .

٤ کشکولی بزرك : ریز کانی - ارخلو - یارگوری - بیك ولی لوری و ترکی - علی عسکر لو - طیبی لك - ایب لو - بکاری - قرچه و افغان - باصری - جرکانی - فرهاد لو - کوجر - سلوك لو - درکدهٔ - احمد محمودی - دندا - بوکر - دیلیکانی کهواره - کردش - عاشق صالحانی - کبونی - ادریسات پشنك کوچر - کس نوروزی - زنبل خانی - نیرالدین کرکو - عودلی - ساجر چلنکر - بلالو - چهارده چریك - دیرکانی - کهواره آقاعلی -

۵ فارسمیدان : کلیلو - دوغانی - مورل - توابع - کرانلو - ظهرابلو قرم شاملو - گرچائی - ماچانلو - شیبانلو - یاندرانلو- جامه بزرک - کزانلو - عمله قاسم لو

٦ کشکولی کوچک : فیلوند - کراملو - اوریات - پاگیر - بلوریزک لر - کهوا - عالیوند

۷ صفی خانی : گرجعلی - گله خور لو - خوره بلو - کرم لو - قزلو - اولاد - هرمزی - زیلائی - قلی زارلو - ذیلابلو

۸ گله زن نمدی : قره آنی - عراقی - رایلر -

۹ گله زن آغری : علیمراد لو-ابولحسن بیگلو- غنی بیگلو-موسی بیگلو

۱۰ کهلو : کهلو - مرادی - کریمی فخرلو - باراکان کرد لو - هاراد

۱۱ موصلو : محمودلی - مقصود لی - بداخلو - اسلاملو - شبانکاره - کوهمره

۱۲ ایگدر : جرگانی - عراقی قره خانلو - میرزاخانی ایگدر .

۱۳ قرغانی : آق قویونلو - قره قویونلو .

۱٤ ملیمه ئی :

۱۵ قرچه ئی

۱٦ چگنی : نوروز قلی - بیمه ئی .

۱۷ گرائی سعید خانی -

۱۸ رحیمی مغانلو -

۱۹ گهواره : ذاکولو - مرحم لو - نیازخانلو -مراد حاصل لو - گرجائی فرهادلو -

۲۰ طیبی :

۲۱ لك :

۲۲ بوالوردی شیرازی : کیان - اولاد - حاجی محمد -

۲۳ بوالوردی اژدهاکش: طبوئی - کمندی - نازی .

۲٤ بوالوردی سلیمانی - .

۲۵ بوگر وباصری - .

۲٦ جعفر بیگلو رعیت - .

۲۷ آخوروئی - .

۲ ایل خمسه

وضعیت عمومی ایل خمسه - ایلات خمسه که مرکب از پنج ایل بزرك و وجه تسمیه آنهم بهمین مناسبت بوده عبارتند از .

عرب - باصری - اینارلو - بهارلو - نفر - که محل اقامت آنها بیشتر در خاور و جنوب خاوری فارس است ایلات - اینارلو - بهارلو و - نفر نظر بعلاقه ملکی و زندگانی شهری از ۲۵ سال قبل به این طرف بمیل حودرفته رفته اصول تخته قاپورا قائل شده و مدت مدیدی است که بازندگانی خاکی در نواحی بخصوص گذران میکنند محل زندگانی سه ایل نامبرده - ایل نفر در نواحی لارستان - ایل بهارلو در نواحی داراب - ایل اینارلو در قره بلاق میباشد .

تیره های مختلف سه ایل مذکور عبارتند .

ایل اینار لو : بوالوردی - اسلاملو - افشار اوشاقی - امیر حاجلو - ایرانشاهی - بلاغی - بیات - چهارده چوهك - چپان - داد بیك لو - راهو - دینه دارلو - قدرت بیگلو - قدرت قره قرچه - چاقتولو - گرائی - گوك بر - یغمارلو

ایل بهار لو : ابراهیم خانی - احمد لو - اسماعیل خانی - بوبر - جامه بزرگی - جرگه - جرقه - حاجی قارلو - حیدر لو - رسول خانی - سکز - صفی خانی - عیسی بیگلو - کریم لو - کلاه پوستی - شهید لو - نظر بیگلو ورثه

ایل نفر : بادگی - قاتم لو - چنگیزی - دولو خانلو - زمان خانلو - ستار لو - سنجر لو - شولی - عراقی - قادر لو - قباد - خانلو - قره باجتلو - قیدرلو - لر .

ایلات باصری و عرب : تاسنه ۱۳۱۳ بحال یك لاق و قشلاق زندگانی می نموده که منتهای مسیر آنان از لارستان تاده بید بوده که در حدود ششصد کیلومتر رفت و آمد یك لاق و قشلاقی داشته اند و از تاریخ مذکور در نتیجه اقدامات دولت تخته قاپو شده و حدود منطقه اقامتگاه فعلی قسمتی از آنها در منطقه یك لاق از طرف خاور از دهستان هرات - سرچاهان مروست - بوانات شروع شده و از باختر به دهستان قنقری و چهاردانگه - آباده خاتمه وازشمال به حدود اقلید و گردنه کولی کش و از جنوب به دهستانهای رامجرد - مرو دشت - کربال - ارسنجان ممتد میگردد .

و در قسمت قشلاق از شمال به بلوك دو دج - خرامه - سروستان شروع و در جنوب به بلوك هرم - کاریان - جویم خاتمه از باختر به دهستان خفر - جهرم و از خاور تا حدود سبعه - فرك - امتداد یافته باین ترتیب هریك ازطوایف و تیره های این دو ایل در یکی از نقاط یك لاق و قشلاقی مذکوره تخته قاپو بامور کشاورزی اشتغال دارند ولی بطوریکه در قسمت ایل قشقائی ذکر گردید احشام و اغنام آنها برای جلوگیری از اتلاف در فصول معینه بوسیله چوپانان یك لاق و قشلاق می نمایند که از مراتع خود استفاده نمایند .

رود کر سرحد و فاصله بین منطقه گرمسیرو سردسیری احشام واغنام این دو ایل محسوب میشود .

صورت طوایف و تیره های ایل باصرب و عرب و تعداد نفوس

اسم ایل	اسم طایفه	اسم تیره	تعداد آلاچیق	تعداد نفوس	تعداد تقریبی دواب واحشام			
					میش و بز	شتر	اسب و مادیان	الاغ
باصری	باصری	لبوموسی	۲۷۵	۹۶۰	۱۳۵۰۰	۲۵۰	۹۰	۸۳۰
«	«	علی شاه قلی	۱۲۰	۴۰۰	۸۰۰۰	۴۰	۴۰	۵۱۰
«	«	فرهادی آل قلی	۱۷۵	۹۵۰	۸۲۰۰	۱۹۰	۴۰	۱۷۰
«	«	ظهرابی حنائی	۶۰	۳۲۰	۲۳۰۰	۳۰	۲۰	۲۶۰
«	«	چوچین	۴۴۰	۱۴۰۰	۷۹۴۰۰	۲۷۰	۱۳۰	۱۴۴۰
«	«	عبدلی	۳۴۰	۱۲۰۰	۲۴۵۰۰	۳۲۰	۱۲۰	۱۴۰۰
«	«	کلبه	۳۰۰	۱۵۰۰	۱۴۵۰۰	۳۲۰	۹۰	۷۵۰
«	علی‌میرزائی	علی قنبری	۶۰	۲۱۰	۴۷۰۰	۱۰۰	۳۰	۲۴۰
«	«	کرمی	۱۸۰	۹۷۰	۸۰۰۰	۲۰	۱۰	۱۴۰
«	«	میر قره بلاغ	۵۰	۱۶۰	۳۳۰۰	۲۵	۱۰	۱۴۰
«	نفسه	نفسه	۶۰	۳۴۰	۲۸۰۰	۶۰	۲۵	۲۱۰
عرب	شیری	ولیخانی صفی‌خانی	۸۲		۵۰۰۰	۱۷۰	۱۰	۹۰
«	«	اولاد میرعلی	۱۷۷		۱۳۰۰۰	۳۶۰	۱۰	۲۶۰
«	«	چکینی	۱۱۰	۲۹۵۰	۵۲۰۰	۸۰	۵	۲۵۰
«	«	قاسم خانی سهامی	۱۱۷		۶۴۰۰	۹۰	۱۰	۳۵۰
«	«	محمدرضائی یوزباشی	۱۰۷		۷۲۰۰	۱۰۰	۴	۲۷۰
«	کوچی	لر عبدالرضائی	۱۵۲		۱۱۰۰۰	۴۲۰	۴۰	۳۶۰
«	«	علیمرادی و صفری	۹۸	۲۰۱۰	۵۷۰۰	۲۲۰	۲۰	۱۴۰
«	«	صفری کوچی	۱۶۷		۵۵۰۰	۱۰۰	۳۰	۳۸۰

اسم ایل	اسم طایفه	اسم تیره	عده خانوار	تعداد نفوس	تعداد تقریبی دواب و احشام: میش و بز	شتر	اسب و مادیان	الاغ
عرب	عبدالیوسفی	اولاد بنی و مراد	۱۵۰					
«	«	تعلبه و عماد	۱۲۵	۱۹۰۰	۷۳۰۰	۲۵	۵۰	۷۸۰
«	«	اولاد محمد امین	۴۰					
«	مزیدی	شیرازو کله خوش	۱۰۰		۴۵۰۰	۴۵	۱۰	۲۲۰
«	«	عزیزلی - ادهمی	۱۲۰	۱۷۴۰	۵۴۰۰	۴۰	۴	۳۲۰
«	«	میرکی - مهرابی	۷۵		۲۱۰۰	۴۰	۲	۱۴۰
«	«	لبوحسینی - خسروی	۸۰		۲۶۰۰	۳۰	۴	۲۱۰
«	عمله	تعلبه - حاجی	۱۳۰					
«	«	خوش‌نای دنگی دجه	۳۴	۱۲۵۰	۶۰۰۰	۱۰	۵۰	۸۷۰
«	«	سادات شکوائی	۶۰					
«	لبوحاجی	لبو حاجی	۱۰۰	۴۴۰	۲۸۰۰	۳۰	۱۰	۳۴۰
«	پیر سلامی	پیر سلامی	۴۵	۱۸۰	۱۸۰۰	۴۰	۵	۱۰۰
«	نقدعلی	نقد علی	۷۵	۳۶۰	۳۵۰۰	۵۰	۲۰	۲۲۰
«	فارسی	فارسی	۱۳۰	۶۷۰	۲۰۰۰	۱۵	۴	۳۶۰
«	علی‌بیک‌لو	علی بیکلو	۸۵	۴۸۰	۲۰۰۰	—	۲۶	۷۰
«	ولی شاهی	ولی شاهی	۳۰	۱۵۰	۲۴۰۰	۱۰	—	۳۰
«	درازی	درازی	۹۰	۶۰۰	۴۷۰۰	۳۰	۸	۳۵۰
«	آل سعدی	محمودی مرجانی	۷۵	۴۵۰	۳۹۰۰	۱۰	۲۰	۲۱۰

آل سعدی	جونمانی مهدی	٥٥	٣٠٠	٢٦٠٠	—	٨
لبوغنی	تور ـ دونی	١٧٠	٨٥٠	٥٩٠٠	١٢٠	٢٠
«	لبو مرن	٩٠	٤٤٠	٤١٠٠	٢٠٠	٥
«	عزیزی	٨٥	٤٤٠	٣٧٠٠	٣٠	٣
«	قنبری	٧٠	٣٦٠	٣٤٠٠	—	—
«	یار احمدی	٩٥	٤٨٥	٣٧٠٠	٨٠	١٥
«	حاجی میر محمدی اولاد عبدل	٧٠	٣٤٥	٤١٠٠	١٨٠	١٠
«	اولاد عطا ـ زین العابدین	١٢٥	٢٧٢٠	٢٠٠٠	١٥٠	٢٠
«	نهاستانی ـ اولاد محمد رضا	٦٠	٣٠٠	٢١٠٠	٢٠	٤
«	شرف و ملك حسینی	١١٠	٦٠٠	٦٥٠٠	١٢٠	١٥
«	علی خانی	٨٥	٤٥٠	٣١٠	٥٠	١٠
سادات کل	سادات کل	١٠٠	٥٠٠	٤١٠٠	٥٠٠	—
لبو محمدی	علی چوبك نوخان او حدی	٩٤	٤٦٠	—	—	
«	میرزائی اولاد قاسم	٥٤	١٠٥٠	٨٣٠٠	١٣٠	١٠
«	ابو لحسن	٧٢	٣٥٠	٢٠٠٠	—	
شاهسون	شاهسون	٦٠	٣٠٠	٢٤٠٠	٣٠	٢
اردال	اردال	٢٥	١٣٠	١١١٠	—	—
قرائی	قرائی ـ قرچه	٣٣٠	١٦٨٠	٩٤٠٠	—	٣٠
اربز	اربز ـ تائی	٨٥	٤٣٠	٢٧٠٠	—	—
بنی عبدالهی	رضائی ابوائی داداه [illegible] و	٣٠	١٧٠	١٥٠٠	—	٣
جایری	منصوری ولیخانی فتح الهی	١٦٠	٧٧٠	٩٣٠٠	٦٠	٦٠

ایل ممسنی

طوایفی که در ناحیه ممسنی ساکن هستند عبارتند از بکش ـ جاویدی دشمن زیاری ـ رستم (دشمن زیاری این قسمت غیر از کوه کیلویه است) تیره های مختلف ایلات نامبرده عبارتند از:

۱ - ایل جاویدی - ۱۰۰۰ خانوار و به تیره های زیر تقسیم میشوند

احد هارونی ـ جوی جای ـ حلقه هارون ـ ده شیخ ـ رود حوزمی ـ سلاری ـ گنجی ـ گواری ـ سرکوهی ـ عربی ـ میرحسن ـ عبداله ـ میرسن

۲ ایل بکش - ۱۲۰۰ خانوار تیره های ان عبارتنداز:

آل امیر ـ بابا سالار ـ الیوند ـ گرائی

۳ دشمن زیاری - ۱۵۰۰ خانوار

٤ طوایف کوه کیلویه

(وجه تسمیه کوه کیلویه آنست که میوه مخصوص شبیه به زالزالک که فارسی آن کیالک است در آن ناحیه بدست می آید)

کوه کیلویه بدو ناحیه بزرگ تقسیم میشود ـ قسمت شمالی و خاوری آن کوهستان که بنام کوه کیلویه و پشت کوه نامیده شده و قسمت جنوبی و باختری آن معروف به زیر کوه و بهبهان میباشد که ناحیه گرمسیر است

قسمت سردسیری آن از سردسیر ترین نقاط محسوب در دشت رون اغلب تابستان آب منجمد می شود .

طوایف کوه کیلویه به سه شعبه عمده تقسیم میشوند ـ آقا جری ـ باوی جاکی ـ

۱ آقاجری ـ جمعیت آن ۲۰۰۰ نفر تیره های آن عبارتند از .

افشار - بیگدلی - تیل کو - جام بزرگی - ختائی - داودی - شعری - قره باغی - گشتبل - ارزبان - وغیره محل سکونت تیره های نامبرده درحوالی بهبهان است که جزو شهرستان خوزستان می باشد

۲ - باوی - جمعیت آن ۱۲۰۰ خانوار تیره های آن عبارتنداز:

علی شاهی - گشی - موسائی - برآفتابی - قلعه (عمله نیز نامده میشود) محل سکونت ایل مزبور حدود کوهمره و باشت می باشد

۳ - جاکی - ایل جاکی از دوشعبه بزرك چهار پنجه و لیراوی تشکیل‌شده

تیره های چهار پنجه عبارتند از

بوئر احمدی - جرام - دشمن زیاری - نوئه

۱ بوئر احمدی - تعداد خانوار آن ۲۰۰۰ تیره های‌آن عبارتند از :

آقائی - اردشیری - اولاد میرزا علی - باباملکی بادلونی - باتونی - بر آفتابی - تاس احمدی - تامرادی -جلیل خلیلی - سر کوهك شیخ محمدعباسی - گردوزی - نگین تاجی -مشهدی - . یك لاق‌ایل نامبرده رون - تل خسروی بلده شاپور - قشلاق آنها کومك - خرکده ویورنجان است

۲ جرام - تعداد خانوار ۱۰۰۰ تیره های آن عبارتند از بیگلر تباری - بردخوری -تارموئی -حسام بهاالدینی- دیکلون شیخ کلبار - گشتاسب کمانکشی شیخ شاهی - یك لاق ایل حدود بلده شاهپور است .

۳ - دشمن زیاری - تعداد خانوار ۷۰۰ بدوطایفه الیاسی و گشتاسبی تقسیم

تیره های الیاسی عبارتنداز:

باور دیناری - بویر سلطانی- سودیناری - شیر محمدی - قلندری

تیره های گشتاسبی عبارتنداز:

باور دیناری - بویری - سلطانی - سودیناری- میر احمدی مناری - در ناحیه رون و بلاد شاپور میباشند

۴ نوئی - تعداد خانوار ۱۳۰۰ تیره های آن عبارتند از

باپی - جلالی - دره موردی - دلاوری - زنگنه - زیلوئی - شیخ تراد کان - شیخ هابیل - محمود شاهی مهوینی - در چند محل از ناحیه ردن وشاپور اقامت دارند تیره های لیراوی عبارتنداز :

۱ - بهمه - تعداد خانوار ۳۰۰۰ تیره های مختلف آن عبارتند از

بوالعباس - بخاری - شیرنی جلیلی - خلیلی - رود تلخی - علا الدینی - عمله - کلاه کج - کماهی و غیره .

۲ شیر علی - سابقا گویا هزار خانوار بوده اند این طایفه باطایفه تهروئی در سنه ۱۲۵۶ هجری از فارس متواری و بطرف رامهرمز و عربستان و شوشتر رهسپار شده چندی بعد بکوه کیلویه مراجعت در محل بوالفریس ساکن بعدا نیز متواری شدند

۳ طیبی - تعداد خانوار ۲۰۰۰ و تیره های آن عبارتنداز - تاج طلب - حسین شاهی - تارضائی - تاعینعلی - تاناولی - تامرادی - تاویسی - چهار کاهی - خواجه دزگی - عالی طلب - گرائی - کوه چرمی - ناصر طلب

۴ یوسفی - سابقا عده آنها بالغ بر ۸۰۰۰ خانوار بوده ولی بعداً به اطراف پراکنده شده و فعلا بیش از صد خانوار آنها باقی نیست که در نواحی رن و دریاچه المال در قراء الدال - اورسل قلات و کوف زندگانی می نمایند .

ایلات متفرقه دیگر در نواحی مختلفه فارس متفرقند که بواسطه کمی اهمیت و عده فقط بذکر نام آنها اکتفا میشود .

ایل غربال بند - ایل هیش مست - امیر سالاری - قراگوزلو - طایفه ترخی - طایفه زرك - چهار راهی - طایفه طوطی و غیره

نقشه شماره ۲ پیوست محل ییلاق و قشلاق ایلات نامبرده در این فصل را نشان میدهد .

فصل ششم

شناسائی کرانه های منطقه فارس

۱ طول کرانه - مرز دریائی فارس از بندر شاه عبدالشاه ۱۲ کیلومتری باختری بندر دیلم شروع در مصب رودخانه مهرگان ۲۵ کیلو متری باختری بندر خمیر تمام میشود طول کرانه بطور تقریب ۸۰۰ کیلومتر است

۲ تعداد نفوس - ساکنین کرانه منطقه فارس اعم از بنادر و جزایر و کلیه قراء و قصبات که جزو کرانه است در سرتاسر کرانه تقریباً یکصد و بیست هزار نفر میباشد لاکن در نتیجه فقدان وسایل بهداشت و نبودن پزشك و بدی آب و هوا و اجحافات مامورین گمرك و ژاندارمری در سالهای اخیر قسمتی از اهالی کرانه بکرانه جنوبی خلیج (عمانات) مهاجرت نموده و با اینکه در عمانات زندگانی آنان در رفاه نبوده بلکه با عسرت زندگانی میکنند در نتیجه عدم اعتماد از معاودت اکراه دارند ولی اخیراً در این باره تسهیلاتی فراهم شده در نتیجه مهاجرین بمسکن اولیه خود عودت می نمایند .

۳ از نظر اقتصاد - اهالی کرانه از فقیر ترین اهالی منطقه فارس محسوب نه دارای تجارت و نه فلاحتی بوده جز عده معدودی متنفذ بقیه فاقد ثروت معاش آنان از ملاحی و صیادی اداره میشود .

چون در کرانه عمانات از لحاظ اینکه قلمرو شیوخ تابع مقررات قانونی نبوده ورود خروج مال التجاره آزاد است و از حیث فلاحت نیز در نتیجه بدی آب و هوا و شدت گرما چندان در آمدی نداشته و بیشتر عبور آنان از حمل نقل لوازم ممنوع الورود بکشور ایران میگذرد بهمین علت هم غالب ساکنین کرانه ایران با یگانه وسیله ارتباط خود که عبارت از جهازات شراعی است با اهالی عمانات دادوستد و بهمین مناسبت با وارد نمودن اشیاء ممنوع الورود بمنظور استفاده ارتباط اهالی کرانه ایران با کرانه عربستان دایر است .

اهالی کرانه در نتیجه‌فقدان‌علوفه‌ازنگاهداری‌حیوانات‌محروم حیواناتیکه بطور مختصر نگاهداری میکنند بز میش و الاغ و به ندرت گاو میباشد

استعداد اراضی کرانه بدنیست لیکن بواسطه فقدان آب جاری فقط در صورت بارندگی بموقع میتوانند زمین را بوسیله گاو آهن های کوچك‌دستی که اغلب با الاغ بکار میبرند شخم سطحی نموده گندم و جو بکارند بدیهی‌است در مواقع خشکسالی از این نعمت نیز محروم و محصولی هم که بدست میآید قلیل بقدر کفاف اهالی میباشد .

٤ نژاد وزبان ساکنین کرانه - ساکنین دشتی - دشتستان - تنگستان و شبانکاره از نژاد اصل آرین لیکن پس از تسلط عرب از لحاظ قرب جوار بخلیج فارس و هجوم اعراب از طریق آب مخصوصاً در سرتاسر خلیج از لحاظ آنکه به آب و هوای کرانه عربستان عادت داشته اند بالخصوص در کرانه ایران که نسبتا خوش آب و هوا تر و از حیث‌محصولات نیز تفوق بکرانه‌عربستان داشته متمکن و متوطن گردیده و فقط در نتیجه کوچاندن قسمتی از السوار در ازمنه قدیمه بحدود لیراوی – حیات داود و شبانکاره با اعراب مختلط گردیده انددر حدود کرانه تنگستان دشتی و دشتستان نیز اعراب با اهالی که از نژاد پارسی و حتی قسمتی از آنها مذاهب‌زرتشتی باقیمانده بودند (کما اینکه علائم و آثار آتشکده در بندر بتونه که مخفف‌بتخانه است در ۹ کیلومتری بندر دیرمشهود و این نقطه را مدتهای‌مدیدی زرتشتیان پس از ترك نقاط داخلی‌جنوب‌بواسطه استیلای قبائل مختلف مرکز قرار داده و از خرابهای‌مشهوده در آن حدود کاملا اهمیت این محل مبرهن است) لیکن بقیه سواحل شمالی خلیج فارس پس از خاتمه خاك دشتی از ابتدای بنادر ثلاث که از بنك ۱۲ کیلومتری‌خاور بندردیر وشش کیلومتری کنگان است عموماً طوایف اعراب سنی متوطن گردیده اند که هرطایفه و تیره بنام شیوخ مربوطه‌نامیده شده و بشرح‌پائین در طول‌کرانه از باختر به خاور سکونت دارند .

۱ طایفه نسوری - از بنك الی شیرینو ۱۵ کیلومتری بندر طاهری رئیس آنها پسران شیخ سیف نسوری است

۲ طایفه آل حرم - از شیرینو الی غورزه (واقع در بخش کنگان) ساکن میباشند دشت واقعه بین کوه دراز و کوه نای بند بمناسبت سکونت این طایفه مشهور بدشت ال حرم است .

۳ طایفه مالکی و تمیمی - بین نای بند و بندر عسلو و گاوبندی ساکن رئیس طایفه مالکی شیخ عبداله و رئیس طایفه تمیمی شیخ بوهندی ابن مبارك بوده است .

٤ طایفه بدو - از بندر مقام تا باغوو بندر چارك مسکن رئیس آنها شیخ علاق است در همین دشت طایفه دیگری بنام حمادی در قریه مرباق و اطراف آن ساکن میباشند .

۵ طایفه عبید علی - از بندر چیرو تا قریه گلشن واقعه در دشت نامهرده ساکن اند .

٦ طایفه آل علی - از قریه رستمی الا بندر چارك مسکن این طایفه است .

۷ طایفه مزروقی - از بندر حسینه الی کافر خان ۲۱ کیلومتری باختری بندر لنگه ساکن میباشند .

از بندر لنگه تا بندر خمیر از اعراب اهل تسنن و شیعه همچنین عده از ایرانیان فارسی نژاد قدیم بطور مختلط مسکن دارند

۵ جزایر و شبه جزایر - شبه جزیره مهم در کرانه منطقه فارس عبارت از شبه جزیره بوشهر بطول ۳٦ کیلومتر است که از طرف دشتی بخشکی راه دارد

در زمستان بواسطه آب دریا تولید مشیله و باطلاق مینماید که اغلب عبور و مرور اتومبیل جز از جاده که در وسط مشیله ساخته شده غیر مقدور و وضعیت فعلی چنان نشان میدهد که در ازمنه قدیمه بوشهر در زیر آب مستور و شاید قسمت کوچك انتهای آن بطور جزیره در دریا بوده که متدرجاً در نتیجه نزول آب خلیج این شبه جزیزه پیدا شده است

۵ جزایر - جزیره خارگ و خارگو محازی بندرریك - جزیره شیخ‌سعد که از مقابل بندر شیف تا محازی بوشهر واقع و قسمت جنوبی آن معروف به جزیره عباسك است - مجمع الجزایر تهمادون که مرکب از جزیره تهمادون نخیلو جبیری - ام الکرم - ام السیحان - و کوه مطاف این جزایر غیر مسکون و اراضی آن سست و غیر قابل سکونت است در پانصد قدمی کرانه در مقابل آبادی شاییرم قادر و احمد امتداد دارند در فواصل این جزایر و کرانه کشتیهای کوچك حین مد آب خلیج میتوانند پناهنده و عبور مرور نمایند .

جزیره شیخ شعب مقابل بندر نخیلو - جزیره هند رابی مقابل سریماد - جزیره قیس مقابل بندر چارك - جزیره قرور مقابل بندر مهو - جزیره سری مقابل بستانوی لنگه - جزایر ابو موسی - نامید و تنوب مقابل بندر لنگه است

بین این جزایر فقط جزیره قیس دارای ۱۱۴۰ نفر جمعیت سایر جزایر بیش از ۵۰ الی ٦۰ نفر جمعیت ندارند نژاد و زبان آنها مانند اهالی کرانه مقابل و محصولاتی نداشته حرفه اهالی منحصر بدریا نوردی و صید ماهی است

٦ جاده های کرانه بقرار زیر است - از شاه عبدالشاه تا بندر بوشهر گرچه نسبتاً دارای اراضی مسطحی است لیکن جاده اساسی وجود ندارد از بندر گناوه سابقا جاده از کرانه به بندر دیلم و شاه عبداله ساخته شده بوده که به هندیان متصل میگردیده لیکن در نتیجه پیدایش نفط در گچ این راه متروك و از گناوه تا گچ جاده ساخته شده که از قریه شول راه فرعی دیگری از تپه ماهور های دامنه کوه لیراوی عبور و به بندر دیلم و شاه عبداله متصل میگردد

ولی جاده سابق هم با مختصر هزینه ممکن است قابل عبور ماشین بشود .
از بندر گناوه نیز به احمدی و جنادك که متصل به جاده شوسه بوشهر و شیراز میگردد چون مسطح است با اینکهٔ ساختمان جاده نشده ولی همان راه کاروانرو قابل عبور مرور اتومبیل بوده فقط در زمستان در نتیجه بارندگی بواسطه زیادی گل ولای عبور مشکل میگردد .

در سنه ۱۳۱۳ راه قابل عبور از چنارك تابندر لنگهٔ ساختهٔ شده که از نزدیکی ساحل عبور و نسبت بموانع طبیعی که پیش آمد می نماید بکرانه‌دور و نزدیك می شود این راه در دامنه ارتفاعات کرانه عبور پس از وصول به دلوار از تپه ماهور های کوه کار قریب شش کیلومتر از کرانه دور مجددا در بندر ابوالخیر به کرانه آمده تالاور و زیارت از نزدیکی کرانه عبور در زیارت بواسطه باطلاق حاصله از آب رودخانه مند بطرف کردوان منحرف بوسیله پل معلق از رودمند عبور و به بردخان که ۲٤ کیلومتر از کرانه دور واقع شده وارد و از آنجا در دامنه کوه درنك متدرجا بکرانه نزدیك تا به بندر دیروارد میگردد از آنجا نیز در دامنه کوه های شیب کوه از بندر کنگان و اختر و طاهری و عسلو گذشته از بیدخان ٦ کیلومتری بندر عسلو بواسطه پیش آمد کوه نای بند از دره شمالی این کوه کشیده شده پس از گذشتن از گاو بندی و گردنه ایکه در کوه گاوبندی است در بندر شیو مجدداً بکرانه متصل میشود از شیو تا بندر مقام اغلب بمناسبت انکه دامنه کوه تا داخل آب ادامهٔ دارد راه از کنار کرانه گذشته از بندر مقام مجدداازکرانه تقریباً در حدود ۲۰ کیلومتر دور شده و در بندر چارك بکرانه متصل میشود از بندر چارك به حسینیه ١٦ کیلومتر بوده بواسطه پستی جلگه در زمستان بواسطه بارندگی وآب دریا عبور مشکل است از حسینیه تا بندر مغو نیز بواسطه بیش آمده کوه سیر قریب ١٥ کیلومتر از جاده از پشت کوه عبور و دراین قسمت اشجار جنگلی زیادی در طول ١٥ و عرض یك الی دو کیلومتر وجود دارد از بندر مغو تابندرلنگه راه از کرانه عبور به بندر لنگه منتهی میشود

از بندر لنگه الی خمیر راه ساخته نشده منحصر به راه کاروانرواست.
بطور کلی در این راه ساختمان اساسی نشده فقط عبور اتومبیل های سواری ممکن است

۷- راههائیکه از کرانهٔ بداخل منطقه کشیده شده - از بندر دیلم تابندر بوشهر راههای مختلفی وجود دارد که کاروان رو بوده‌ولی بواسطه مسطح‌بودن زمین جز در مواقع بارندگی زیادعبور و مرور اتومبیل ممکن و به جاده بوشهر شیراز متصل میگردد.

مهمترین راه که از کرانه به داخل منطقه کشیده شده راه شوسه بوشهر به شیراز است که تامرکز ادامه دارد (در فصل هفتم شرح داده خواهد شد) از جادهٔ کرانه بین چارك و بندر لنگه چون قسمت شمالی کرانه باکم و بیش فاصله محدود به ارتفاعات‌است و این ارتفاعات اغلب بلکه عموماً غیر قابل عبور است جز از شکافهای قابل عبور راه دیگری به منطقه نیست از چارك تا دلوار بواسطه مسطح بودن اراضی عبور و مرور آسان لیکن از دلوار تا کنار رودخانه مند فقط دوسه راه پیاده و مالرو بداخل تنگستان و دشتی موجود از طرف رودمندراه کاروان رو بداخل دشتی وجود دارد که مخصوصاً طرف باختری رودخانه جز در زمستان بااتومبیل سواری تاخورموج و برازجان‌عبور نمود پس از آن بواسطه پیش آمد کوه درنك تابندر دیر و بردستان بداخل منطقه راه نبوده فقط از تنك بردستان راه کاروانروئی بداخل وجود دارداز آنجا باز هم بواسطه کوههای شیب کوه بداخل راهی نبوده از بندر طاهری به جم و زیر راه مالروی وجود دارد بعداً تا گاوبندی راهی بداخل نیست وازگاو بندی اولین راه مالرو بطرف خنج و لامرد ممتد میگردد.

بین بندر شیو و بندر مقام تنك‌معروف بهده واقع که مهمترین راه قافله رو کرانه به بخشهای خنج - لارستان و جهرم است.

از کفه بین کوه کرانه و شیب کوه واقعه از بندر مقام تا بندر چارك نیز تنگی است موسوم به تنك خیال که راه قافله‌رو بخنج و لارستان دارد پس

از آن تابندر لنگه دیگر راهی بداخل نیست فقط از بندر لنگه به بستك و لار جاده قابل عبور اتومبیل های سواری در سال ۱۳۱۲ و ۱۳۱۳ ساخته شده که حائز اهمیت نظامی و از لار از طریق جهرم باشیراز و از طرف دیگر به بندر عباس منتهی میشود (مشخصات این راه نیز در فصل هفتم شرح داده خواهد شد)

۸ رودخانهائیکه در طول کرانه به خلیج منتهی میشود - ۱ رودخانه حله

رودخانه حله همان رودخانه شاهپور است که پس از عبور از دهستان دالکی بنام دالکی مشهور و پس از ورود بهدهستان حله نام دهستان را بخود گرفته بین بندر ریك و بندر شیف وارد خلیج میگردد .

آب این رودخانه از دهستان دالکی بواسطه الحاق آب رودخانه دالکی که شور و بعلاوه مواد گوگردی دارد تلخ وشور لیکن اهالی قراء مجاور رود نامبرده ناچاراً از همین آب برای شرب استفاده مینمایند .

۲ رودخانه مند- سرچشمه آن رودخانه قره آقاج است که از شهرستان شیراز گذشته بخاك دشتی وارد بنام رودخانه مند به خلیج فارس میرزد

عرض رودخانهای نامبرده بالا از ۲۰ الی ۳۰ متر و عمق آن کم و بیش از پنج متر تجاوز نمیکند و در نزدیکی خلیج از طرفی بواسطه آب رودخانه و از طرف دیگر در نتیجه جز رمد آب خلیج اراضی آن سست و باطلاق مانند شده غیرقابل عبور میگردد مخصوصاً در مواقع زمستان بواسطه کمی عمق کشتی رانی در این دو رود ممکن نیست ولی جهازات کوچك شراعی مخصوصا قایقهای کوچك می توانند داخل آن شوند عبور پیاده و سوار مخصوصاً در نزدیکی های ساحل غیر ممکن و در محلی که راه با این رودها بهم میخورد فعلا پل متحرکی که عبارت از دو قایق وصل بیکدیگر است مورد استفاده و اتومبیل نیز بوسیله همین پلها از رودخانه عبور داده میشود و همین نقاط مستعد برای ساختمان پل دائمی است .

۹ عمق آب خلیج در کرانه های فارس - در کرانه فارس رشته کوههائی است که بطور متوازی با کرانه ممتد و در بعضی نقاط از کرانه فاصله گرفته که بندرت از ٦ کیلومتر تجاوز و در بعضی از نقاط فوق‌العاده نزدیك حتی داخل آب خلیج میگردد بطور کلی شیب کرانه ملایم در نتیجه عمق آب در کرانه خیلی کم است نزدیك شدن کشتیهای بزرگ و جنگی جز در بندر بوشهر و لنگه که ممکن است به نزدیکی کرانه بیایند در سایر نقاط برای کشتیها غیر قابل عبور و در اغلب نقاط در ۱۲ الی ۱٦ میل دریائی عبورومرورمینمایند در بندر بوشهر کشتیهای تجارتی تا شش میلی کرانه نزدیك و ناوهای جنگی از این مسافت هم نزدیکتر می شوند ولی در بندر لنگه بواسطه عمق زیاد تا یك میلی کرانه ممکن است نزدیك گردند .

کشتیهای کوچك جنگی تانزدیکی بنادر - دیلم - ریك - گناوه - دیر خور بردستان - خور بیدخان و عسلویه میتوانند نزدیك شوند مخصوصاً بندر گناوه و خور بیدخان بواسطه وجود خور بزرك قابل استفاده است .

بطور کلی در سرتاسر کرانه در کلیه بنادر در موقع‌مد جهازات شراعی و بوم که یك نوع جهاز شراعی بزرگی است و اغلب دارای دو شراع می باشد میتوانند کم و بیش به کرانه نزدیك‌شوند .

۱۰ خورها - (خور عبارت از بریدگی هائی است در کرانه که جهازات کوچك با استفاده از مد دریا وارد آنان شده بخشکی نزدیك میشوند) خورهای مهم کرانه منطقه فارس از باختر به خاور عبارتند از :

خور زندانان درسرحدبین فارس و خوزستان - خورسهیلی ۳ کیلومتری خور اولی - خورجن و خور دره در جنوب خاوری بندر دیلم خور عبدو ۳ کیلومتری قریه امام حسن - خور های کبوتر - شیرو نك - نیك چاه سور گزکی - دزدك - چاهك - جفر - قلعه - مرده شور - بین بندر گناوه و قریه امام حسن - خور عمید و خور چاه لیهان بین بندر ریك و بندر گناوه - خور

جزیره - جلته - خور سور - (مصب رود حله) و خور مزن بین بندر ریك و بندر رمله - خورهای - برنجی - پاتیل - دندانه - تم‌میه - بین بندر مله و بندر شیف خورهای کسا و تنگسیر - نوابی پودر بین بندر شیف و بندر بوشهر خور دمیت - حاله - دره - خیر بین بندر هلیه و بندر دلوار - خورهای مختاك سنگری گور دراز - تنك دهلی - خوری بین دلوار و محمد آمری - خورهای باشی دلار آمدی - پربو بین محمد آ مری و بندر رستمی - خور زیارت ٦ کیلومتری خاوری بندر کنگان - خور شیردولی در جنوب زیارت خورخان و خور تم‌مادون بین مصب رودخانه مند و قریه زیدون - خور کالو - خورامیگز گرنك - و خور بتونه بین آبادی امیگز و بتونه (بتخانه) - خور بهمن و خور بردستان در جنوب خاوری بندر دیر - خور بیدخان ٦ کیلومتری بندر عسلو خور برکو و خور قاف در جنوب دماغه نای بند - خور دستور ٦ کیلومتری بستانو - خور دو برکه یك کیلومتری بندر مقام - حور گ‍اره ۱۲ کیلومتری بندر مچاهیل - خور پرروار شش کیلومتری بندر مهتابی و خور شیری ۱۸ کیلومتری باختری بندر خمیر

---

۱۱ بنادر و آبادیهای کرانه - آبادیهای واقعه در کرانه منطقه فارس بـا تعیین نفوس و آب مشروبی و مسافت بین آنها طبق صورت زیر است .

نام محل	تعداد نفوس	آب مشروبی	مسافت	ملاحظات
شاه عبد الشاه	—	—		سرحد بین فارس و خوزستان
بندر حماد	بدون سکنی	—	۹ کیلومتر	فعلا تپه است
بندر دیلم	۲۵۰۰ نفر	آب چاه در ۲ کیلومتری	۳ «	بندر مهمی است
بندر کهنه	بدون سکنی	—	۱۶ «	—
امام حسن	۴۵ نفر	آب چاه	۹ «	بندر کوچکی است
بندر گناوه	۱۸۰۰ «	« «	۴۱ «	بندر مهمی است
بندر ریک	۲۱۵۰ «	« «	۱۲ «	بندر مهمی است
رمله (حدالمله)	۱۵۰ «	آب رود	۲۲ «	درکنار رودخانه حله واقع است
شیف	—	آب انبار	۳۰ «	یک کاروانسرا و آب انبار
بندر بوشهر			۳۸ «	در راس شبه جزیره
ظلم آباد			۳ «	خاور « «
جفری (جبری)			۱ «	جنوب خاوری «
شهاب		برکه و آب	۲ «	جنوب « «
دستک	۲۰۰۰۰ «	چاه بهمنی	۸ «	« شهاب
سردروازه			۸ «	—
هلیله			۱۱ «	جنوب خاوری
بندرگاه هلیله			۱ «	جنوب
بندر دلوار	۹۰۰ «	چاه	۳۰ «	از طریق چنارک
محمد آمری	۱۰۰ «	«	۹ «	بندرگاه کوچک
بندر باشی	۵۰ «	«	۲ «	« «

نام محل	تعداد نفوس	آب مشروبی	مسافت	ملاحظات
دلار آمدی	۵۰ نفر	چاه	۲ کیلومتر	بندرگاه کوچك
رستمی	۱۵۰ ،	،	۱۲ ،	، ،
گهی	۶۰۰ ،	چاه باغ جوانان	۳ ،	، ،
بوالخیر	۶۰۰ ،	، ، ،	۳ ،	، ،
آمری	۴۰۰ ،	، ، ،	۳ ،	، ،
خور شهابی	۵۰ ،	، ، ،	۲ ،	، ،
جنیدو	۵۰ ،	، ، ،	۱ ،	، ،
سالم آباد	۱۰۰ ،	، ، ،	۱ ،	، ،
گری	۵۰ ،	، ، ،	۲ ،	، ،
کلات	۵۰ ،	، ، ،	۲ ،	، ،
هدا کو	۵۰ ،	، ، ،	۳ ،	، ،
چاه پهن	۵۰ ،	، ، ،	۱ ،	، ،
زیر راهك	۵۰ ،	، ، ،	۳ ،	، ،
بریکو	۵۰۰ ،	، ، ،	۱ ،	، ،
لاور	۱۰۰ ،	، ، ،	۵ ،	بندر مهمی است
بالنگستان	۱۰۰ ،	چاه	۲ ،	بندر کوچك
کنگان	۵۰۰ ،	، قدری تلخ	۱۰ ،	مرکز بخش
خور تهمادون	۱۰۰ ،	چاه	۲۷ ،	لنگرگاه جهازات شراعی
زیدون	۷۵ ،	،	۱ ،	۶ کیلومتری دریا
گزحو	۴۰ ،	،	۱۰ ،	۲ ، ،
ترکوه	۱۴۰ ،	،	۴ ،	۵ ، ،
درو احمد	۷۵ ،	،	۳ ،	۳ ، ،
مله گره	۱۲۰ ،	،	۳ ،	۲ ، ،
چاه پهن	۵۰ ،	،	۳ ،	۲ ، ،
امیگز	۲۰۰ ،	،	۵ ،	۱ ، ،

نام محل	تعداد نفوس	آب مشروبی	مسافت	ملاحظات
کمال احمدی	٦٠ نفر	چاه	٣ کیلومتر	—
کورك	٧٥ »	»	٣ »	—
گرنك	٤٠ »	»	١ »	—
بتونه (بتخانه)	١٠٠ »	»	٤ »	خرابه های تاریخی در اطراف ان مشاهده میشود
بی بی خاتون	٧٥ »	»	٢ »	بندر گاه کوچك
بردستان	١٠٠٠ »	»	٣ »	—
بهمنی	١٣٠٠ »	»	٦ »	—
بنك	—	»	٤ »	قدری دور از کرانه
گوده	١٥٠٠ »	»	٢ »	١ کیلومتری دریا
ابی	١٠٠ »	چاه و ٢ رشته قنات کوچك	٣ »	بندر گاه کوچك
بندر کنگان	٣٠٠٠ »	برکه و چاه	٣ »	مرکز بخش و بندر مهمی است
نخل عانم	٦٠ »	» »	٣ »	بندر گاه کوچك
برکه چوپان	٢٠ »	» »	٦ »	» »
میالو	٤٠٠ »	» »	٣ »	» »
سنجنی	٥ »	» »	٣ »	» »
تمبك	١٥٠٠ »	» »	٢ »	» »
اختر	١٠٠٠ »	» »	٦ »	» »
طاهری(سیراف)	٨٠٠ »	» »	١٢ »	» »
پرك	٨٠٠ »	» »	٦ »	» »
پوزه	٥٠ »	» »	٦ »	» »
شیرینو	٣٠ »	» »	٣ »	خاك ان را برای چینی سازی به بصره حمل مینمایند
نخل تقی	٢٠٠ »	» »	١٨ »	» »
بندر عسلو	٤٠٠٠ »	» »	١٢ »	بندر مهمی است
بساتین	١٠٠ »	برکه	٦ »	» »
خساله	١٠٠ »	»	٣ »	» »

نام محل	تعداد نفوس	آب مشروبی	مسافت	ملاحظات
نای بند	۳۰۰ نفر	بر که	۶ کیلومتر	بندر مهمی است
خوادن	بدون سکنی	—	۲ «	—
تین	« نفر	—	۶ «	—
سر پشت	« «	—	۹ «	—
عماریه	« «	—	۶ «	—
بندر بستانو	۱۰۰۰ «	بر که	۱۲ «	بندر گاه کوچك مرکز ورود قاچاق است
بندر زیارتو	۳۳۰ «	«	۴ «	« «
بندر کلالو	۲۰۰ «	«	۳ «	« «
بندر شیو	۸۵۰ «	«	۵ «	« «
بندر مغدان	۶۰ «	«	۳ «	« «
بندر مقام	۱۰۲۰ «	«	۲۳ «	بندر مهمی است
بندر نخیلو	۱۶۶ «	«	۶ «	بندر گاه کوچك
خره	۱۲۴ «	«	۹ «	« «
مچاهیل	۱۳۰ «	«	۲ «	« «
جیرو	۶۳۰ «	«	۲۴ «	« «
کلات	اهالی مهاجرت نموده	«	۹ «	« «
کرزه	« « «	«	۹ «	« «
طاحونه	۳۴۰ نفر	«	۲۳ «	« «
چارك	۸۰۰ «	«	۸ «	بندر مهمی است
حسینیه	۳۲۶ «	«	۱۲ «	« کوچك
مغو	۹۰۰ «	«	۱۵ «	« «
کاارخان عرب وعجم	۲۵۰ «	«	۱۴ «	« «
بستانوی لنگه	۱۱۳۰ نفر	بر که	۱۰ «	بندر گاه کوچك
ملو	۹۰ «	«	۶ «	« «
شناس	۷۱۰ «	«	۶ «	« «

آب مشروبی	مسافت	ملاحظات
برکه و چاه	۳ «	« «
« «	۳ «	بندر فوق‌العاده مهمی است
برکه	۲ «	بندر کوچك
«	۲ «	نخلستان تابستانی
«	۲ «	بندر مهمی است دارای ۳۰۰ کشتی شراعی بزرگ و کوچک است
«	۲ «	بندر کوچك
«	۸ «	« «
«	۳ «	« «
«	۳ «	« «
«	۹ «	« «
«	۲۰ «	« «
«	۱۲ «	« «
«	۳۶ «	بندر مهمی است

فصل هفتم

محورهای مهم منطقه فارس

در منطقه فارس دو قسم معابر به نظر میرسد. یکی معابر نفوذی که از کرانه های خلیج بطرف داخله کشور ممتد شده و بهترین راه رسوخی برای هر متعرضی است دوم معابر ارتباطی که این منطقه را با مناطق مجاور خود مربوط میسازد .

۱ محور های رسوخی :

الف ـ جاده شیراز ـ کازرون ـ بوشهر

ب ـ جاده شیراز ـ لار ـ بند عباس و لار به بندر لنگه

۲ محورهای ارتباطی بطرف خوزستان

الف ـ جاده کازرون ـ فهلیان

ب ـ جاده بوشهر ـ هندیان

ج ـ جاده شیراز ـ تل خسروی

۳ محور ارتباطی بطرف کرمان : جاده شیراز ـ سیرجان

٤ محور ارتباطی بطرف اصفهان : جاده شیراز ـ اصفهان

برای اینکه بهتر به محصنات این معابر پی برده شود به ترتیب یکایك مهورهای نامبرده بالا را برزسی مینمائیم .

محور های رسوخی

الف محور شیراز کازرون :

مقدمه

قبل از داخل شدن به موضوع محور شیراز کازرون تاریخچه مختصری راجع بساختمان جاده و وضعیت راه ذکر میشود . این جاده از یك طرف منتهی به شهرستان شیراز و از طرف دیگر منتهی ببخش کازرون میشود .

چنانچه بوضعیت این دو شهر توجه شود می بینیم که .

اولا - وجود خرابه های تخت جمشید و نقش رستم وسایر شواهد تاریخی بزرگترین گواهند که از زمان قدیم شهرستان شیراز یکی از شهرهای مهم تاریخی ایران بشمار میرفته .

ثانیاً - وجود خرابه های شاهپور و نقوشیکه درارتفاعات اطراف رودخانه شاهپور میباشد در نزدیکی کازرون وجود یك نقطه قابل اهمیتی را در این حوالی حکایت مینماید .

بدین ترتیب میتوان گفت که بین این دو نقطه مهم یك جاده ارتباطی از قدیم الایام وجود داشته مخصوصاً وجود کاروانسرای شاه عباس که در انتهای کتل پیره زن است این موضوع را تایید مینماید ولی چیزیکه اینك مسلم است و از تحقیقات ثابت شده اینستکه .

در ۱۹۱۶ مسیحی راه کازرون بشیراز بدست انگلیسها ساخته شده ودر ۱۳۰٤ شمسی الی حال وزارت راه به این جاده توجه مخصوصی مبذول داشته یکقسمت تعمیرات عمده درآن بعمل آورده است ولی هنوز تکمیل نگردیده و در دست تکمیل است .

وضعیت فعلی راه در مواقع بارندگی چندان رضایت بخش نیست .

طول راه از شیراز الی کازرون ۱۱۸ کیلومتر

از لحاظ ساختمان طبیعی این راه را میتوان بدو قسمت متمایز تقسیم کرد .

یکقسمت جلگه که جاده در جلگه ها باشیب ملایمی عبور مینماید

یکقسمت ارتفاعات شیب جاده قابل توجه و در پارهٔ نقاط فوق العاده زیاد میشود .

وضعیت اراضی اطراف جاده نیز در پاره نقاط بکلی باز و بی عارضه ودر یکقسمت عمده از طول راه پوشیده از جنگل میباشد .

عرض جاده - درتمام طول خط سیر بطور متوسط ۵ الی ۶ متر و قابل عبور دو طرفه برای همه قسم وسائط نقلیه حتی کامیونهای سنگین میباشد .

فقط در گردنه ها نقاط محدودی موجود است که عبور دو کامیون بزرك در جهات مختلف دچار اشکال میشود ولی البته این نقاط کم و بیشتر درکتل دختر دیده میشود .

<u>وضعیت جغرافیائی</u>

جاده پس از خروج از شیراز بطول یك کیلومتر و نیم داخل باغات شیراز باستقامت شمال حرکت و سپس مسیر خود را تغییر داده جاده متوجه باختر میگردد پس از طی مسافت ۷ کیلومتر به باغ جنت و آبادی کشن میرسد در طول این مسافت اطراف جاده باز و هیچ گونه عوارضی در طرفین راه موجود نیست

پس از عبور از باغ جنت تا ۸ کیلومتر جاده مسیر خود را طی نموده و به آبادی چنار راهدار میرسد در طول این ۵ کیلومتر جاده از دهلیزی میگذرد که ابتدای دهانه دهلیز تنك و در وسط عریض شده و مجدداً که به چنار راهدار میرسد تنك میشود عرض این دهلیز بطور متوسط ۳ کیلومتر طرفین این دهلیز را از سمت شمال کوه دراك وازخاور کوه قبله احاطه نموده اند این ارتفاعات بجاده مسلط و حاکمیت دارند از چنار راهدار جاده در داخل تپه ماهورهائی سیر نموده که این تپه ها بموازات یکدیگر و همه جا بطور عمودی جاده را قطع و یك رودخانه در سمت راست این جاده حرکت مینماید تا در کیلومتر ۱۷ این تپه ماهور ها تمام میشود در طول این راه از چنار راهدار تا انتهای این تپه ها چهار پل وجود دارد این پلها آجری و یك چشمه میباشد از کیلومتر

۱۷ تا کیلومتر ۲۰ جاده از جلگه عبور مینماید و از کیلومتر ۲۰ جاده باشیب ملایمی متوجه گردنه مله خزنه میشود .

طرفین این گردنه شمال کوه شهری و جنوب کوه ده شیخ میباشد .

و جاده مسیر خود راطی نموده تا کیلومتر ۱٤ به گردنه توله دزد میرسد ویك جاده فرعی از جاده اصلی شیراز بکازرون در نزدیکی گردنه توله دزد متوجه جنوب شده به ده شیخ میرود .

از ابتدا گردنه توله دزد در اطراف جاده جنگلهای تنکی شروع میشود

در کیلومتر ۳۹ جاده دیگری موجود است که از جاده اصلی جدا شده و سمت به شمال متوجه چرم کوه میگردد و دو گردنه دیگر یکی به اسم شاه السلطنه و دیگری بار انداز وجود دارد در کیلومتر ٤۲ به آبادی زنیان میرسد

جاده پس از عبور از آبادی زنیان در باختر این آبادی از روی پلی میگذرد که رودخانه قره آقاج از زیر آن پل عبور میکند .

عرض پل ٦ متر طول پل ٦۰ متر دارای ۸ چشمه

ارتفاعات طرفین سمت شمال کوه چرم کوه - و کوه تاسك که سرچشمه رودخانه قره آقاج از کوه تاسك میباشد طرف باختر کوه مسرم است و در کیلومتر ٤٤ آبادی خطیر واقع است .

جاده پس از عبور از آبادی زنیان و پل قره آقاج در کیلومتر ۲۹ به پل دیگری میرسد باسم پل قره آقاج عرض پل ٦ متر طول ۱۰۰ متر و دارای ۱۳ چشمه است

رودخانه قره آقاج از زیر پل عبور نموده و بطرف سیاه دارانگون میرود

جاده پل عبور از پل قره آقاج وارد دهلیزی میگردد ارتفاعات اطراف این دهلیز بجاده مسلط و پوشیده از جنگل و رودخانه چشمه مروارید از شمال این دهلیز همه جا در طول جاده عبور مینماید

عرض این دهلیز بطور متوسط ۷۰ متر طول این دهلیز ۳ کیلومتر و معروف

به دره چشمه مروارید است پس از عبور از دره چشمه مروارید جاده از دشت کله کی عبور نموده و در کیلومتر ۵۵ جاده با شیب قابل توجهی از تپه هائی عبور نموده و در کیلومتر ۶۱ وارد دشت ارژن میگردد .

در کیلومتر ۶۲ آبادی دشت ارژن واقع است پس از آن جاده مسیر خود را تغییر داده با انحنائی تقریباً بطول پنج کیلومتر متوجه جنوب باختری شده وارد منطقه کتلها میشود

ارتفاعات از دشت کله کی تا ابتدای کتلها به ترتیب سمت شمال باختری دشت ارژن کوه سفید پوشیده از جنگلهای انبوه و فوق العاده مشکل برای عبور و مرورودارای بریدگیهای عمودی‌میباشد .

این دو ارتفاع از سمت شمال و خاور و جنوب دشت ارژن در کیلومتر ۶۳ رودخانه کوچکی که از کوه سفید سرچشمه گرفته و عموداً جاده راقطع وارد دشت ارژن میگردد پس از آن در کیلومتر ۶۸ در گردنه کولو خواجه میباشد که ابتدای کتل پیرزن است میرسد

ارتفاعات اطراف کتل پیره زن شمال باختر کهور عبدی جنوب باختر کوه دیسک میباشد و رودخانه شاهپور از ارتفاعات کتل پیره زن سرچشمه میگیرد

پس از عبور از کتل جاده باپیچ و خمهای زیاد مسیر خود را طی نموده در کیلومتر ۸۳ به کاروانسرای میانکتل میرسد در طول این راه ارتفاعات‌همه جا از جنگلهـای انبوه مسطور میباشد .

پس از عبور از کاروانسرای میان کتل جاده وارد دهلیزی میگردد که دهانه این دهلیز بیش از ۵۰۰ متر نیست و بتدریج از سمت شمال این دهلیز عریض شده و در کیلومتر ۸۸ مجدداً تنك میشود عرض متوسط این دهلیز از سمت شمال تا ۵ کیلومتر میرسد طول این دهلیز ۵ کیلو متر پوشیده از جنگل است .

ارتفاعات شمال دهلیز کوه چنك و جنوب کوه چنك ارتفاع شمالی بشکل

یك نیم دایره این جاده را احاطه نموده و کوه چنك جنوبی بموازات جـاده میباشد .

پس از عبور از کیلومتر ۸۸ جاده باشیب قابل توجهی متوجه گردنه مهم کتل دختر میگردد راه از کتل دختر با پیچ خمهای زیاد عبور نـموده و وارد درك ماشیر میگردد که انتهای کتل دختر است و در آنجا قهوه خانـه به اسم درك ماشهری دیده میشود

در جنوب باختری کتل دختر دریاچه پریشان واقع کتل دختر از کتل پیره‌زن مرتفع تر و خطرناك تر و دارای شیب های زیاد و اغلب عبوروسائط نقلیه در این جاده در پیچها مخصوصاً برای کامیون های سنگین دچار اشکال مجبور به مانور کردن است و جاده پس از عبور از کتل دختر و درك مـاشیری وارد جلگه میشود و در کیلومتر ۱۰۴ به آبادی پل آبگینه میرسد

طول پل آبگینه ۱۵۰ متر دارای ۱۸ چشمه اراضی طرفین پل باطلاقی و نی زار است

از کتل دختر ببعد وارد منطقه گرمسیر شده جنگلها نیز تمام میشود و پس از عبور از پل آبگینه جاده وارد جلگه کازرون میشود طول جاده از پل آبگینه تا کازرون ۱۴ کیلومتر و در کیلومتر ۱۱۸ به کـازرون منتهی میشود

منابع محلی

آبادی جنت دارای ۸ خانوار چندان قابل ملاحظه نیست

آبادی کشن دارای ۲۰۰ خانوار و منابع محلی که میشود استفاده از آن نمود - گندم ۱۵۰ تن - جو ۹۰ تن

زنیان دارای ۴۰ خانوار - مواد مورد استفاده - گندم ۶ تن - جو ۲ تن گاو ۱۰۰ راس

خطیری ۱۰ خانوار قابل ملاحظه نیست

دشت ارژن ۱۰۰ خانوار - گندم ۱۰ تن - عدس ۳ تن - گاو ۶۰۰ راس

پل آبگینه - ۶۰ خانوار - گوسفند ۵۰۰ - گاو ۱۰۰

کازرون - در قسمت سیاسی شرح آن گذشت

راههائیکه از کازرون جداشده و اتومبیل رو میباشد به ترتیب زیر

١ - جاده کازرون به باوك جره ٥٠ کیلومتر

٢ - جاده کازرون به شاهپور و فهلیان

٣ - جاده کازرون به شیراز ١١٨ کیلومتر

٤ - جاده شیراز به بوشهر

منابع محلی کازرون - گندم - ٨٠٠٠ تن - جو ٣٠٠٠ تن - پنبه ١٣٥٠ تن برنج ٢٧٠ تن

از لحاظ ارتباط - : درطول راه از شیراز به کازرون جهت ارتباط دورشته سیم تلگراف موجود است که در روی پایه های آهنی نصب شده اند .

وسائط نقلیه

در هرروز حداقل ٦٠ - ٧٠ کامیون خارج و داخل میشود

قاطر ١٦٠٠ راس - اسب مادیان ٥٠٠ راس

بررسی از لحاظ نظامی - مسیر مواضع

در طول مسیر از کازرون به شیراز میتوان چهار موضع انتخاب نمود .

موضع ١ - کتل دختر

٢ - کتل پیرزن

٣ - دشت ارژن

٤ - گردنه مله خزنه

موضع کتل دختر دارای ٥ کیلومتر طول وسه کیلومتر عرض غیر از جاده شوسه در هیچ جا قابل عبور و مرور نمیباشد برای عبوراز از جاده حتماً قسمتها باید ارتفاعات را در دست داشته باشند راه نفوذی فقط شوسه میباشد

این موضع دارای میدان دیدو تیر خوب ویک قسمت این موضع جنوب باختری دارای مانع طبیعی خیلی خوب که دریاچه پریشان است میباشد .

موضع کتل پیره زن دارای ٦ کیلومتر عرض و ۸ کیلومتر عمق

فقط راه نفوذی جاده شوسه است ارتفاع اطراف صعب العبور و دارای پرتگاههای مهم و پوشیده از جنگل دارای میدان تیر خوب .

موضع دشت ارژن

۵ کیلومتر عرض و ٤ کیلومتر عمق

دارای میدان دید و میدان تیرخوب ارتفاعات اطراف صعب العبور ودارای بریدگیهای زیاد در جنوب جلوی موضع مانع طبیعی که عبور از آن غیر ممکن است دشت ارژن میباشد پوشیده از نی و باطلاق است

موضع گردنه مله خزنه

عرض ۱۲ کیلومتر ـ عمق ۸ کیلومتر

دارای میدان دید و تیر مناسب میباشد از لحاظ ساختمان طبیعی تپه ها طوری است که برای عملیات تاخیری مخصوصاً فوق العاده مناسب میباشد .

مقایسه مواضع فوق

کتل دختر در درجه ۱

در کتل پیره زن ممکنست عمل غافلگیری توسط عده‌های پیاده نظام که درشب از جنگلها استفاده نمایند صورت گیرد

نتیجه

نتیجهٔ که از شناسی محور شیراز به کازرون میشود گرفت از لحاظ نظامی

قسمتهائیکه حرکت مینمایند باید

۱ آذوقه کامل باخود داشته باشند زیرا آبادیهای که درسر راه میباشند چندان قابل اهمیت نیست که بتوان از منابع محلی استفاده نمود .

۲ - وسائل اردوگاه لازم است

۳ - راه پیمائی باید در شب انجام گیرد

٤ - نظر باینکه در طول راه بمسافتهای نزدیك آب میباشند احتیاج به حمل آب نیست

۵ - تخریب

تخریب در جاده ها مخصوصاً در کتل دختر در اغلب پیچها که از دو طرف منتهی به پرتگاههای عمیق میشود فوق العاده موثراست

در کتل پیره‌زن در هر نقطه که انجام شود باعث تاخیر انداختن حرکت مهاجم میشود چون از یکطرف پرتگاه و از طرف دیگر جاده طوری میگذرد که ارتفاع بطور عمود نسبت بجاده میباشد .

٦ سد درختی

باوجود بودن جنگلها در کتل پیره زن و کتل دختر

میشود آنهارا برید و درجاده سد درختی تشکیل داد که حرکت قوای معترض را بتعویق اندازد .

مواضع کتل دختر از سمت چپ وراست غیر قابل دورزدن میباشد

پیرزن از سمت چپ غیر قابل دور زدن

دشت ارژن از سمت راست و چپ غیر قابل دور زدن میباشد

محور کازرون به بوشهر

طول این راه ۱٦٦ کیلومتر این محور سابقاً کاروان رو بوده ولی در زمانیکه پلیس جنوب تشکیل شد این محور بوسیله انگلیسها ساخته شده وپس از منحل شدن پلیس جنوب تاکنون مرمت و نگاهداری شده است .

همانطوریکه سابقاً دارای اهمیت بوده فعلا هم اهمیت خود را از دست نداده و بین محورهائیکه بساحل جنوب متصل میشود این محور دارای اهمیت است

وضعیت طبیعی

راه از کازرون بطرف شمال باختر تا آبادی رهدارامتداد داشته کیلومتر ۱۸ و در این قسمت جاده ازیك دهلیز عریض میگذرد بعرض ۸ الی ۹ کیلومتر این دهلیز ازطرف خاور متکی است به کوه تنك زندان و از طرف باختر بکوه ده نو

این دو رشته کوه با داشتن ۸ الی ۹ کیلومتر فاصله از شمال باختر بجنوب خاور کازرون امتداد داشته و بین محور شوسه الی ارتفاعات تپه ماهور هائیست مشجر و تا شروع تنك ترکان ادامه دارد .

از آبادی راهدار ببعد جاده از طرف شمال باختر متکی بـه رودخانـه شاهپور و از جنوب خاور بکوه کور کمین و از کیلومتر ۱۹ جـاده از تنگی میگذرد باسم تنك ترکان و در کیلومتر ۲۱ تنك تمام شده و ارتفاعات از جاده دور شده و دهلیزی پیدا میشود بعرض دو کیلومتر و بطول چهار کیلومتر جاده تا کیلومتر ۲۵ امتداد داشته شمال جنوبی است و از کـیلومتر ۲۵ جـاده پیچ خورده بطرف شمال امتداد پیدا میکند و در کیلومتر ۲۷ امتداد جاده خـاور باختری شده و از کتل کمر پیچ گذشته داخل تنك رودك میشود در کیلومتر ۲۹ از آبادی چرون گذشته در کیلومتر ۲۹ و نیم جاده داخل جلگه دهستان خشت میشود ودر کیلومتر ٤۸ از آب انبار گذشته داخل کتل ملو شده و در کیلومتـر ۵۵ از پل رودخانه دالکی عبور کرده بعداً جاده از گردنهٔ عبور کرده به اسم کتل فلفلی در کیلومتر ٦۵ جاده از مغرب آبادی دالکی میگذرد .
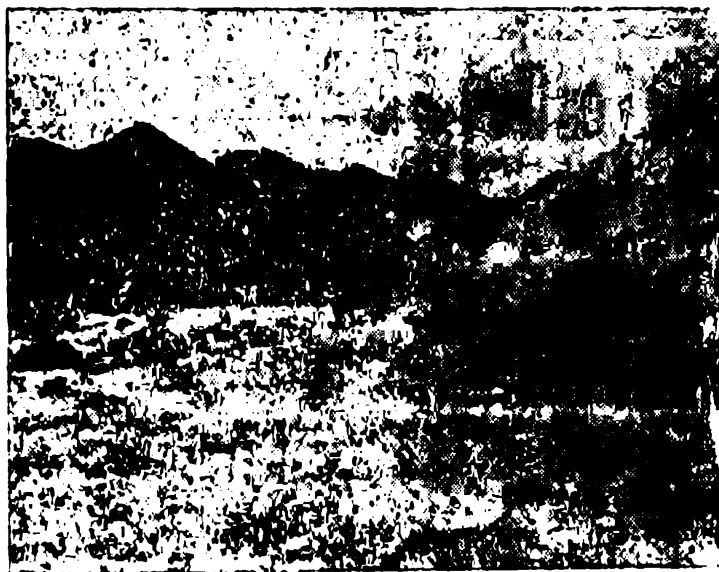
پل رودخانهٔ دالکی

از این ببعد جاده از طرف باختر محدود است برود خانه و کوههای دالکی که امتدادش شمال جنوبی است واز کیلومتر ٦٤ تا کیلومتر ۷٤ که آبادی راهدار واقع شده رفته رفته رودخانه دالکی و ارتفاعات از جاده دور میشود پل دالکی دارای ۷ متر عرض و ٤٠ متر طول است در آبادی دالکی فاصله ارتفاعات از جاده به ۱۲۰۰ متر و رودخانه به ٥ کیلومتر میرسد مسیر راه در کیلومتر ۷۹ به قصبه براز جان میرسد و از براز جان ببعد جاده از جلگه دشتستان عبور نموده و در کیلومتر ١٦٦ به بوشهر منتهی میشود .

محورهائیکه از این شوسه مجزا میشود از کیلومتر ۱۰ آبادی در یس یك جاده بطرف شاهپور ممتد است و در کیلومتر١٠٦ ازآبادی احمدی محوری بطرف هندیان ادامه دارد .

وضعیت منابع محلی

۱ ـ در کیلومتر ۳ آبادی بلکتك دارای قهوه خانه مشرف جاده و یك چشمه آب که یك سنك آب دارد غلات مختصر و ۱۰ خانوار جمعیت دارد .

۲ ـ باغ سیدی کیلومتر ٦ در حدود ۷۰۰ نفر جمعیت محصول مختصر گندم جو و یك چشمه که یك سنك آب دارد .

۳ ـ آبادی دریس . در نزدیکی سه راه واقع شد دارای ۱۰۰ خانوار جمعیت محصول گندم و جو بقدر خود اهالی .

٤ ـ آبادی راهدار دارای ۷ خانوار جمعیت زراعت مختصر ـ دارای قهوه خانه مشرف جاده ـ و نهری از این آبادی میگذرد و به اسم نهر پهنك دارای یك آسیاب است که از این نهر استفاده میکنند و پنج سنك آب دارد .

٥ ـ آبادی کمر بیج که در دامنه کوه کمربیج قرار گرفته و یك آبادی دیگر بنام شیخ در نزدیك آبادی کمربیج قرار گرفته و ۱۰ خانوار جمعیت دارد محصول مختصر گندم و جو آبادی کمر بیج ۲۰ خانوارجمعیت داردزراعت بقدر خود اهالی و دارای آب چاه است .

۶ - رودك دارای ۲۰خانوار جمعیت زراعت- مختصررودخانه شاهپور از جنوب این آبادی میگذرد و اهالی آبادی رودك از این رودخانه استفاده میکنند

۷ - چورون - رودخانه شاهپور از نزدیکش میگذرد زراعت مختصر بقدر خودشان و مختصری خرما دارای ۲۰ خانوار جمعیت است .

۸ - آبادی بگر دارای ۱۹ خانوار جمعیت - زراعت مختصر دارای باغات نخل بقدر خود اهالی

۹ - جعفر جنی - ٤۰ خانوار جمعیت زراعت مختصر - از آب چاه استفاده میکنند .

۱۰ کمانکشی - ۲۰ خانوار جمعیت . دارای آب چـاه . زراعت مختصر

۱۱ کنار تخت ۲۰۰ خانوار جمعیت . مرکز دهستان خشت است . دارای آب چاه و از رودخانه شاهپور استفاده میکنند

مرکز دسته ژاندارمری ودارای خرما وپنبه است که مازاد آن ۵۰خروار خرما و ٤۰ خروار پنبه است که صادر میکنند .

۱۲ - دالکی - ۲۰۰ خانوارجمعیت دارای نخلستان و در مقابل این آبادی بوته ۳۰۰ خانوار جمعیت زراعت بقدر خودشان از آب رودخانه دالکی استفاده میکنند .

۱۳ - قراولخانه - دارای نخلستان طرفین جاده - زراعت مختصر - ۱۵ خانوار جمعیت دارای آب چاه و از رودخانه دالکی استفاده میکنند .

۱٤ - راهدار - ٤۰ خانوار جمعیت . زراعت بقدر خـود از آب چاه استفاده میکنند .

۱۵ برازجان - دارای کلیه دوائر دولتی - مهمترین نقطه ایست بین کازرون و بوشهر دارای ۸۰۰ خانوار و ۱۸ آبادی است که رویهمرفته ۳۰۰ خانوار دارد محصولش خرما و غلات و مرکز دسته ژاندارمری است .

برازجان

مازاد غلات براز جان ۲۰۰ خروار گندم ۲۰۰ خروار جو و ۱/۵ خروار خرما دارای آب‌چاه است

۱۶ باغ حصار - ۲۰ خانوار جمعیت زراعت ونخل بقدر احتیاج دارای آب چاه ولی شور

۱۷ - خوشاب : ۳۰ خانوار جمعیت دارای آب چاه .

۱۸ - شاه خالی ۵۰ « « « « « « « «

۱۹ - عیسی وند ۵۰ « « « « « « « «

۶۰ - احمدی ۵۰ « « « « « « « دارای آب برکه

در مقابل احمدی آبادی دویره است که ۵۰ خانوار جمعیت - دارای آب برکه است .

۲۱ - چخارك ۵۰ خانوار - از آب برکه استفاده نموده گاو ۵۰۰ و گوسفند ۵۰۰

۲۲ - بهمنی یکی از بخشهای بوشهر محسوب میشود . و دارای آب برکه زراعت گندم جو بقدر احتیاج

۲۳ – بوشهر دارای کلیه‌دوائر دولتی -سابق بر این ۳۵/۰۰۰ نفرجمعیت داشته ولی فعلا ۱۵۰۰۰ نفر جمعیت بندر بوشهر از سطح دریا یک متر بیشتر ارتفاع ندارد . در موقع طغیان آ ب قسمتی از آنرا میپوشاند .

این بندر در جلگه پستی است که آنرامسیله مینامند و جاده کازرون به بوشهر از این جلگه عبور میکند و این بندر نسبت به‌بنادردشتستان‌مرکزیت دارد ناوهای تجارتی نمیتوانند بساحل نزدیك شوند ودارای دولنگر گاه‌است که یکی از آنها در خارج از بندر و دیگری در داخل بندر قرار گرفته است

لنگرگاه هائیکه در بالا گفته شد بامختصر تعمیراتی مناسب برای ورود ناوها خواهند شد .

آب و هوا - آب و هوای - این بندر گرم و تا دو کیلومتری آن آب مشروب یافت نمیشود . صادراتش پنبه تریاك - پشم دارای ۲۰ آبـادی است . زراعت بقدر اهالی

بررسی این محور از نقطه نظر نظامی

از حیث دفاع‌از کازرون الی‌آبادی راهداریك دهلیزی را ملاحظه میکنیم بعرض ۸ الی ۹ کیلومتر و از طرفین دهلیز متکی است به کوههای تنك‌زندان و ده بوکه هردو صعب العبور است و بین ارتفاعات و محور شوسه رشته تپه های کوچك و مشجر است لذا نمیتوانیم این دهلیز را موضع دفاعی مناسبیکه دارای کلیه شرائط باشد بنامیم چون دارای معایب چندی است بشرح زیر .

۱ نزدیك است بشهر کازرون

۲ ممکن است در آن واحد مواضع وشهر تحت آتش توپخانه واقع شود

۳ - وجود درختهای جنگلی زیاد میدان دید و تیر آن را محدود نموده است

٤ - در صورتیکه این موضع از دست رفت دیگر موضعی در عقب برای مقاومت در مقابل مهاجم وجود ندارد

محسنات

۱ - عدم امکان دور زدن این موضع بواسطه وجود ارتفاعات صعب العبور در طرفین موضع

۲ - سهولت رسانیدن تدارکات و مهمات

موضع دوم در تنک ترکان

محسنات

۱ - دارای مسافت نسبتاً کافی از شهر کازرون

۲ - دارای عمق کافی

۳ - عرض موضع کم لذا برای دفاع آن واحد های کمتری استعمال میشود

٤ - از طرفین محفوظ و دور زده نمیشود چون تقریباً به ارتفاعات غیر قابل عبور متکی است

٥ - دارای میدان دید و تیر خوبی است

٦ - بسهولت میتوان از شهر کازرون عده هارا تدارکات و مهمات رساند

معایب

۱ - نسبتاً نزدیک بشهر و باتوپهای کالیبر بزرگ میتوان شهر را تحت آتش قرار داد

۲ - اگر این موضع از دست رفت بواسطه معایبی که برای موضع اول ذکر شد نمیتوان در آن موضع مقاومت کرد و شهر در خطر است

گردنه رودك از سمت شیراز

موضع سوم کتل رودك و کمرپیچ

الف محسنات

۱ - مسافتش از شهر کازرون کافی بنظر میرسد

۲ - دور زدن از طرفین خیلی مشکل است بلکه ممکن نیست چون ارتفاعات صعب العبوری در طرفین این موضع قرار گرفته است .

۳ - دارای میدان دیدو تیر روی دهستان خشت است - ولی عمق این موضع کم است

٤ - رساندن تدارکات و مهمات در عقب موضع سهولت دارد

٥ - دارای نقاط حساس برای تخریب در موقع لازم

معایب

۱ - چون دامنه ارتفاعات در جبهه شیبش ملایم بنظر میرسد لذا نفوذ از مقابل آنقدر ها مشکل نخواهد بود برای اینکه بریدگی زیاد ندارد .

گردنه رودك از سمت بوشهر

موضع چهارم - کتل ملو و کتل فلفلی که هردو بهم متصل هستند

محسنات ١ کوهستان صعب العبور نفوذ مشگل به استثنای محور معمولی راه دیگری برای نفوذ ندارد و بطوریکه مشاهده شد از اول کتل الی پل رودخانه دالکی دارای پیچهای بی اندازه زیاد و هر پیچی نسبت به پائین خود دیدو تیر بسیار خوبی دارد در صورتیکه بخواهیم در داخل ارتفاعات دفاع کم خیلی مشگل است چون دیدو تیر خوبی نسبت به جلوی خود ندارد .

٢ - این موضع بهتر از مواضع دیگر بنظر میرسد چون اولا این دوکتل که رودخانه دالکی از وسط آنها رد میشود یك موضع بنظر میرسد ولی در حقیقت دو موضع است و موضع کتل فلفلی که دارای دید و تیر بسیار خوب و از طرفین هم متکی است به کوههای صعب العبور و چون بریدگی زیاد دارد لذا نفوذ در آن خیلی مشگل بنظر میرسد در صورتیکه محور شوسه تخریب بکلی عبور قطع و با توام کردن تخریب خیلی بتاخیر میافتد .

٣ - کتل ملو که قسمت دوم این موضع راتشکیل میدهد میتوان گفت

بواسطه مانع رودخانه دالکی اولا از کتل ملو جدا ثانیاً یك موضعی است که در جلوی خود مانع مهمی دارد که با در دست داشتن سرپل دالکی عبور خیلی مشکل است تنها عیب این موضع این است که دید وسیع ندارد .

٤ ـ بطور کلی کتل ملو و کتل فلفلی یك موضع کاملایست که بسایر مواضع ترجیع داشته و میتوان با عده کمتری و با شناسی نقاط حساس ازاین موضع دفاع نمود

گردنه ملو

موضع پنجم ـ تپه ماهورهائیستکه درجنوب راهدارواقع موضعیاست که ازباختر برودخانه دالکی و ازخاوربه کوههای قراولخانه محدودمیشود. دیداین موضع کم و زوایای بیروح زیاد است و از طرف باختر میتوان این موضع را دور زد .

نتیجه

از نقطه نظر راه پیمائی در قسمتهای اول این محور ک ـ ۸ جاده از کوهستان و تپه های جنگلزار میگذرد بنظر میرسد که راه پیمائی هم در روز و هم در شب ممکن است ولی بعلت سختی کوهستان واحد بطور اجبار

بایستی از جاده استفاده کنند و قهراً طول ستون طویل خواهد شد و دید آن از طرف هواپیمائی خیلی آسان است .

بنابر این در مقابل مهاجمی که دارای نیروی هوائی قوی باشد حرکات در این محور در همه جا بهتر است شبانه انجام گیرد بعلاوه ستونیکه روی این محور راه پیمائی میکند بایستی تدارکات و وسائل لازم را باخود همراه ببرد چون باستثنای سه نقطه که نسبتاً قابل استفاده است بقیه نقاط از هیچ حیث قابل استفاده نبوده و فقط از حیث آب در قسمت اولیه یعنی تنك ترکان و کوههای رودك و کور کمین بواسطه نزدیکی رودخانه شاهپور در زحمت نخواهیم بود و همچنین در قسمت دوم کتل ملو و کتل فلفلی در این قسمت هم از رودخانه دالکی میتوان استفاده کرد ولی از برازجان الی بوشهر وضعیت آب خیلی مشکل میشود چون علاوه بر این که آب جاری خیلی کم یافت میشود چاههای آب هم که یافت میشود شور است .

موضوع دیگر این است که چون در قسمت کوهستانی جاده دارای پیچ و خم های زیاد است لذا سرعت خود روها خیلی کم میشود ولی در صورتیکه پیچهارا عریضتر کنند سرعت تا اندازهٔ مناسب تر و هم خطر کمتر میشود .

ج - راه شیراز لار از طریق جهرم :

وضعیت جغرافیائی - طول راه ۲۷۳ کیلومتر مسیر راه از شیراز بطرف خاور ممتد در کیلومتر ۱۸ به پل فسا میرسد در این نقطه راه فسا جدا شده راه جهرم از دامنه جنوبی کوه گشناسب ابتدا در جهت اولیه بعداً بجنوب منحرف در کیلومتر ۳۲ به قریه بابا حاجی میرسد راه فرعی فیروز آباد در این نقطه جدا شده مسیر راه از گردنه کوچك بابا حاجی در کیلومتر ۳۵ گذشته بجنوب خاوری منحرف همجا در دامنه جنوب باختری کوه گشناست ادامه داشته در کیلومتر ۵۵ از اکبر آباد و در کیلومتر ۷۰ از نزدیك آب گرم میگذرد در این نقاط بافاصله تقریباً ۳ الی ۵ کیلومتر موازی با رودخانه قره آقاج بوده در حدود محرم آباد در

کنار رودخانه‌واقع در کیلومتر ۹۱ به‌قصبه‌خفر میرسد بعداً نیز در ۳ کیلومتری موازی رودخانه خط سیر خود را ادامه از بلوك خفر خارج داخل تپه ماهـور های حدود چشمه مغك شده در کیلومتر ۱۷۳ به قطب‌آباد میرسد ازاین نقطه خط سیر راه بجنوب منحرف پس از گذشتن از حسین‌آباد وحیدر آباددر کیلومتر ۱۹۲ به جهرم منتهی میشود

مسیر راه از جهرم در جهت‌خاوری خارج در کیلومتر ٥ وارد دهلیزیکه از دورشته ارتفاعات خاکی محدود شده گردید در کیلومتر ۱۸ به قریه محمد آباد میرسدازاین نقطه به‌بعدوسعت دره زیاد تر شده در کیلومتر ۲۳ آ بـادی کوچك سبلو در خاور راه واقع و در کیلومتر ٥٦ به آبادی زرك میرسد از این نقطه راه بطرف جنوب باختری منحرف در کیلومتر ٦۰ گردنه پدرام واقـع پس از عبور از گردنه وارد تنك گـاوان میشود طول این تنك در حـدود ۸ کیلومتر بوده در کیلومتر ٦۸ از تنك خارج و در کیلومتر ۷۲ به قصبه جـویم مرکز بخش جویم میرسد از جویم خط سیر راه بطرف جنوب بود در کیلومتر ۹۰ به قریه بناررویه وارد پس از گذشتن از جلگه این دهستان که چندین‌آبادی در اطراف آن مشاهده میشود پس از طی مسافتی بین تپه مـاهـور در کیلومتر ۱۲۷ گردنه بریز واقع پس از آن وارد جلگه بـریز میشود در کیلومتر ۱٤٥ جلگه دهکو واقع از این نقطه مسیر راه بطرف جنوب منحرف از جلگه کورده گذشته در کیلومتر ۱٦۰ بکورده میرسد در این نقطه جهت راه بطرف باختر ممتد از ارتفاعات نارنجی گذشته درکیلومتر ۱٦۸ برکه‌نارنجی و در کیلومتری ۱۷۳ گردنه پشت سنگر میرسد از این جا ببعد راه بطرف جنوب مـنحرف پس از گذشتن از تپه ماهور های خلعت پوشان در کیلومتر ۱۸۱ به لار منتهی‌میشود ارتفاعات قسمت اخیر حدود برکه نارنجی و پشت سنگر بسیار پرپیچ خم وچون ساختمان اساسی نشده ماشین های سواری بازحمت زیادی عبور مینماید شیب راه بسیار زیاد و اغلب خطرناك است .

شهرلارمرکز شهرستان لارمحسوب مشخصات آن درقسمت سیاسی شهرستان نامبرده ذکر شده از این شهرسه راه نیمه شوسه خارج میگردد ۱ راه لار بشیراز (مذکوره بالا) ۲ لار به بندر عباس ۳راه به بندر لنگه ذیلا بترتیب دور اه اخیر را بررسی مینمائیم .

جاده نیمه شوسه لار به بندر عباس از شهر لار از جهت خاور ازلار خارج در دامنه جنوبی کوهستان موسوم به تنك قول کشیده شده ارتفاعات جنوب راه موسوم بکوه براق بوده در کیلومتر ۲۰ از آبادی بست فاریاب گذشته جلگه از این نقطه بازترشده در کیلومتر ۳٤ از پاسگاه ژاندارمری چهار بر که گذشته ارتفاعات شمال خاوری خیلی دور شده در کیلومتر ٤۹ به پاسگاه بهاالدینی رسیده وازاین محل جلگه تنك ترشده در این جلگه بته‌های زیاد و درختان کهور بطور پراکنده مشاهده میشود در کیلومتر ٦۱ جاده وارد تنك بزن شده از وسط دو رشته ارتفاعات سنگی عبور نموده در کیلومتر ٦٦ پس از عبور از یکرشته ارتفاعات در هموارد جلگه هرمز می شود این جلگه نیزاز اطراف بوسیله کوهستانهای مرتفع احاطه شده در کیلومتر ۷۲ به آبادی هرمز میرسد ازاین جا باز از ارتفاعات واسطه در وسط دهلیز به نظر میرسد در کیلومتر ۷۸ به برکه آقا جمالی خواهیم رسید در کیلومتر ۹۵ جاده از کار وانسرای آقاجان عبور کرده وارد تنك دالان میشود کوهستان این حدود قسمتی سنگی و قسمتی گچی است شعبه رودخانه شور که از نزدیکی لار سرچشمه گرفته از این تنك عبور می نماید .

در کیلومتر ۱۰۰ از تنك دالان خارج از کنار کاروانسرای تنك دالان که دارای آب شیرینی است عبور و وارد جلگه بازی میشود که آبادی دالان با ٤۰ خانوار در عقب ارتفاعات قرار گرفته و نقط در کیلومتر ۱۰٤ در موقع عبور از ارتفاعات این آبادی دیده میشود دراین جا دهلیزی به نظر میرسد که در اول دارای بته و اشجار کوتاه بوده تدریجاً کهور و کناردیده شده وتعداد

آنها زیاد میشود بطوریکه تشکیل جنگل تنگی را میدهد در کیلومتر ۱۱۵ از کنار برکه پس کومکون که دارای ساختمان خرابه هم میباشد عبور مینماید از این محل دهلیز قدری فشرده شده اشجار کمتر میگردد سپس وارد یك دره باریك پرپیچ و خمی شده بالاخره در کیلومتر ۱۲۸ به کنار پاسگاه ژاندارمری برکه نوخواهیم رسید پس از طی یك منطقه درهم پراز بته پر پیچ خم ازکنار برکه‌تقی خانی کیلومتر۱۳۳ عبورو وارددره کیشی‌شده‌درکیلومتر ۱۴۰ ازکنار برکه‌های گیش دره عبور و وارددهلیزی میشویم که عرض‌آن درحدود ۱۰ کیلومتر و از سمت خاور دهلیز ارتفاعات کودر که مرتفع و سنگی است محدود شده و غیر قابل عبور میباشد میگذریم خود دهلیز از بته های خار و اشجار پوشیده شده در کیلومتر ۱۵۱ ازکنار برکه سلطانی عبور و جلگه‌قدری صافتر می شود در کیلومتر ۱۵۷ از برکه و پاسگاه کورستان گذشته آبادی کورستان در ۳ کیلومتری پاسگاه در پای کوه خمیر واقع شده از اینجا دهلیز بواسطه ارتفاعات طرفین کاملا محدود و سطح آن پوشیده‌از اشجار و خیلی سختر از جلگه حدود برکه‌سلطان‌بنظر میرسداز این محل ببعد نخلستان زیادی که بعضی هم نسبتاً بزرك میباشد به نظر میرسد که عموماً بدون سکنی بوده‌و فقط مالکین آن نخلستانها در تابستان برای جمع آوری محصول آمده بعداً میروند آب این نخلستانها عموماً تلخ و خرمای آن نیز از نوع بسیار پست میباشد در کیلومتر ۱۷۲ از کنار برکه جنگوئی عبور خواهد شد .

ارتفاعات جنوبی تدریجاً کوتاه میشود درصورتیکه ارتفاعات شمالی دهلیز با عظمت خود باقی است در کیلو متر ۱۷۷ از کنار برکه نیمه کاره گذشته .

در کیلومتر۱۸۲ بارتفاعات‌شمالی خیلی نزدیك میشویم نخلستانها تدریجاً زیاد شده یکی بعد از دیگری مشاهده میشود .

در کیلومتر ۱۸۳ از وسط نخلستان انکورد گذشته در کیلومتر ۱۹۳ به کنار پائین که دارای ۲۰ خانوار جمعیت است رسیده در کیلومتر ۱۹۵ به کنار وسطی و در کیلو متر ۱۹۷ به کنار بالا خواهیم رسید.

در کیلو متر ۲۰۹ از رودخانه کر (کل) که از ارتفاعات محال سبعه و داراب سرچشمه گرفته عبور (عبور از این رودخانه در فصول بارانی بسیار مشکل است حتی برای ماشین های باری) از این نقطه به بعد آبادیهای متعدد حومه بندر عباس واقع در دامنه کوه گینو از قبیل کلات - ده نو - ایسین در طرفین راه واقع و در کیلومتر ۲۴۱ به راه شوسه بندر عباس کرمان متصل میشود.

نظریات کلی - با آنکه کشور ایران شامل صحرا ها و بیابانهای زیاد است ولی بایستی قبول کرد که منطقه واقعه بین لار تا کنار ۱۹۳ کیلو متر یك منطقه بیابان و صحرای بسیار موحشی است که فاقد آب بوده و جز چند آبادی کوچك کوچکترین آثار و علائمی از زندگانی در آن وجود ندارد در این منطقه جز چند رشته جویبار های آب شور جویبار دیگری وجود ندارد!

باران دراین مناطق گاهی سه سال یکمرتبه نباریده بالاخره منطقه خشك است که زیست و زندگانی در آن دشوار میباشد.

در مسیر این راه تعداد برکه در طول ایام ساخته شده که در مواقع بارانی از آب باران پر شده در تمام مدت سال یگانه منبع جهت عابرین خواهد بود.

آب این برکه خود بزرگترین مولد مرض معروف پیوك میباشد در بین اهالی وسکنه این حدود اشخاصی دیده میشود که شاید ۳۰ مرتبه به اینمرض مبتلا شده.

گرچه این مرض مهلك و خطرناك نیست ولی مرض بسیار مطول و پر زحمت ومعالجه آنهم مستلزم بردباری و تحمل و پیروی از اصول خاص میباشد .

از لحاظ نظامی - بایستی در نظر داشت که اهمیت این محور فقط از لحاظ ارتباط با بندر عباس بوده و از این لحاظ حائز اهمیت است و میتوان این راه رایك محور وصولی بطرف شیرازمحسوب داشت زیرا ۳۶۰ کیلو متر تاشیراز بیش نیست .

گرچه این محور تالار فاقد کوچکترین امکان زندگانی میباشد ولی از لار بطرف شیرازنسبتاً وضعیت آبادی و قراء بهتر شده خاصه از لحاظ آب مشروبی که تا لار نایاب است چشمه های آب شیرین دیده میشود .

بایستی در نظر داشت که در تمام طول این راه از دهلیزهائی عبور مینماید که عرض آنها اکثراً از بیست کیلومتر تجاوز ننموده و ارتفاعات طرفین غیر قابل عبور است .

از لحاظ وجود دهلیز ها میتوان تمام مسیر جاده را یکسان دانسته تقریباً در خاتمه هر دهلیز موضع مشخصی بنظر میرسد که شاید در تمام طول این محور از ده موضع تجاوز ننماید تمام این مواضع دارای دید و عمق کافی بود ولی عموماً قابل دور زدن میباشد .

وضعیت جغرافیائی راه‌لاربه بندر لنگه - مسیر راه از لار بطرف جنوب ممتد در کیلو متر ٤ به خور رسیده و با شیب ملایمی‌بطرف گردنه خورمیرود گردنه در ارتفاع ۱۰۶۷ متر واقع پس از عبور از گردنه بسمت خاور منحرف در کیلومتر ۱۷ به سه نخود میرسد از سه نخود تا نیمه کیلومتر ۲٤ راه در جلگه واقع از نیمه جهت آن بطرف خاور بوده در کیلو متر ٤٤ بقریه هرمود میرسد پس از آن مسیر رودخانه سروست عبور بدامنه کوه کچ رسیده از گردنه پاسخت گذشته در کیلو متر ۷۰ به رنوه میرسد از این ببعد جهت آن

بطرف خاور بوده در کیلومتر ۸۵ از پتون و در کیلو متر ۸۸ از شیخ حضور گذشته پس از گذشتن از گردنه بستك در کیلومتر ۱۱٤ بقصبه بستك مرکز بخش میرسد پس از آن از ارتفاعات جنوبی بستك و گردنه هرنك گذشته وارد جلگه هرنك شده در کیلومتر ۱٤٤ بقریه هرنك میرسد از هرنك الی مهران در دهلیز بین کوه خرد و کوه آسود عبور از مهران در جهت جنوب ممتد داخل ارتفاعات چهار برگه شده از دهلیز های پر پیچ و خم عبور در کیلومتر ۲۰۲ بچاه مسلم و در کیلو متر ۲۱۰ از ارتفاعات خارج در کیلومتر ۲۱٤ بچاه چپه میرسد از این نقطه در جهت خاور ممتد در کیلومتر ۲٤٤ بقریه مهرگان میرسد پس از آن جهت آن بطرف جنوب بوده پس از عبور از جلگه خاوری شورزار مهرگان در کیلومتر ۲۳۰ از نمازی گذشته در کیلومتر۲۳٦ وارد تپه ماهور های شمالی بندر لنگه شده در کیلومتر ۲٤۲ به کنك و در کیلومتر۲٤۸ ببندر لنگه منتهی میشود .

از لحاظ نظامی و آب مشروب مشخصات آن نظیر راه لار به بندر عباس میباشد .

۲ ـ محورهای ارتباطی بطرف خوزستان

الف ـ جاده کازرون به فهلیان :

مقدمه

راه کازرون فهلیان در سنوات مختلفه اهمیت مخصوصی را در برداشته گاهی برای مهاجمین عرب و یادست اندازی رومیان دهلیز مناسبی بوده .

این راه از نقطه نظر ارتباط شیراز و اهواز اهمیت خاصی را حائزمیباشد در زمان ساسانیان تنها راهی که اردشیررا بمراد خودمیرسانه راه کازرون به فهلیان بود چه بعد از آنکه اردشیر در شیراز بمقام سلطنت رسید ابتدا کرمان را گرفت بعد از آن توجه خود را بسوی خوزستان و پس از تصرف آن بسمت

سواحل دجله تاخت با این ترتیب دیده میشود از زمان اردشیر در ۲۲۸ قبل از میلاد و همین طور قبل از او این راه اهمیت بسزائی را داشته و ملل مقتدر هر کدام برای بسط اقتدار خود از این طریق عملیاتی در نظر گرفته یا حملات نموده یا استفاده اردو کشی نموده است .

در تاریخ ۲۴۸ قبل از میلاد در زمان سلطنت شاپور ساختمانهائی در جنوب رود شاپور ساخته شده که آثار آن هنوز باقی است شاهپور بقصد تعقیب نقشه پدر از از این راه اردو کشی های فراوانی نموده و بجنگ با روم پرداخته بنابر این ملاحظه میشود که را کازورن به فهلیان علاوه بر اهمیت فعلی اهمیت تاریخی دارد .

وضعیت جغرافیائی .

راه کازرون بفهلیان در دهلیزی واقع شده که طول آن ۷٤ کیلومتر و عرض آن از یك الی هشت کیلومتر است حتی در تنگه ها به ٤۰۰ الی ۳۰۰ متر میرسد این دهلیز شمال وجنوبی است

این دهلیز به ۵ محوطه مشخص قسمت شده که توسط تنگه هائی که مثل درب ورودی است از هم جدا میشود و به ترتیب از کازرون بفهلیان این دربها در کیلومتر ۱۸ - ۲٤ - ٦۸ و شمال فهلیان واقع است

راه کازرون به فهلیان در کیلومتر ۱۱ از راه تجارتی کازرون بوشهر جدا میشود

محوطه ۱ - عرض دهانه یادرب محوطه اول که در کیلومتر ۱۸ است در حدود ۲ کیلومتر است

از کیلومتر ۱۱ جاده فهلیان از جاده بوشهر جدا میشود عرض جلگه در اینجا در حدود ۸ کیلومتر است و آبادی در پس در تپه و ماهور های غربی جاده واقع در کیلومتر ۱٤ راه از تپه منفردی میگذرد که شیب قابل ملاحظه

برای جاده ایجاب نه‌مینماید و در انتهای این تپه در کیلومتر ۱۶ در غرب جاده ساختمان بزرگی واقع است در شمال غربی ده خرابه ساختمانهای شاهپور واقع است در کیلومتر ۱۹ پست ژاندارمری در باختر جاده در روی تپه بارتفاع ۳۰ متر واقع گردیده، و در خاور جاده ساختمانهای باسم تل کورك خانی واقع است و راه پیاده روئی بطرف بنده دیلم از اینجا جدا میشود .

محوطه ۲ ـ عرض درب ورودی محوطه در ۲ کیلومتر ۳٤ تقریباً ٤۰۰ متر است و این نقطه باسم مله نعل (گردنه نعل شکن) معروف است این محوطه خیلی پرآب و دارای رودخانه باسم شاهپور است که در شمال درب محوطه‌یك در کیلومتر ۲۰ واقع است .

رودخانه شاهپور از ارتفاعات کتلهای پیره زن و دختر سرچشمه گرفته وتقریباً بموازات جاده بطرف شمال غربی جریان داشته و در تنك شاهپور خط سیر خود را خاوری باختری نموده در کیلومتر ۲۰ جاده کازرون فهلیان را قطع نموده و بعد از آنکه بارودخانه دالکی یکی شد تشکیل رودخانه حله‌را داده و این رودخانه در شمال غربی بوشهر بدریا میریزد .

رودخانه شاهپور دارای عرض ۳۰ الی ٦۰ متر و دارای عمقی متفاوت از ۳۰ الی ٦۰ متر است دارای هیچ گونه پلی نیست وچون کف آن سنگی وشنی است در موقعی که عمق آب مانع نشود اتومبیل میتواند از گداران عبورنماید

عرض محوطه ۲ در تمام طول ٤ الی ٥ کیلومتر و بعلت وجود یکرشته ارتفاع که خاوری باختری واقع شده دهانه او را تنك نموده در کیلومتر ۲٦ باختر جاده امام زاده سید حسین واقع و در کیلومتر ۲۸ نهر آبی که درحدود ده سنك آب دارد و جاده را خاوری باختری قطع نموده‌جاری است در باختر جاده و شمال این نهرخانه خراب واقع است در کیلومتر ۳۰ خاور جاده پست ژاندارمری و در باختر جاده چنار شاهی جان واقع است .

محوطه ۳ - عرض درب محوطه که در حدود ۳۰۰ متر است در کیلومتر ۴۶ واقع است و عرض این محوطه را تشکیل میدهد راه پیاده رو شیراز از کیلومتر ۳۷ از این جاده جدا میشود و در این محوطه جاده از جنگل تنگی عبور میکند از این محوطه نهر مهمی عبور مینمایند و دارای چشمه‌هائی میباشد

محوطه ٤ - طول این محوطه از تمام قسمتهای دیگر بیشتر از کیلومتر ٤٦ الی کیلومتر ٦٨ یعنی ۲۲ کیلومتر است عرض این درب در کیلومتر ٤٨ تقریباً ۱/٥ کیلومتر است .

عرض این محوطهٔ از کیلومتر ٤٦ بعرض ۳۰۰ متر شروع شده رفته‌رفته این عرض زیاد شده و در نور آباد در کیلومتر ٦۰ عرض آن به ٦ الی ۷ کیلومتر میرسد و از اینجا مجدداً عرض کم شده تا به کیلومتر ٦۸ عرض به ۱/٥ کیلومتر میرسد از کیلومتر ٤٦ شروع این دهلیز ساختمان یا نهر مهمی وجود ندارد در کیلومتر ٥۲ مسیلی عریضی عمود بجاده بعرض ٦۰ متر میگذرد فقط در مواقع بارندگی سیلابی و دارای آب است

در کیلومتر ٥٤ نهر مهمی واقع گردیده که بموازات مسیل فوق‌الذکر جاری است .

در کیلومتر ٥٥ باختر جاده خرابه باسم سراب بهرام واقع است جلگه نوریان از این ببعد شروع و بکیلومتر ٦۸ ختم میشود در جلگه نوریان در حدود ۱۲ قریه کوچك واقع است که هیچکدام در سر راه نمیباشند فقط یکی از آنها نزدیك امام زاده درب آهنی در کیلومتر ٦۲ نزدیك جاده است .

محوطه ٥ - از کیلومتر ٦۸ عرض دهلیز زیادتر شده و تا کیلومتر ۷۳ ارتفاع منفردی واقع شده که راه از پوزه باختری آن گذشته و داخل جلگه فهلیان میشود .

این جلگه در حدود ۷ الی ۸ کیلومتر عرض و دارای ۱۰ الی ۱۲ کیلومتر طول است آبادی فهلیان در کیلومتر ۷٤ واقع است راه اتومبیل روئی که دارد

فقط راه بهبهان اهواز است .

راههائیکه بطرف اردکان از جنوب خاوری و بندر دیلم از جنوب باختری و به تل خسروی از شمال خاوری فهلیان میروند مال روهستند .

رودخانه فهلیان در ۶ کیلومتری شمال فهلیان جاری است این رودخانه از رودخانه های خاص و شاپه تشکیل و باسم فهلیان رود ده کیلومتر راه طی نموده تا در کیلومتر ۸۲ جاده را قطع مینماید پس از اینکه این رودخانه فرسخها راه طی نمود و رودخانه های متعدد بان وارد گردید از هندیان گذشته بدریا میریزد تنها مانعی که جلوگیری از حرکت از کازرون فهلیان اهواز میشود همین رودخانه است در صورتیکه پل این رودخانه ساخته شود راه تا اهواز شوسه و هیچ نوع مانعی باقی نمیماند .

پل خرابه سابق این رودخانه دیگر قابل استفاده نمیباشد

آب و هوا - دهلیز کازرون فهلیان قسمتی جنگل زار و قسمتی دره‌های باز میباشد بعلت وجود آب فراوان همه گونه زراعت در آن ممکن و اغلب مردابهائی که توسط زمینهای برنج کاری ایجاد میشود پشه مالاریا در این نقطه خوب نشو و نما مینماید

در سال دو الی ۴۰ مرتبه برف میآید درجه حرارت دراین منطقه زمستان ۳ تا ۴ درجه زیر صفر میرسد در تابستان بعکس خیلی گرم است

در اطراف این دهلیز ارتفاعات به ۱۲۰۰ الی ۱۳۰۰ متر میرسند وجود همین ارتفاعات باعث جریانات هوا شده وباران این منطقه نیز بحد کافی است

منابع محلی . دردهلیز کازرون فهلیان تا کیلومتر ۵۵ هیچنوع دهستانی وجود نداشته و آبادی دیده نشده و ساختمانهائی که در کیلومترهای مختلفه اسم برده شده بدون جمعیت و منحصر بفرد است و اغلب از آنها به علت عدم سکونت خراب گردیده اند از کیلومتر ۵۵ به بعد دو دهلیز یامحوطه حاصلخیز دیده میشود که یکی بنام نورآباد و دیگری بنام جلگه فهلیان موسوم میباشد

نور آباد - نور آباد جلگه ایست حاصلخیز و دارای ۱۲ قریه کوچك است که هر کدام بیش از ۷۰ الی ۸۰ نفر جمعیت ندارند رویهمرفته تمام جمعیت جلگه نور آباد به ۶۰۰ نفر بالغ میگردد بعلت وجود آب فراوان محصولش خیلی خوب اما نداشتن آدم از طرفی و نداشتن زمین زیاد مقدار محصول آن محدود میشود سالیانه ۵۵ خروار گندم و ۱۵ خروار برنج و ۸ خروار جو و ۳۷۰ خروار پنبه بشرکت داده میشود

در جلگه فهلیان کارخانه پنبه تهیه شده که کلیه پنبه فهلیان و نور و آبادی های اطراف آن بدانجا حمل میشود با آنکه استعداد تهیه حشم در این محل زیاد معذالك در حدود ۶۰۰ گوسفند و ۱۶ گاو و ۹۰ اسب و ۲۸ الاغ بیشتر موجود نیست .

فهلیان - آبادی فهلیان دارای ۵۵۰ نفر جمعیت ولی از فهلیان باتوابعش سالیانه ۲۰۰ سرباز گرفته میشود فهلیان مثل نور آباد حاصلخیز قسمتهای اضافی برخوراك افراد که سالیانه تحویل شرکت میشود عبارت است از ۱۲ خروار برنج ۴۵ خروار گندم ۱۰ خروار جو ۳۵۰ خروار پنبه میباشد .

تعداد حشم این منطقه در حدود ۵۰۰ گوسفند ۱۰۰ اسب ۲۵ الاغ میباشد

از نقطه نظر نظامی

راه کازرون فهلیان دارای ٤ الی ٦ متر عرض شیب آن ملایم پیچهای مهمی در آن وجود ندارد و با اینکه در اطراف این راه سنگهای بزرگ زیاد است معذالك با فعالیت کمی عرض جاده را بسهولت میتوان زیاد نمود تسطیح آنقدرها زحمت ندارد اغلب کافی است سنگهای آن برداشته یادرختهای آن بریده شود برای عبور از رود خانه های فهلیان رود شاپور باید وسائل پل سازی همراه ستونها باشد زیرا پل ندارند از جنگلهای نزدیك رودخانه همه نوع استفاده میتوان نمود راه کازرون فهلیان راه ارتباطی مهم بین منطقه شیراز و خوزستان میباشد و علاوه میتواند مورد عملیات مهم واقع شود چنانچه درزمان

اعراب رومی ها حمله بداخله ایران از این را نموده و در زمان اردشیر ساسانی در ۲۲۸ قبل از میلاد حمله بخوزستان و سپس بساحل دجله از این طریق بوده است .

بعلت وجود ه محوطه که سابقاً تعیین شده درب ورود از فهلیان میتوان برای کازرون قائل شد که هر کدام دارای اهمیت مخصوصی میباشند بخصوص دو موضع مهم یکی درب ورودی فهلیان و دیگری درب محوطه ۱ که علاوه برتنك بودن و کوهستانی بودن درب ورود مانع مهمی نیز مثل فهلیان رود و رود شاپور وجود دارد چه این رودخانه ها مانع جدیرا تشکیل میدهند لذا دفاع این راه قدم بقدم باید انجام شود از طرفی مهاجمی که از بندر بوشهر بخواهد بداخل حمله نماید نباید گذاشت باسانی باین محور ارتباطی برسد زیرا در صورت تصرف این راه ارتباط شیراز از اهواز قطع میشود .

نتیجه

۱ - جنك در این منطقه جنك کوهستانی بوده و کمتر از قوای مکانیزه میتوان استفاده نمود

۲ - حرکت ستونها در روز با فعالیت هوائی مهاجم آسان است زیرا جنگل وجود دارد

۳ - ستونها باید احتیاجات لازم از قبیل ارزاق و سایر لوازم باخود بر-دارند

٤ - منزلگاه در این راه میسر نیست مگر در فهلیان و نور آباد که آنهم خیلی مختصر

٥ - تخریبات مهمی در این راه نمیتوان نمود مگر روی پلها (اگر ساخته شود)

ب - محور ساحلی بوشهر به هندیان

مقدمه

پیدایش این راه در سال ۱۳۰۲ توسط شرکت نفط ایران و انگلیس بعمل آمد ولی جادهٔ که بتوان بسهولت عبور نمود نیست بلکه پیاده روئی است که بواسطه مسطح بودن زمین اتومبیل ها از آن عبور مینماید .

شوسه اصلی از گناوه تا ٤۸ کیلومتری بوده که تهیه و مرمت آن بعهده شرکت میباشد و علت ایجاد این شوسه برای حمل نفت از آبادان به بهبهان و بندر گناوه میباشد .

جغرافیای طبیعی - ارتفاعات بکلی از ساحل دور شده و تشکیل جلگه ساحلی و سعیی را میدهد . این ارتفاعات موازی باساحل بوده و در عقب تشکیل توده عظیمی را میدهد که میتوان سدی بطرف داخل کشور تشکیل داد

ناحیه ایست صحرائی و مسطح و این جلگه در اول وحله خیلی عریض وهرچه بجلو میرود تنک تر میشود .

مسیر جاده که از جلگه عبورنموده تا گناوه نزدیك بدریا بوده وارتفاعات خیلی دور میافتد از گناوه به بعد مسیر جاده بالعکس خواهد بود .

طول آن ۲۸۷ کیلومتر

عرض شوسه گناوه به گچساران ۷ الی ۸ متر

در این جلگه بریدگیهائی وجود دارد که بعضی با آب و برخی بدون آب میباشد اما عموماً در مواقع بارندگی پرآب میشوند از همه مهمتر دو رودخانه میباشد .

۱- رودشاهپور

۲ - رود هندیان

رود شاهپور عرض آن در حدود ۳۰ الـی ۵۰ متر عمق آب آن ۱/۵ متر در موقع بارندگی ٤ متر بستر آن از خاك نرم و ماسه - آب شیرین پل درروی آن نیست وسائط نقلیه توسط قایقهای محلی عبور داده میشود

رود هندیان ـ عرض آن درحدود ٤٠ الی ٥٠ متر عمق آب دومتر درفصل بارندگی ٣/٥ میشود

پل در روی آن نیست وسائط نقلیه توسط قایقهای محلی عبور داده میشود

جغرافیای سیاسی و اقتصادی ـ این جلگه دارای ٣ دهستان و یك بخش میباشد .

۱ - دهستان انگالی ـ حد خاوری آن عبارت است از احمدی وحد باختری رود شاهپور

۲ - دهستان شبانکاره ـ حد خاوری رود شاهپور و حد باختری رودخانه شور

۳ - بخش حیات داود حد خاوری رود خانه شور و حد باختری آبادی کره

در مسافت ٣٦ کیلومتر بوشهر آبادی احمدی است که جاده هندیان از جاده اصلی بوشهر بشیراز جداشده و مسیر جاده از جلگه دشتستان بطرف شمال باختری میرود .

جمعیت آن در حدود ٢٥٠ آب مشروبی ندارد .

زراعت در صورت بودن بارندگی بمقدار احتیاج اهالی خواهد بود وضمنا دارای ٤٠٠ نخل میباشد

مسیر جاده بطرف مغرب رفته تا در مسافت ٣٩ کیلومتری آبادی بنام حسینکی جمعیت ١٧٠ آب مشروبی از چاه زراعت بستگی به بارندگی دارد

در مسافت ٤٨ کیلومتری آبادی لوکار

جمعیت ١٥٠ نفر .

شغل اهالی زراعت و چار پاداری ـ زراعت دیمی و بستگی به باران دارد آب مشروب از چاه

مسیر جاده بطرف شمال باختری رفته تا بآبادی هفت جوش در کیلومتر ٦٦ میرسد

هفت جوش جزو دهستان انگالی میباشد

این دهستان مرکب از ده آبادی بوده که بتدریج در کنار رودخانه شاهپور میباشند

جمعیت در حدود ۲۲۰۰ نفر گاو ۷۰۰ گوسفند ۳۰۰۰ الاغ ۳۰۰ قاطر و اسب ۲۰۰ راس

زراعت بستگی به بارندگی دارد شغل اهالی کسب زراعت - چهارپاداری استفاده آب مشروب از رودخانه شاهپور میباشد

صادرات این ناحیه در صورت بارندگی بحد اکمل میشود ۲۰۰ تن گندم - ۲۵۰ تن جو ۵۰۰ گوسفند صادر نماید

بعداً مسیر جاده از کنار رودخانه عبور نموده و بطرف جنوب میرود تا ۷۰ کیلومتری آبادی دشتی که جزو دهستان شبانکاره میباشد .

جمعیت ۲۵۰ نفر

زراعت وابسته باران بود - آب مشروب از چاه است

مسیر جاده بطرف مغرب رفته تا کیلومتر ۷۹ آبادی چم تنک واقع است

جمعیت ۱۲۵ نفر

شغل اهالی - زراعت - گله داری - آب مشروب از چاه - زراعت بستگی به بارندگی دارد

در مسافت ۸۲ کیلومتری آبادی مکابری - جمعیت ۹۰ نفر گوسفند ۳۰ الاغ ٦۱

در مسافت ۸۷ کیلومتری آبادی میغون - جمعیت ۳۷۰ نفر

شغل اهالی زراعت - آب مشروب از چاه است

مسیر جاده از کدار رودخانه شور میگذرد

رودخانه شور یاسور عرض آن ۱۵ متر عمق آب آن ۵۰ سانتیمتر ولی در موقع بارندگی به ۲ متر میرسد آب آن شور هیچگونه استفاده نمیشود

در مواقع غیر بارندگی بعلت کمی آب وسائل نقلیه بخوبی میتوانند از آن عبور نمایند .

مسیر جاده از کنار رودخانه بطرف جنوب غربی رفته در کیلومتر ۹۹ به آبادی بیدو دارای ۲۳۰ نفر جمعیت میرسد

آب مشروب از چاه استفاده می نمایند

بعداً در مسافت ۱۰٤ کیلومتری آبادی سمندگی که جاده از جلوی آن عبور مینماید ، جمعیت ۳۰ نفر

در مسافت ۱۱۰ کیلومتری آبادی کوهك که مسیر جاده از داخل آن میگذرد .

جمعیت ۱٤۰ نفر

استفاده آب مشروب از چاه - شغل اهالی زراعت - گله داری - زراعت بستگی بباران دارد

آبهای این ناحیه عموماً مزه شوری دارد

مسیر جاده از کنار تل های متصل کوچکی گذشته تا کیلومتر ۱۱٤ که جاده بندر ریك از اینجاده منشعب میشود بعداً مسیر جاده از کنار میدان فرودگاه هواپیمائی کناوه که در مسافت ۱۲۰ کیلومتری واقع شده گذشته در مسافت ۱۲٤ کیلومتری جاده منشعب شده یکی بطرف بندر گناوه و دیگر بطرف هندیان

مسیر جاده بطرف شمال غربی میرود و از این جا جاده شوسه دو طرفه است

در مسافت ۱۳۰ کیلومتر در یك کیلومتری شمال جاده آبادی محمد صالح واقع مسیر جاده از تپه ها گذشته تا کیلومتر ۱۳۸ آبادی فهرآوری دارای ۲۵۰ نفر جمعیت است میرسد

زراعت گندم بمقدار احتیاج در صورت عدم بارندگی محتاج بخریداری خواهد بود .

در مسافت ۱۵٤ کیلومتری آبادی تاج ملکی جمعیت ۱۰۰ نفر شغل‌اهالی زراعت - گله داری .

زراعت بستگی به باران دارد - استفاده آب مشروب از چاه

مسیرجاده بکلی از تپه های مرتفعی عبورنموده تامسافت ۱٦٤ کیلومتری جاده شوسه گچ ساران بهبهان جدا میشود . از اینجا دیگر جاده شوسه نبوده

مسیر جاده از تپه های لعل و از رودخانه میگذرد که این رودخانه در زمستان پرآب بوده‌و آبش شور میباشد

در مسافت ۱٦٦ بدره رژدون و درکیلومتر ۱٦٧ به دره کك یاکپی‌میرسد

عرض این رودها ۱۵ الی ۲۰ متر عمق این ها ۷ الی ۱۰ متر دارای‌دیوار های قائل . عمق آب در مواقع بارندگی به ۲ متر میرسد بعداً در مسافت۱۷۲ کیلومتری آبادی شول

جمعیت ۱۸۰۰ نفر

زراعت باندازه احتیاج اهالی بوده و آب مشروب از چاه میباشد .

شغل اهالی - زراعت - گله داری

مسیر جاده بطرف جنوب غربی رفته‌در کیلومتر ۱۸۰ از رودخانه‌سوکر عبورمینماید این رود در همه مواقع آب دارد ولی آب شور در زمستان عبور و مرور مشکل و ارتفاع آب به ۲ متر میرسد .

عرض آن ۷ الی ۸ متر عمق‌دیوارهای آن عمودی‌میباشد بعداً در کیلومتر ۱۸٤ آبادی گره‌واقع‌است

جمعیت ۳۰ نفر زراعت گندم وجو از آب باران ر باندازه احتیاج اهالی میباشد

مسیر جاده از جلگه عبورمینماید در کیلومتر۱۹۰ به آبادی گرته‌میرسد

جمعیت ۱۰۰ نفر زراعت گندم و جو باندازه احتیاج اهالی بوده ووابسته به باران میباشد استفاده آب مشروب از چاه است

بعداً در کیلومتر ۱۰٤ دره دیگری است که مسیر جاده از آن عبور مینماید بنام دره دلوار

عرض ان ۸ متر عمق ٤ الی ٥ متر در موقع بارندگی آب آن زیاد میشود در غیر این موقع خشك میباشد .

در کیلومتر ۱۹۷ آبادی کهزر واقع است ـ جمعیت آن ۲٥۰ نفر

مسیر جاده بطرف مغرب رفته در مسافت ۲۱٥ کیلومتری به آبادی بنه اسمعیل میرسد جمعیت آن ۲۰۰ نفر

مسیر جاده بطرف جنوب منحرف تا کیلومتر ۲۱۹ که جاده بندر دیلم از آن منشعب میشود بندر دیلم در مسافت ۲۳۷ کیلومتری واقع شده

بعداً مسیر جاده بطرف مغرب منحرف در کیلومتر ۲۲۳ به آبادی کنار کوه که دارای ۱٥۰ نفر جمعیت است میرسد

استفاده آب مشروب از چاه ـ زراعت بستگی بوفور بارندگی دارد . در مسافت ۲٤٥ آبادی ریك سفید که جمعیت و دواب او مثل کنار کوه میباشد .

بعداً در کیلومتر ۲٥۷ آبادی بوناری که جاده از داخل آن میگذرد واقع جمعیت آن ۱٥۰ نفر میباشد

در کیلومتر ۲۸۷ آبادی هندیان یا هندیجان میباشد ـ این آبادی در اطراف رود هندیان واقع شده که یکی هندیان کوچك دیگری هندیان بزرك است .

جمعیت ۳۰۰۰ نفر گوسفند ٦۰۰۰ گاو ۳۰۰ اسب ۱٥۰ الاغ ٥۰۰

صادرات گندم ـ ۱۰۰۰ تن

صادرات جو ـ ۱۰۰۰ تن

٥۰۰ طاقه عبا برای کویت

مسافت رودخانه تا دریا ۲۸ کیلومتر

وسائل ارتباطی آنها با قایق های کوچك میباشد .

دارای نماینده تمام دوائر کشوری بوده و همچنین دارای دو دبستان باستثناء اداره راه است دارای ۲۲ قایق بادی که دو تای آن ۱۳ تنی چهار تا ٤ تنی بقیه یك تن ونیم

بنادر

بندر ریک - جمعیت ۲۲۰۴ نفر

دارای اداره دارائی - شهربانی - پست و تلگراف - یک دبستان پسرانه ویک دبستان دوشیزگان میباشد صادرات بخش حیات داود از این بندر میباشد در سال ۴۰۰ تن گندم - ۵۰۰ تن جو - ۱۰۰۰ گوسفند

عرض خور در موقع آب پائین ۲۰۰ متر عمق آن ۲ متر در موقع آب بالا ۴ متر است

در تمام نقاط سواحل ناوهای بزرگ نمیتوانند نزدیک شوند

طول خور تا دهنه دریا ۵ کیلومتر که ناوهامیتوانند در همانجا بایستند

جهازات موجوده از ۱۰ الی ۴۰ تن میباشد

۳۰ عدد جهاز دارد . چهار آن ۴۰ تن بقیه ۱۰ تن و ۲۰ تن

در ۳ کیلومتری بندر جزیرهٔ میباشد که بسواحل آن ناوها نمیتوانند نزدیک شوند

وسائل ارتباطی - تلگراف - تلفون - پست میباشد

بندر گناوه - جمعیت ۳۰۰ نفر

دارای نماینده تمام دوائر میباشد باستثنای اداره راه و پست وتلگراف

صادرات در سال - جو ۱۰۰ تن - پوست بلوط ۳ تن - بادام کوهی ۲ تن

وسائل ارتباطی ندارد . ارتباط آنها با بندر ریک با الاغهای بندری میباشد عرض خور ۶۰ متر در موقع مد ۱۵۰ متر

عمق آب آن ۱/۵ متر در موقع آب بالا ۴ متر ونیم میشود

جهازات ۱۸ عدد - ۷ عدد ۴۵ تنی - ۸ عدد ۲۵ تنی - ۳ عدد ۲ تنی

مسافت خور تا دریا یک کیلومتر و نیم ناوهای بزرگ تا دهنه خور میتوانند بیایند .

بندر دیلم - جمعیت ۲۰۰۰ نفر

دارای نماینده تمام اداره ها میباشد باستثناء اداره راه

وضعیت سواحل آن طوری است که ناوها نمیتوانند داخل خور شوند .

طول خور تا دریا یك کیلو ومتر نیم فقط جهازهای ٤٠ تنی در مدخل آن قرارمیگیرد

تعداد جهازات ٤٠ عدد ٥٠ تنی - ٤ عدد ٢٦ تنی - ٣ عدد ٣٥ تنی - ٨ عدد ٢٠ تنی ١٥ عدد ٢٠ تنی

قایقهای ماهیگیری تعداد ٤ عدد ظرفیت ٣ تنی

صادرات . جوو هیزم در سال ٥٠٠ تن - گندم ٢٠٠ تن

دارای دوخور میباشد یکی خورجن و دیگری خور دیلم که از دو طرف بندردیلم را احاطه‌کرده اند وبعلت کمی عمق آب درخورجن نمیتوانندجهازات کوچك نزدیك شوند .

از نقطه نظر نظامی – وضعیت سواحل کلیه شنزار وحتی بعضی نقاط لجن زار بطوریکه ناوها بزرك نمیتوانند نزدیك شوند .

دارای سه بندر است که تا اندازه میتوان برای آنها اهمیت قائل شد از همه مهم تر بندر کنارو میباشد زیرا که جاده شوسه نفوذی گچ ساران به بهبهان و اهواز عقب آن میباشد

بندر ریك برای تسهیل عملیات در بوشهر اهمیت خاصی دارد

نتیجه

۱ - عملیات مشکل و کلیه وسائل قبلا بایستی تهیه نمود

۲ - دهات کوچك و از حیث منابع محلی فقیر هستند

۳ - فاقد آب مشروب جاری میباشد

٤ - برای حرکت ستونها بلد مورد احتیاج است

٥ - هدایت عده در شب فوق العاده مشکل بلکه غیر ممکن

۶ - جاده‌را بایستی علامت گذاری نمود

۷ - گدارها بایستی از دو طرف مشخص و علامت گذاری شود

۸ - در مواقع بارندگی عبور و مرور ممکن نیست .

۹ - در موقع حرکت ستون باید وسائل اردوئی همراه داشته باشند زیرا در توقف گاهها نمیتوان از منزل استفاده نموده .

۱۰ - برای ایجاد شوسه‌در این ناحیه سنك نیست و بایستی از محل‌دیگر حمل شود .

۳ - محور ارتباطی بطرف کرمان

محور سیرجان شیراز .

۱ - تاریخچه محور .

بطور کلی میتوان راه های عرضی جنوب کشور را بسه قسمت متمایز تقسیم نمود .

۱ - راهی که از اهواز به بهبهان و اصفهان (غیر شوسه) یزد - کویر لوت - زاهدان یا بیرجند امتداد دارد .

۲ - راهی که از اهواز به بهبهان و شیراز - نیریز - سیرجان - کرمان بم - زاهدان امتداد دارد شوسه ناقص است .

۲ - راهی که در امتداد سواحل از بندر شاهپور الی چاه بهار امتداد دارد (غیر شوسه)

ارتش کشی هائیکه در طول تاریخ قدیم ایران الی حال در جنوب ایران شده همیشه در طول لااقل یکی از محورها ویا یك قسمت از یکی از این محور ها بوده است .

منظور اصلی این ارتش کشی بخصوص از باختر بخاور کشور در جنوب ایران دست یافتن بنقاط مهم حیاتی و کره مواصلاتی جنوب کشور از قبیل‌اهواز

شوش - شیراز - اصفهان - کرمان بوده و این عملیات را تاریخ مخصوصاً در دوره رومیها و اشکانیان و ساسانیان و در دوره اعراب و بعد از اعراب الی جنك بین المللی نشان میدهد راهی که مورد بررسی ما است محور سیرجان - شیراز است .

اگرچه تاریخ باسم این محور ذکری ننموده و فقط ارتش کشی انگلیسی ها در جنك بین الملل از ابتدای محور سیرجان الی انتهای آن (بین شهر شیراز) بعمل آمده لکن نمیتوان قانع شد که این سکوت تاریخ دلیل بر عدم اهمیت و بکار بردن این محور بوده است .

بدون شك در تمام ازمنه تاریخی این محور باشکال مختلفه نظر به اهمیتی که در رشته مواصلات عرضی جنوب کشور دارد مورد استفاده بوده است

مثلا موقعیکه اسکندر از هند مراجعت مینمود ارتش خود را به دو ستون تقسیم نمود .

ستون یك بفرماندهی کراتروس سردار اسکندر از جلگه شمالی واقع در ۱۵۰ میلی شمال فهرج -

بمپور - رودبار - و بعد بین نرماشیر و سیستان از وسط بیابان ۱۸۰ میلی به کرمان و بعداً بطرف یزد و اصفهان و اهواز رفته است .

ستون مرکزی به فرماندهی خود اسکندر که از کوادر به فهرج و بمپور و رود بار بارجیرفت و بعداً از راه تنگ موردان و پس از عبور از کویر به بوانات در وسط راه بین شیراز و آباده و بعدا به پازارگاد و پرسپلیس و بعداً به اهواز در اهواز هر دو ستون بهم ملحق شده اند .

این خط السیر اسکندر بطور تقریب تعیین شده است - شاید اسکندر از کرمان از همین محور سیرجان - شیراز عبور کرده است و لااقل از یك قسمت آن عبور کرده باشد - زیرا این محور به بیابان های بی آب و علف مانند محوری که گفته شده است احتمالا اسکندر از آنجا عبور نموده ندارد .

قدر مسلم اینکه این محور مورد استفاده ارتش کشی های بزرك خاوری باختری قدیم در جنوب ایران بوده و حتی در قرون اخیر نیز مورد استفاده سلاطین در زمان ملوك الطوایفی کشور در قرون اخیر شده و تاریخ شواهد تحقیقی قسمت

اخیر را ضبط نموده است .

با وضعیت کنونی این محور نزدیك ترین و کوتاه ترین محوری است که دو نقطه مهم جنوبی کشور را (یعنی شیراز و کرمان) بیکدیگر متصل میسازد .

وضعیت طبیعی-در صورت بر رسی به عوارض طبیعی که در روی و یادر اطراف این محور قرار گرفته میتوانیم از سه نقطه نظر این محور را تقسیم نمائیم

۱ - از نظر ارتفاعات

بسه طبقه متمایز تقسیم میشود .

الف - از سیرجان تا خیر آباد یعنی باختر شور زار سیرجان اراضی مسطح

ب - از خیر آباد تا نیریز ارتفاعات رشته برشته یکی پس از دیگری عمود به محور

د - از نیریز الی حوالی شیراز ارتفاعات موازی محور

۲ - از نقطه نظر دریاچه ها و شوره زارها

الف - منطقه شور زار باختری سیرجان

ب - منطقه دریاچه بختگان یا نیریز

ج - منطقه دریاچه بهار لو (جنوب خاوری شیراز)

۳ - از نقطه نظر آب و عمران آبادی

الف - منطقه سیرجان تاشوره زار باختری سیرجان (آباد)

ب - از شوره زار باختری سیرجان الی حوالی نیریز خشك و تقریباً لم یزرع

ج - از حوالی خاوری نیریز الی انتهای میان جنگل آب و آبادی نسبتاً زیاد

د - منطقه از انتهای میان جنگل الی حوالی جنوبی شیراز آب وآبادی محدود

ه ـ حوالی شیراز آب و آبادی فراوان آب و هوا بطور متوسط معتدل
طول از شیراز به سیرجان از راه سروستان ٤٥٩ کیلومتر
از سیرجان به نیریز ۲۰۷ ك
از نیریز الی شیراز ۱٥۲ ك
از شیراز تا سروستان ۱۱٥ کیلومتر
از سروستان تانیریز ۱۳۷ کیلومتر
راه دیگری نیز از نیریز به شیراز امتداد دارد که از خرمه میگذرد و طول آن ۲۲۷ کیلومتر است

راه مورد بررسی ما راه سیرجان نیریز و شیراز از طریق سروستان است.

مسیر ـ این راه از حاشیه خاوری سیرجان شروع و در یك زمینی باز بی عارضه امتداد و پس از عبور از منطقه که در اطراف آن آبادیهای زیادی قرار گرفته و زمین اطراف راه تاحد دید مزروع و بوسیله قنوات مشروب شده در کیلومتری ۲۳ به شوره زار غربی سیرجان داخل و پس از ۲۲ کیلو متر دیگر از آن خارج میگردد

بلافاصله بقریه کوچك خیر آباد که دارای پاسگاه ژاندارمری است میرسد

در باختر خیرآباد یك رشته جبالی عموداً به محور در کنار غربی شوره زار امتداد دارد.

این رشته جبال دارای دره های نفوذی به سمت باختر میباشد که مهمترین آنها یك مال روئی است که از خیر آباد بسمت شمال و بعداً به سمت باختر امتداد یافته و بخط مال رو شمال جنوبی با باغستان شهر بابك متصل میگردد

دیگری راه ارابه روئیست که درچهار کیلومتری باختری سیرجان از محور مورد بحث ما خارج شده و سمت جنوبی غربی امتداد و پس از دور زدن شور زار باختری سیرجان متوازیاً با محور ما امتداد و پس از عبور از آبادی قطرو به نیریز متصل میگردد ـ راه مال رو دیگری نیز از خیر آباد در

امتداد باختری شوره زار سیرجان بسمت جنوب باین راه ملحق میگرد راه سیرجان نیریز - شیراز پس از عبور از خیرآباد و بفاصله ۲۲ کیلومتر داخل رشته جبال مذکور و (سیاه کوه) گردیده‌و از دره جنگل‌زار باشیب‌سعودی به طول ۲٦ کیلومتری در امتداد این دهلیز عبور مینماید از خیر آباد الی راس دهلیز مذکور آب هیچ نیست .

شیب صعودی تنگ مذکور ٥ - ٤ در صد

کم کم منطقه جنگل زار خاتمه یافته و بازهم جاده در امتداد آن دره بطرف بالا امتداد دارد و پس از پیمایش ٤ /۷ کیلومتر طول دیگر راه داخل یك جلگه که ازمسیرها و تپه های متوسط گوناگون تشکیل شده باشیب نزولی ٥ در صد امتداد دارد .

ارتفاعات قبلی که در دوطرف دره قبل امتداد داشته در این جلگه کم کم پست شده و تبدیل به تپه های میگردند در این حدودآب نیست .

راه پس از طی ٦ره کیلومترو نیم بیك پاسگاه ژاندارمری غیر مسکون میرسد

از اینجا دره ها عمیق تر شده و جاده سمت به شمال غربی از یك مسیر میگذرد .

در ۹ کیلومتر تپه های اطراف راه درحدود ۸۰ متر ارتفاع دارند وراه داخل تنگه میشود بنام تنگه زیر آب عرض این تنگ ٥٠ متر است .

در ٥ر۳ کیلومتر بعد عرض تنگ به ۲۰۰ متر میرسد - تپه های اطراف‌در اینجا سنگی و خاکی توام اند در ۲ کیلومتر مجدداً راه از تپه هائی میگذرد

در ۲ کیلومتری‌به آبادی بشنه میرسیم این آبادی خیلی محقر و دارای مختصر آبی است .

در یك کیلومتر راه از گردنه کم ارتفاع بشنه میگذرد و بعداً داخل‌یك جلگه‌شده‌پس‌از عبور ازیك دره کوتاه بعرض ۱۰۰ مترشده راه از کنار آبادی محقر ده ریز میگذرد .

این جلگه بعرض ۷ الی۸ کیلومتر که تا ۳ کیلومتر آن در حوالی راه اشجار کهور دیده میشود و مسیر غیر مهمی از شمال بجنوب در این جلگه امتداد دارد که راه را عموداً قطع می نماید .

درانتهای جلگه مجدداً یکرشته ارتفاعاتی عموداً به محور راه کشیده شده است که راه ازده ریز پس از طی ۱٦ کیلومتر به آن رشته ارتفاع خواهد رسید تمام این مسافت درجلگه مسطحی که در مواقع بارندگی باطلاقی است و زمین حوالی آن نیز پوشیده ازعلف است امتداد دارد .

پس از طی مسافت فوق راه در دامنه ارتفاعات مذکور دو کیلومتر ازپل کمر (پل یك چشمه بامصالح ساختمانی)عبور (یك پست ژاندارمری در نزدیکی پل است) وپس از طی ۱۱ کیلومتر دیگر درامتداد دامنه کوه های فوق (کوه سرخ) از چندتپهٔ گذشته وبجلگه دیگری داخل میگردد (تمام این رشته تپه های خاکی است) .

راه پس از طی ٥۱ کیلومتر درجلگه مزبور مجدداً داخل یك تنگی دریك رشته ارتفاع دیگر گ، موازی بارشته کوه سرخ وعمود به راه (یعنی شمال وجنوبی) امتداد دارد میگردد .

این رشته موسوم به رشته کوه های سبز ودرجنوب به کوه های قطرو متصل میگردد .

عرض این تنگ بین ۱۰۰ الی ۱٥۰ متراست وارتفاعات اطراف تنگ ۲۰۰ تا ٥۰۰ متراست .

سمت تنگ رو بشمال با شیب صعودی و بعضی اشجارجنگلی و سنگلاخ بدون آب

در ٤ کیلومتر داخل تنگ یك بنای ژاندارمری غیر مسکون وجود دارد .

هرچه در امتداد دره جلوتر میرویم ارتفاعات دره پست تر وخاکی تر اند بطوری که درراس گردنه یکی دو تپه خاکی فقط مشاهده میشود .

پس‌از بنای ژاندارمری غیرمسکون ۷ کیلومتر دیگر باید طی‌شود تا به راس گردنه فوق‌الذکر برسیم در در مذکور هیچ آب وجود ندارد

مجدداً پس‌از عبور از گردنه راه بیك جلگه دیگری داخل و پس‌از طی ٤ کلومتر به آبادی حسن‌آباد میرسد (۵۰ خانوار ونیم‌سنگ‌آب - بیشتر به چوپانی مشغول اند)

پس‌از رسیدن بگردنه فوق‌الذکر بازهم یکرشنه ارتفاعات عمود بمحور جاده (ارتفاعات نیریز که گردنه نیریز درآن است) دیده میشود .

از آبادی حسن‌آباد الی گردنه نیریز ٥ کیلومتر است

این گردنه نیریز غیراز گردنه ایست که بین قطرو و نیریز واقع است

گردنه نیریز از سمت خاور سهل‌الوصول ولی ازسمت باختر صعب‌الوصول ودر حدود ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ متر عمق و بریدگی تندی را دارااست .

از گردنه نیریز جلگه نیریز که ارتفاعات خاوری وجنوبی وباختری آنرا مانند یك‌نیم دائره احاطه نموده و دریاچه‌نیرنز یا بختکان در شمال آن گسترده شده مشاهده میشود .

از گردنه نیریز تانیریز ١٤ کیلومتر است

شهر نیریز وقراء اطرافش بواسطه کوهستان های سه طرفه خود وجود دریاچه بختکان دارای هوای مرطوب ومقدار آب کافی است ولی رود خانه مهمی ندارد .

راه از حاشیه غربی شهر نیریز بطرف مغرب امتداد یافته و پس‌از طی ۲۲ کیلومتر در دامنه ارتفاعات جنوبی دریاچه بختکان از بین یك تنگه که از یك طرف (جنوب) رشته ارتفاعات جنوبی دریاچه بختکان و ازطرف شمال دریاچه بختکان آنرا محدود نموده عبور مینماید .

طول این تنگه در حدود ٢٤ کیلومتر وعرض متوسط آن بین ۵۰۰ متر الی ۲ کیلومتر است

راه درطول این تنگه از آبادی حاجی‌آباد که آبادی نسبتاً غنی وآبادی قلعه قرمز که اهمیت آن از حاجی‌آباد کمتراست میگذرد .

در انتهای این تنگ فاصله بین دریاچه بختکان و ارتفاعات جنوبی آن یعنی عرض تنگ زیاد شده واراضی زراعتی نسبتاً مهمی ازقلعه قرمز شروع میشود وعرض آن تا ۳ کیلومتر میرسد .

ازانتهای تنگ جاده مسیر باختری خودرا تغییرداده وبسمت جنوب باختری بین دورشته ارتفاعات امتدادواز تنگی موسوم به‌تنگ‌رونیز میگذرد - باید دانست که از قلعه قرمز از راه مورد بحث یك شعبه (غیر شوسه) مجزاشده و بطرف خرمه وشیراز امتداد دارد تنگ‌رونیز تاقلعه قرمز ۱۳ کیلومتر است

درتنگ رونیز راه به‌سه‌شعبه تقسیم میگردد .

۱ - شعبهٔ که بمیان جنگل امتداد دارد (راه مورد بحث‌ما)

۲ - شعبهٔ که‌بسمت جنوب خاوری به‌فسا میرود (ارابه رواست)

۳ - شعبهٔ که‌به‌راه نیریز - قلعه‌قرمز - خرمه -شیراز ملحق میگردد(ارابه رواست) راه پس‌ازطی ۵ کیلومتر وعبور ازیك گردنه نسبتاً مهمی داخل یك جلگه بعرض ۵ کیلومتر وطول ۱۴ کیلومتر که از طرف شمال دارای یك راه مال رو بسمت محور نیریز - خرمه شیراز است میگردد .

دراین جلگه زراعت بقدر کفاف اهالی میشود وحشم‌زیادی درآنجا دیده شده .

یك‌قسمت قبایل اعراب که‌از خوزستان کوچ داده‌شده‌اند دراین منطقه و مناطق شمالی این‌جلگه سکونت داده‌شده اندراه‌مورد بحث‌ما دراین جلگه در امتداد مسیری بسمت باختر کشیده‌شده است .

درانتهای این جلگه کوچك که‌خود نیز مانند یك‌تنگی است مجدداً ارتفاعات طرفین نزدیك شده بحدی که تنگی بعرض ۱۰۰تا ۲۰۰ متر وطول یك کیلومتر تشکیل میدهد .

پس از خروج از این تنگ راه از نزدیکی آبادی های متوسط کجویه وتنگ کرم عبور از دهلیز سنگلاخی - ٤ کیلومتری دیگر وارد جلگه میگردد که طرفین آن دورشته ارتفاعات تقریباً غیرقابل عبور قرار گرفته .

عرض این دهلیز درحدود ٦ کیلومتر وطول آن تااول منطقه جنگلزار (میان جنگل) ۲۲ کیلومتر است دراین - منطقه ارتفاعات طرفین راه واراضی بین ارتفاعات مستور از جنگلهای نسبتاً انبوه میباشد .

راه پس از ٥ کیلومتر در زمین مسطح جنگلزار بیگرشته ارتفاعات پست مستور از جنگل بر خورده و پس از طی ۱۱ کیلومتر به راس گردنه میان جنگل میرسد و ۲ کیلومتر بعد از این نقطه یک پاسگاه ژاندارمری وجود دارد در منطقه فوق الذکر آب کم است (باستثنای آبادیهای کجویه و تنگ کرم که دارای چشمه‌های بزرگ است)

پس از پست ژاندارمری راه در تپه هائی با شیب نزولی امتداد یافته و پس از طی دو کیلومتر داخل جلگه مسطحی شده وپس از طی ۱۲ کیلومتر در زمین باز بدون عارضه وعبور از یك رودخانه کوچکی به آبادی بزرك سروستان میرسد .

آبادی سروستان دارای اهمیت نیریز از حیث جمعیت وادارات کشوری و عمران و آبادی نیست لکن پس از نیریز دومین آبادی مهمی است که در طول محورسیرجان ، شیراز وجود دارد .

از سروستان تا شیراز ۱۱٥ کیلومتراست

در اینجا جلگه بین دو رشته ارتفاعات که بامتداد شمال باختری و جنوب خاوری کشیده شده‌اند قرار گرفته رشتهٔ که در طرف راست راه (سمت بشیراز) امتداد میابد میتوان همان امتداد کوه‌های میان جنگل فرض نمود که در شمال شرقی دریاچه بهارلو بلافاصله در کنار دریاچه بشمال باختری امتداد میابد .

رشتهٔ که از طرف چپ راه (سمت بشیراز) کشیده شده رشته کوههای

گشتاسب است که جاده پس از عبور از سروستان و طی عرض جلگه بدامنه آن نزدیك میشود و بعداً دامنه شمال خاوری آن رشته را مانند وضعیت سابق خود در کنار دریاچه بختکان تقریباً متصل بکوه تا نزدیکی پل فسا تعقیب مینماید .
ثانیاً راه مهم شوسه شیراز به فسا نیز ازدامنه جنوب غربی این رشته میگذرد در پل فسا با راه فسا متصل شده و تا شیراز امتداد دارد .

از سروستان الی دامنه کوه گشتاسب هیچ آبادی را قطع نه نموده دراین جلگه آبادی مهم و آب وجود ندارد .

در طول مسافتیکه راه مذکور بین دریاچه بهار لو ورشته ارتفاعات گشتاسب کشیده شده است آبادی متوسط بهار لو قرار گرفته که دارای چند سنك آب و بعضی باغستانهای مختصراست .

در این قسمت ازراه گله های زیاد گوسفند از علف زارهای این منطقه استفاده مینمایند.

کوه گشتاسب در تمام طول خوددر این منطقه جز برای نفرات زبده پیاده غیر قابل عبور است.

قبل از رسیدن به پل فسا راه از چند تپه ئیکه امتداد نهائی کوه گشتاسب هستند و دارای اهمیت بسزائی در این محورند عبور و پس از عبور از گردنه گل چهره و پل فسا داخل جلگه جنوبی شهر شیراز میگردد .

عرض تنگه که بین کوه گشتاسب و دریاچه بهار لو امتداد و راه از آن میگذرد حداکثر دو کیلومتر و در قسمت نهائی خودیعنی در نزدیکی گردنه گل چهره به ۵۰۰ متر میرسد و در این منطقه جز در داخل جاده عبور و ومرور از جای دیگر ممکن نیست زیرا ارتفاعات صعب العبور در سمت چپ و در سمت راست دریاچه بهارلو گسترده شده است .

از پل فسا الی شیراز مسطح و چمن زار و هیچ عارضه وجود ندارد

شهر شیراز شهریستکه بجز طرف جنوب از هرطرف محصور برشته ارتفاعات مهمی است که قابل دفاع در دور ویا نزدیك اند و میتوان سه محور فسا - شیراز و نیریز - سروستان - شیراز و نیریز - خرمه شیرازرا مانند سه راه دخولی مهم به شیراز درنظر گرفت .

راه دوم راهی است که فوقاً مطالعه شده و راه سوم از نیریز تاقلعه قرمز (قلعه سرخ) باراه دوم یکی است و ازقلعه قرمز تاشیراز طبق اطلاعات محلی چندان سهل العبور نیست

موقعیت نظامی : این جاده چنانچه در مقدمه شرح داده شده دو کسره مواصلاتی جنوب را بهم متصل میسازد و بدین لحاظ دارای اهمیت بسزائی است میتوان گفت باستثنای قسمتی که از شوره زار میگذرد و بهمان حال باقی است مناطق دیگر ابداً اقداماتی برای جاده سازی نشده واین محور بهمان حال طبیعی است فقط گردنه نیریز منحصراً راه سازی شده

عرض این محور ٤ الی ٥ مترو قابل عبور و مرور دو طرفه خیلی باشکال مخصوصاً در نقاط باتلاقی و پیچها کسه شعاع آن از ۲٥ - ۳۰ مترتجاوز نمیکند .

این محور جز در پاره نقاط استثنائی سنگریزی نشده ودرمواقع بارندگی علاوه بر شوره زارهائیکه از آن میگذرد غیرقابل عبور میگردد سایر نقاط مسیر نیز بزحمت قابل عبور و مرور با خودرو است جنس خاك اغلب خاك رست و در پاره نقاط مخصوصاً از نیریز بطرف شیراز سنگلاخی است و کوهها نیز خاکی و از نیریز بشیراز مناطق سنگی کم و زیاد دارد

دست رسی بارتفاعات تانیریز (از سیرجان) سهل ولی از نیریز الی شیراز مشکل میگردد و گاهی هم غیر قابل عبور است .

ارابه های جنگی خارج ازجاده نیز تابع شرایط فوق است

از حیث آبادی برای استقرار واحدها باستثنای شهر نیریز که در حدود یك تیپ یاقدری بیشتر میتوان در آن استقرار داد دیگر از سیرجان الی شیراز آبادی دیگری که برای منزلگاه واحدهای از هنك به بالا قابل باشد نیست

از سیرجان الی نیریز خشکی اراضی خوابیدن نفرات را روی زمین میسر میسازد لیکن از نیریز الی شیراز بواسطه وجود دو دریاچه بختگان و بهارلو و رطوبت هوابطور عموم خالی از اشکال نیست .

واحد هائیکه دارای دو اب اند در تمام طول راه منابعیکه از حیث علیق آنهارا تامین نماید باستثنای نیریز که تاحد متوسطی این موضوع راتامین میکند نمی یابند .

با استفاده از مسیرهـا و جنگلها استتار واحدهائیکه‌در این محور حرکت میکنند مخصوصاً از نیریز به شیراز تااندازهٔ فراهم است .

مواضع

الف موضع غربی شوره زار باختر سیرجان .

۱ ـ دید خوب فقط در خط اول موضع

۲ ـ میدان تیرخوب فقط در خط اول موضع

۳ ـ مواصلات عرضی ندارد و عمقاً محدود به محور سیرجان شیراز است

۵ ـ گسترش توپخانه محدود و دسترس به مناطق گسترش‌برای واحدهای از ۷۵ به بالا مشکل

۶ ـ عرصه عملیات در عرض خوب ولی در عمق منحصر بطول یك دره که بعرض ۵الی۶ و طول ۲۶ کیلومتر میباشد در انتهای این دره‌در عقب نیزبواسطه تپه های کم ارتفاع قابل دور زدن است .

۷ ـ حرکات در داخل موضع و عقب آن بواسطه وجود بعضی جنگل ها تا اندازه مستوراست .

۸ ـ حرکت ادوات شنی دار در داخل دره آسان ولی خارج از دره‌مزبور مشکل

مزایای این موضع در جلوی خود شوره زار بزرگ سیرجان را دارد و بسهولت میتواند در خیرآباد جلوی خودرا مسدود سازد باضافه در سمت ٥ - ٦ ماه شور زار مزبور غیر قابل عبور است

معایب ۱ - از جنوب شورزار از راه شاه راه نفوذ در عقب موضع باواحد های غیر موتوری امکان دارد

۲ - منابع محلی در نزدیکی نیست و باید باندازه کمی از نیریز و بقیه از ناحیه شیراز تامین گردد آب نیز ابداً وجود ندارد و منزلگاه هم نیست .
ب - موضع کوه سرخ ۱ - دید خوب مخصوصاً از یك رشته تپه های کم عرض موازی با جبهه موضع در جلو در روی جلگه باغ و بستان .

۲ - میدان تیر در جلوی موضع خوب ولی در داخل موضع محدود و منحصراً یك دره به عرض ۱۰۰- ۱۵۰ متر در داخل موضع کشیده شده که راه از آن عبور میکند .

۳ - مواصلات عرضی ندارد - و مواصلات عمق منحصر به محورسیرجان - نیریز است است .

٤ - استتار از دید زمینی خوب و از دید هوائی متوسط

٥ - گسترش توپخانه بزرگتر از کالیبر ۷٥ مشکل

٦ - عملیات درعرض خوب ولی در عمق محدود و بایداز خطالراس استفاده نمود و این خطالراسها بواسطه عدم وجود راه های عرضی تقریباً غیر ممکن است .

۷ - حرکات ادوات شنی دار غیر از محور جاده غیر ممکن

مزایا : بواسطه موازی بودن خطالراسها با جبهه عملیات و بودن یك جلگه باز در جلوی آن تا اندازه عملیات را آسان میسازد ورمهاجم را از مسافت خیلی دور مخصوصاً از ارتفاعات پست که جداگانه در جلو موازی با جبهه قرار گرفته آشکار میسازد در جلوی موضع اراضی باطلاقی در موقع باوندگی میباشد .

معایب :

نداشتن عمق - سهولت دور زدن از خط قطرونیه - نبودن آب و آبادی - دوری مرکز تدارکات بین نیریز بین موضع دوم و موضع سوم یك رشته هائی از تپه های پست عمود به محور جاده قرار دارد که فقط برای عملیات تاخیری مختصر مفید است و ما باسم موضع واسطه آنرا نامیده ایم .

ب - موضع گردنه نیریز

۱ - میدان تیر و دید خوب

۲ - مواصلات عرضی بهتر از مواضع قبل - مواصلات در عقب موضع یعنی در جلگه نیریز را ممکن است بسهولت تهیه نمود .

۳ - استتار از دید زمینی خوب - از دید هوائی در جلوی موضع محدود ولی در عقب موضع آسان تر است .

٤ - منطقه گسترش توپخانه در عرض بواسطه نبودن مواصلات عرض و در عمق بواسطه نداشتن عمق موضع مشکل فقط با واحدهای توپخانه که دارای بردزیاد و خط سیر عمودی میباشند میتوان از عقب موضع یعنی از مواضعی که در جلگه نیریز اختیار نموده اند درجلوی موضع آتش هائی داشت .

٥ - عرصه عملیات درعرض خوب ولی درعمق خیلی محدود .

٦ - حرکات ادوات شنی دار خارج ازمحور جاده سیرجان نیریز جز در تپه‌های جلو موضع غیر ممکن .

۷ - آب در خود موضع و یا در فاصله بلافصل نیست و منزلگاه هم نایاب است .

مزایا : حرکات درعقب جبهه مستور و آسان منبع تدارکاتی نشبتاً مهم یعنی نیریز نزدیك .

معایب . بسهولت میتوان آنرا از راه قطرو و نیریز دورزد کمی عمق موضع اجازه عملیات زیاد را درخطوط متوالی نمی دهد .

(دفاع نیریز که محدود است ازسه طرف به ارتفاعات و ازشمال نیز به دریاچه بختگان تااندازه وضعیت مخصوصی را دارد که متذیلا جداگانه آنرا بررسی میکنیم) نیریز بمنزله یك گره مواصلاتی مهمی بین شیراز و سیرجان است وکلیه خطوط جنوبی و خاوری وباختری شیراز خواه بوسیله خطوط اتوموبیل یا ارابه رو ویا مالرو پیاده رو باین نقطه متصل میگردند متاسفانه خود نیریز دارای هیچگونه مزایای دفاعی نیست لکن حلقه ارتفاعی که آنرا از سه طرف دورزده و دریاچه بختگان این شهررا مانند حصاری محافظت مینماید چنانچه خطراتی که برای این شهر از چهارجهت متوجه میشود باهم بسنجیم میبینیم که ازطرف شمال یعنی ازطرف دریاچه بختگان و ازطرف خاور یعنی محوری که ما تاکنون بررسی کرده ایم و ازطرف مغرب یعنی محدودی که ما بررسی خواهیم کرد دفاع شهرنیریز خیلی سهل وآسان است لکن این موضوع تااینجا خاتمه پیدا ننموده و سمت جنوبی نیریز را که مهمتر است دقیقاً بررسی نمائیم .

بطوریکه تاریخ نشان داده همیشه شهرنیریز ازطرف جنوب مورد تاخت وتاز طوایف کوهستان جنوبی بوده است حتی ارتش انگلیس که در جنگ بین الملل ازمحور سیرجان شیراز اردوکشی نموده است دائما دچار زحمات این طوایف کوهستانی بوده .

در نتیجه بامراجعه بشواهد قبلی تاریخی و اطلاع ازتجربیات محلی و مطالعه زمین چنین نتیجه بدست می آوریم که برای دفاع نیریز ازطرف جنوب باید حتماً ازهرچه دورتر ارتفاعات مزبوررا دردست داشت ومخصوصاً نقاطی که مانند گره مواصلاتی جنوب نیریز محسوب میگردند (مثل داراب - گردنه لار - شهر فسا - آبادی قطرو - و نظایرآنرا - حفظ نمود .

ج - موضع حاجی آباد

۱ - دید خیلی خوب

۲ - میدان تیر در عمق خیلی خوب ولی درعرض بعلت کمی عرض موضع محدود واز حیث تراشندگی تیر عالی است .

۳ - مواصلات عرضی بعلت تنگی جبهه مورد لزوم نیست ومواصلات عمقی منحصر به محور سیرجان شیراز بوده و کافی است .

٤ - منطقه گسترش توپخانه درعرض محدود و درعمق غیر مستور لکن توپخانه دور زن و اسلحه باتیر کشیده پیاده جانشین نواقص فوق شده میتوان حداکثر استفاده از آنهارا برد .

۵ - عرصه عملیات درعرض بعلت کوهستان غیر قابل عبور درراست و دریاچه بختگان درچپ محدود ولی درعمق خیلی امتداد دارد

٦ - ادوات شنی‌دار بین‌رشته ارتفاعات و کوه در همه‌جا قابل عبورند فقط در نزدیکی چند متری دریاچه بختگان عبور آنها بعلت فرورفتن در باطلاق خطرناك است .

۷ - آب مشروب بحد وفور نیست و منزلگاه خیلی کم است .

مزایا : ازابتدای این دهلیز الی انتهای آن دشمن مجبوراًبایستی بین رشته ارتفاعات‌غیر قابل عبور و دریاچه بختگان دریك عرض بین ۱ کیلومتر و ۲۰۰ متر به تفاوت عبور نماید و در همه‌جا مورد دقیق‌ترین و کشیده ترین تیرهای اسلحه های خودکار مدافع خواهد بود و میتوان ادعاکرد که دراین موضوع باعده قلیلی میتوان عده هائی ازمهاجم را - که چندین برابر زیادتر باشند متوقف ساخت و برای سددرنه بهترین وضعیت را فراهم میسازد .

معایب : امکان قطع خط رجعت ومواصلت عقب ازمحور بوانات - تنگ رونیز - کلات سرخ - وعدم عارضه حتی جزئی - در سطح زمین موضع ودر نتیجه اشکال استتار عملیات .

ه - موضع غربی سهل آباد .

۱ - میدان تیر و دید محدود .

۲ - میدان عملیات درعرض بعلت ارتفاعات غیر قابل عبور مشکل (مخصوصاً ازطرف راست ارتفاعات نودج) ولی درعمق بعلت ارتفاعات پی‌درپی خوب.

۳ - مواصلات عرضی وجود ندارد ولی تهیه‌آن آسان است .

٤ - منطقه گسترش توپخانه محدود ۷۵ کوهستانی مورد استفاده‌زیاد است .

٥ - حرکات ادوات شنی دار جز در پرتگاه ها قدری آسان است .

٦ - آب بحد کافی وجود دارد .

۷ - دراین تنگ دو محور نیریز و بوانات را میتوان مسدود نمود .

۸ - منزلگاه کم است ولی برای واحد های کوچك محدود درعقب جبهه یافت نمود .

مزایا : باعده محدود میتوان دومحور فوق‌را مسدود نمود وعملیات عده ها چهاز دید هوائی و چهاز دید زمینی مستور است - سد دره دراین موضوع آسان است .

معایب:محور جهرم - فسا - میان‌جنگل عقب‌این موضوع‌را تهدید مینماید ودست رسی به منابع محلی مهم خیلی دور است (شیراز) .

و - موضع تنگ رونیز

۱ - میدان تیر و دید خیلی خوب .

۲ - عرصه عملیات وعمق خیلی محدود (ارتفاعات غیر قابل عبور طرفین وعمق کم یك کیلومتر) .

۳ - مواصلات عرضی مشکل ودر عمق منحصر به محور جاده است .

٤ - منطقه دسترس توپخانه در عقب برای شرکت درسد دره خوب .

٥ - حرکات ادوات شنی دار مشکل .

٦ - آب بحد وفور وجود دارد .

۷ - منزلگاه برای واحد های کوچك محدود یافت میشود .

مزایا . برای یك عمل سد دره خیلی مناسب ودر عمل تاخیری خیلی مورر استفاده واقع میگردد .

معایب . عمق ندارد دراین منطقه باید دو محوررا باید دفاع نماید یکی محور مذکور ودیگر محور شوسه فسا - میان جنگل است وچون فاصله دو محور زیاداست لذا باید دفاع محور فسا -میان جنگل را بواحد دیگری وا گذار نمود .

ز - موضع میان جنگل .

۱ -میدان دید بواسطه وجود جنگل محدود .

۲ - میدان تیر بواسطه وجود جنگل محدود (ولی تیر توپخانه دور زن بادید گاه در ارتفاعات سیاه کوه نسبتاً خوب است .)

۳ - منطقه گسترش توپخانه در عرض و در عمق خوب .

٤ - ادوات شنی دار بواسطه وجود جنگل مستور ولی درحرکت دچار اشکال زیاد میگردند.

٥ - استتار از دید زمینی و هوائی خیلی خوب

٦ - نفوذ دشمن از مسیرهائی که عمود بر جبهه اند و بودن جنگل خیلی سهل

۷ - آب خیلی کم ولی بفاصله چند کیلومتری عقب موضع یك رودخانه کوچکی است

۸ - منزلگاه هیچ نیست

۹ - مواصلات عرض و عمق منحصر به محور جاده سیرجان شیراز است

مزایا - بواسطه وجود جنگل و بریدگی های زیاد میتوان عمل تاخیری خوبی را در اطراف این موضع بعهده گرفت معایب قابلیت نفوذ مهاجم ازمسیر های عمود برجبهه در جلوی موضع و مسیرهای مستور زیاد موازی باجبهه در

دست چپ موضع بریده شدن خط رجعت قوای مدافع را آسان و مخصوصا بعدا دست یابی بآبادی نسبتاً مهم سروستان را بینهایت سهل مینماید زیرا از راه نیریز خرمه - شیراز یك راه مالرو جدا شده و تا سروستان امتداد دارد و نیز خط - دیگری از طریق نظرآباد و جهرم از همین جلگه بسروستان امتداد دارد .

ح - موضع بهارلو .

عینا مانند موضع حاجی آباد است با این اختلاف که در موضع حاجی آباد یك راه ارابه روی جنوبی از نقاط دور دست عقب آن موضع را تهدید مینمود در موضع بهارلو خط شوسه جهرم - شیراز - بموازات محور سیرجان شیراز امتداد دارد و در صورت بودن مهاجم در جهرم بمراتب سهل تر از موضع حاجی آباد عقب موضع بهارلو را در پل فسا و گردنه کل چهره تهدید مینماید

اختلاف دیگری که این موضع با موضع حاجی آباد دارد این است که در عقب موضع حاجی آباد چندین مواضع متوالی خوبی وجود داشت لکن در عقب موضع بهارلو و گردنه کلچهره دیگر تا شیراز زمین باز و هیچ مانعی وجود ندارد .

نتیجه

۱ - محور سیرجان شیراز کوتاه ترین راه ارتباطی بین کرمان و شیراز است

۲ - دفاع این محور از نقطه نظر استفاده از موانع طبیعی بحداعلا امکان دارد .

۳ - دفاع این محور از سمت سیرجان بشیراز کاملا مربوط باین نکته است که راه هائیکه (شوسه یاغیر شوسه) موازی با این خط در شمال یا جنوب امتداد دارند مسدود گردند مخصوصا محور فسا وجهرم بشیراز و محور سیرجان قطرو به نیریز .

٤ - منابع محلی باستثنای گوشت که در مواقع رفتن حشمها از گرمسیر به سردسیر و یا مراجعت از گرمسیر بسرد سیر بحد وفور وجود دارد منابع محلی دیگری که مهم باشد یافت نمیشود و در نتیجه هر قسمت بایستی احتیاجات خود را از دو نقطه انتهای این مسیر فراهم سازد .

٥ - قسمتها باید در طول این مسیر وسایل اردوگاه ووسایل موتوری زیاد برای حمل بنه همراه داشته باشند .

٦ - آب بمقداری کافی در فواصل معین این راه نیست حتی در بعضی نقاط تقریباً بیابان خشك لم یزرع محض است لذا فرمانده باید در نقل انتقالات واحد ها این موضع را در نظر بگیرد .

٧ - بطور کلی واحدهای پیاده از نقطه نظر استفاده از مواضع بخصوص واحدهای پیاده محمول در این محور خیلی مورد استفاده واقع میشوند بطوریکه دیدیم حتی در چند موضع بخصوص تنها صنفی که میتوانست بحداکثر مورد استفاده واقع شود صنف پیاده بود (مثلا موضع حاجی آباد - موضع تنك رو نیز - موضع بهارلو).

٨ - ارابه های جنگی و زره پوش در غالب مواضع مورد استفاده حتمی ندارند .

٩ - سوار نظام بعلت کمی علیق و محدود بودن مواضع در عرض وعدم امکان عملیات جناحی درغالب مواضع مورد استفاده زیادی ندارد فقط درصورت امکان تهیه علیق از منابع انتهائی محور ممکن است سوار را برای حفظ محور های موازی با این محور باشعاع عمل دور بکار برد .

١٠ - زمین برای فرودگاه هوائی از سیرجان الی نیریز متعدد ولی از نیریز الی شیراز فقط در منطقه نیریز سروستان و جنوب شیراز میتوان آنرا تهیه نمود در باقی نقاط زمین ذو عارضه و یا جنگل زار است .

١١ - برای راه پیمائی و یا عمل واحدهای بزرك در این محور بایدحتماً این راه از نو ساخت

۱۲ - راه نیریز به قطروئیه وسیرجان مناسب تر از راه نیریز خیرآباد - سیرجان است زیرا غالب اوقات سال بعلت شوره زار غربی سیرجان این مسیر مسدود میشود - ممکن است لااقل راه را از خیرآباد الی شاه راه و یاقطروئیه الی سیرجان را شوسه نموده و از قطرو به محور نیریز - خیرآباد متصل سازند

۱۳ - دفاع با در دست داشتن - لار - فسا - جهرم برای عملیات در محور سیرجان - شیراز از حتمیات است

۱٤ - بواسطه باطلاقها و درياچه ها مرض مالاریا فراوان است و باید سربازان کنیزاسیون قبلی شوند

۱۵ - بطور کلی ۱ حرکت از شیراز به سیرجان از نقطه نظر بپای کار آوردن وسایل و تهیه تدارکات بمراتب آسان تراز حرکت سیرجان بشیراز است ۲ - دفاع خیلی آسان تر از تعرض در این محور امکان دارد .

محور ارتباطی شیراز - اصفهان

وضعیت راه - راه اصفهان از شمال شهر شیراز خارج پس از گذشتن از حافظیه داخل تنگ الله اکبر شده باشیب ملایمی ازخاور باغ تخت چاه مرتضی گذشته در کیلومتر ٦ به اکبرآباد میرسد از اکبرآباد باشیب بیشتری متوجه گردنه شده در کیلومتر ۱۱ به گردنه سبز میرسد کوه بمو در جناح راست واقع پس از عبوراز گردنه در دوکیلومتری مسیر خشک رودی راقطع مجدداً باشیب سعودی بطرف گردنه زرقان ممتد در کیلومتر ۱۵ از گردنه سرازیر به پاسگاه ژاندارمری آب باریك رسیده باشیب ملایمی در کیلومتر ۳۰ به قصبه زرقان میرسد .

در کیلومتر ۳۸ از پل خان که روی رودخانه کر بسته شده گذشته وارد جلگه مرودشت میشود ودراین جلگه آبادیهای متعددی در طرفین راه مشاهده میشود که نزدیکتر ازهمه کارخانه قند مرودشت درکیلومتر ٤۱ میباشد .

در کیلومتر ٦۰ به تخت جمشید رسیده پس از آن دماغه کوه رحمت را دور زده درموازات رودخانه پلوار در جهت شمال خاوری ممتد در کیلومتر ۷۲ به

نقیب‌زاده

فارس یعنی ایران حقیقی . فارسی یعنی ایرانی باخون پاك وبا احساسات بی آلایش .

هر ایرانی واقعی بایستی بوجود این سرزمین افتخار کرده از دارا بودن چنین هم میهنان باعلاقه واحساساتی مباهات نماید این سرزمین نه فقط از نظر بالا برای ما قابل تقدیس است بلکه چون یادگار نیاکان ما در آن مدفون ودر زیر توده های خاك آن پنهان است بایستی مارا بان علاقمند نماید - به سلاطین و سردارانی که تمام فخرو مباهات ما بانها است دوران مجد وعظمت کشور مارا در این سرزمین شروع و تاریخ پرافتخار خود را دراین صحنه بوجود آورده اند زیرا ایرانی به سیروس و داریوش فخر نموده به عملیات واقدامات آنها مباهات مینماید ومحل زندگانی و مدفن آنها در این سرزمین است

برماست که برای همیشه باچشم تعظیم وتکریم به این سرزمین تاریخی نگاه کرده آثار آنرا حفظ و اسرار آنرا بخاطر بسپاریم چه ایرانی تا وقتی احساسات پاك خون بی آلایش و سوابق درخشان خودرا حفظ ننماید نمیتواند به آتیه امیدوار بوده و برای اولادان آتیه خود روش ومشی حقیقی ارائه دهد .